

Yhteiskuntavastuu tilaajan ja tuottajan välisessä sopimuksessa –
tilaajan oikeudellinen vastuu suhteessa tuottajan työntekijöihin

Ella Heinonen 501 885
Sopimusoikeus
Pro gradu -tutkielma
Oikeustieteellinen tiedekunta
Turun yliopisto

Toukokuu 2017

TIIVISTELMÄ

TURUN YLIOPISTO
Oikeustieteellinen tiedekunta

ELLA HEINONEN: Yhteiskuntavastuu tilaajan ja tuottajan välisessä sopimuksessa – tilaajan oikeudellinen vastuu suhteessa tuottajan työntekijöihin

Pro gradu -tutkielma, XIII + 95 s.

Sopimusoikeus

Toukokuu 2017

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check -järjestelmällä.

Globalisaation myötä yhä useampien kulutushyödykkeiden valmistus on ulkoistettu halvan tuotannon valtioihin, joissa tuotannon kustannukset ovat alhaiset, mutta ihmisoikeusloukkausten riski on suuri. Erilaiset medianäkyvyyttä saaneet tuotantoa koskevat tapaturmat ja skandaalit ovat johtaneet siihen, että tilaajayrityksien on ollut pakko reagoida asiaan. Suuret länsimaiset brändiyritykset ovat erityisen riskialttiissa asemassa, sillä tunnettuus muodostaa niille brändiarvon lisäksi akilleen kantapäähän. Nämä yritykset joutuvat helposti erilaisten boikottien tai muunlaisen kuluttaja-aktivismiin kohteiksi.

Tämä on johtanut erilaisten vapaaehtoisten yhteiskuntavastuuohjelmien syntymiseen. Tilaajayritykset kehittävät yleensä joko omia ohjelmiaan tai sitoutuvat jonkin tunnetun vastuullisuusjärjestelmän ohjelmiin. Ohjelmiin kuuluu usein myös matalien tuotantokustannusten valtioiden tuottajille tarkoitettuja eettisiä toimintaohjeita, jotka muodostavat yleensä osan tilaajan ja tuottajan välistä sopimusta. Eettiset toimintaohjeet määrittävät tuottajien työntekijöiden työoloja ja -ehtoja koskevia standardeja ja ne voivat sisältää myös erilaisia kieltoja ja määräyksiä.

Tämänkaltaisilla tuottajan työntekijöihin ulottuvilla sopimusehdoilla voi olla vaikutuksia tilaajan ja tuottajan välisen sopimuksen kaksiasiansaisuuteen. Tutkielmassa selvitetään, voivatko tuottajan työntekijöihin kohdistetut sopimusmääräykset muodostaa tuottajan työntekijöille tilaajan ja tuottajan päättäntävallasta irtaantuneita oikeuksia tilaajan ja tuottajan välisen sopimuksen perusteella. Tutkielmassa tarkastellaan ensin yhdysvaltalaisia aihetta koskevia oikeustapauksia ja niistä syntyneitä teorioita. Tämän jälkeen analysoidaan perinteisen lainopillisen tutkimuksen metodein näiden tapausten kanneperusteiden ja niistä syntyneen teorian soveltuvuutta suomalaiseseen sopimus- ja vahingonkorvausoikeuteen.

Tapauskohtaisista yksityiskohdista riippuen sopimusoikeudelliset kanneperusteet jotka koskevat tuottajan työntekijöiden vaatimuksia tilaajan yhteiskuntavastuuohjelman mukaisiin työoloihin ja -ehtoihin saavat myös suomalaisessa oikeusjärjestelmässä teoreettista tukea. Tutkielman tärkeimmät lähteet koostuvat oikeuskäytännöstä sekä oikeuskirjallisuudesta.

Asiasanat

Sopimus, yhteiskuntavastuu, tuotanto

SISÄLLYS

SISÄLLYS	III
LÄHTEET	V
LYHENTEET	XIII
1 Johdanto.....	1
1.1 Johdatus aiheeseen	1
1.2 Aiheen rajausta ja tutkimuskysymys	5
1.3 Tutkimuksen rakenne ja metodologiset lähtökohdat.....	7
1.4 Aikaisempi aiheita koskeva tutkimus	9
2 Vapaaehtoinen yhteiskuntavastuu ja globaali tuotanto	11
2.1 Vapaaehtoinen yhteiskuntavastuu	11
2.2 Vapaaehtoisen yhteiskuntavastuun funktio.....	15
2.3 Pohjustus globaaleihin tuotantoketjuihin.....	17
3 Yhteiskuntavastuuohjelmaan perustuva oikeudellinen vastuu tilaajalle Yhdysvalloissa 19	19
3.1 Yhteiskuntavastuuta koskeva keskustelu Yhdysvalloissa	19
3.2 Yhteiskuntavastuun oikeudellinen ulottuvuus	22
3.3 Oikeuspaikka, lainvalinta ja muut prosessuaaliset kysymykset ulkomaista tuotantoa koskevissa tapauksissa	23
3.3.1 Kysymyksenasettelu.....	23
3.3.2 Tuomioistuinten toimivallan ja sovellettavan lain määräytyminen Yhdysvalloissa ..	25
3.3.3 Yhteiskanne.....	26
3.3.4 Alien Tort Claims Act.....	26
3.4 Vahingonkorvausoikeudelliset kanneperusteet.....	29
3.4.1 Vahingonkorvausvastuun elementit	29
3.4.2 Erityiseen sitoumukseen perustuva vastuu.....	31
3.4.3 Pääurakoitsijan vastuuta koskeva teoria.....	34
3.5 Sopimusoikeudelliset kanneperusteet	35
3.5.1 Sopimuksen syntyminen tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välille.....	35
3.5.2 Tuottajan työntekijät sopimuksen edunsaajana.....	37
3.5.3 Luottamusperusteinen oikeussuoja	41
3.6 Muita korvausvastuuseen mahdollisesti johtavia kanneperusteita.....	45
3.6.1 Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act	45
3.6.2 Harhaanjohtava mainonta.....	46
3.6.3 Perusteeton etu	49
3.7 Johtopäätökset	49
4 Yhteiskuntavastuuohjelmaan perustuvat oikeudellista vastuuta koskevat riskit suomalaiselle tilaajayritykselle	52
4.1 Yhteiskuntavastuuta koskeva keskustelu Suomessa	52

4.2 Tuomioistuimen toimivalta, lainvalinta ja muut prosessuaaliset kysymykset	53
4.3 Käsiteltävien kanneperusteiden valinnasta	56
4.4 Sopimusoikeudelliset kanneperusteet	57
4.4.1 Sopimuksen syntyminen tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välille.....	57
4.4.1.1 Sopimuksen syntyminen varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain mukaan.....	57
4.4.1.2 Sopimuksen syntyminen sopimuksen perustavien tosiseikkojen perusteella	59
4.4.1.3 Konkludenttinen sopimus	60
4.4.2 Sopimuksen luoma edunsaaja-asema sopimuksen ulkopuoliselle	62
4.4.2.1 Varsinainen sopimus kolmannen hyväksi.....	62
4.4.2.2 Osapuolten oikeus peruuttaa sopimuksella perustetut oikeudet	65
4.4.2.3 Poikkeus tiedoksi annetun oikeuden pysyvyyteen.....	67
4.4.2.4 Johtopäätökset.....	68
4.4.3 Lupauksen ja luottamuksensuojan merkitys suomalaisessa sopimusoikeudessa.....	69
4.5 Tilaajan vahingonkorvausoikeudellinen vastuu	73
4.5.1 Johdanto	73
4.5.2 Vahingonkorvauslain soveltamisala.....	74
4.5.3 Harmaa alue vastuumuotojen välillä.....	76
4.6 Suorituksen laiminlyönnin sopimusoikeudelliset seuraukset.....	80
4.6.1 Sopimusvelkojan oikeuskeinot.....	80
4.6.2 Sopimusperusteinen vahingonkorvaus.....	83
4.6.2.1 Mitä korvataan?	83
4.6.2.2 Kolmannen oikeus sopimusperusteiseen vahingonkorvaukseen	85
4.6.2.3 Vastuunrajoitusehdot	86
4.7 Vastuu kuluttajalle.....	87
4.7.1 Markkinointi ja keskivertokuluttaja	87
4.7.2 Kielletyt markkinointimuodot	89
4.7.3 Virhevastuu	89
4.8 Johtopäätökset.....	91
5 Lopuksi.....	93

LÄHTEET

Kirjallisuus

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria: yleisen oikeustieteen oppikirja. WSOY 1989.

Perillo, Joseph M. – Calamari, John D.: Calamari and Perillo on Contracts. Fifth edition. Thomson/West cop. 2003.

Chase, Philip: 25 Doctrines of Law: Survival Tools for a Litigious Society. Algora Publishing 2007.

Goldberg, John C. P. – Zipursky, Benjamin Charles: The Oxford Introductions to U.S. Law: Torts. Oxford University Press 2010.

Hames, Joanne Banker – Ekern, Yvonne: Introduction to Law. Fourth edition. Pearson Education, Inc. 2010.

Hemmo, Mika: Vahingonkorvauksen määräytymisestä sopimussuhteissa. Siviilioikeudellinen tutkimus. Suomalainen lakimiesyhdistys 1994.

Hemmo, Mika: Sopimus ja delikti. Lakimiesliiton kustannus 1998.

Hemmo, Mika: Sopimusoikeuden oppikirja. Talentum Media Oy 2008.

Hemmo, Mika: Sopimusoikeus II. Talentum Media Oy 2003.

Hemmo, Mika: Sopimusoikeus II. Talentum Media Oy 2012.

Hemmo, Mika: Sopimusoikeus III. Talentum Media Oy 2005. (*Hemmo* 2005a).

Hemmo, Mika: Vahingonkorvausoikeus. Talentum Media Oy 2005. (*Hemmo* 2005b).

Jokela, Antti: Oikeudenkäynti I. Alma Talent Oy 2016.

Kaisto, Janne: Lainoppi ja oikeusteoria. Oikeusteorian perusteista aineellisen varallisuusoikeuden näkökulmasta. Edita Publishing Oy, Edilex lakikirjasto. Helsinki 2005.

Koulu, Risto: Kansainvälinen prosessioikeus pääpiirteittäin. WSOY Lakitieto 2003.

Lappalainen, Juha: Ryhmäkanne. Teoksessa *Frände, Dan – Havansi, Erkki – Helenius, Dan – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Virolainen, Jyrki:* Prosessioikeus. Elektroninen aineisto, Talentum Media Oy, Juridiikkafokus 2016.

Locke, Richard M.: The Promise and Limits of Private Power. Promoting Labor Standards in a Global Economy. Cambridge University Press 2013.

Norros, Olli: Johdatus velvoiteoikeuteen. Forum Iuris 2010.

Norros, Olli: Vastuu sopimusketjussa. Talentum Media Oy 2007.

Nyblin, Klaus: Riidanratkaisu – käsikirja yritykselle. Talentum Media Oy 2012.

Paloranta, Paula: Markkinoinnin etiikka käytännössä. Talentum Media Oy 2014.

Peltonen, Anja – Määttä, Kalle: Kuluttajansuoja-oikeus. Talentum Media Oy 2015.

Reich, Robert B.: Supercapitalism. The Transformation of Business, Democracy, and Everyday Life. Vintage Books 2007.

Routamo, Mika – Ståhlberg, Pauli – Karhu, Juha: Suomen vahingonkorvausoikeus. Talentum Media Oy 2006.

Saarnilehto, Ari – Hemmo, Mika – Kartio, Leena: Varallisuus-oikeus. WSOY Lakitieto 2001.

Saarnilehto, Ari: Varallisuus-oikeuden kantavat periaatteet. Werner Söderström Lakitieto Oy 2000.

Scheb, John M. – Scheb, John M. II: An Introduction to the American Legal System. West/Thomson Learning, Inc. 2002.

Siltala, Raimo: Johdatus oikeusteoriaan. Forum Iuris – Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 2001.

Siltala, Raimo: Oikeudellinen tulkintateoria. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2004.

Siltala, Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2003.

Sorsa, Kaisa: Kansainvälisen kaupan arvoketjujen sääntely. Yhteiskuntavastuun ja ennakoivan oikeuden tarkastelua. Turun yliopisto 2011.

Telaranta, K. A.: Sopimusoikeus. Lakimiesliiton kustannus 1990.

Telaranta, K.A.: Varallisuus oikeudellinen tahdonilmaisu. Werner Söderström osakeyhtiö 1953.

Vytopil, Anna Louise: Contractual Control in the Supply Chain. On Corporate Social Responsibility, Codes of Conduct, Contracts and (Avoiding) Liability. Eleven International Publishing 2015.

Wilhelmsson, Thomas: Vakiosopimus ja kohtuuttomat sopimusehdot. Talentum Media Oy 2008.

Artikkelit

Conway, Madeleine: A New Duty of Care? Tort Liability from Voluntary Human Rights Due Diligence in Global Supply Chains. *Queen's L. J.* 40:2 2015.

Fisher, Julia: Free Speech to Have Sweatshops? How *Kasky v. Nike* Might Provide a Useful Tool to Improve Sweatshop Conditions. *Boston College Third World Law Journal* Vol. 26:2006, s. 267 – 310.

Jimenez, Marco J.: The Many Faces of Promissory Estoppel: An Empirical Analysis Under Restatement (Second) of Contracts. *57 UCLA Law Review* 2010, s. 669 – 724.

Kenny, Katherine E.: Code or Contract: Whether Wal-Mart's Code of Conduct Creates a Contractual Obligation Between Wal-Mart and the Employees of its Foreign Suppliers. *J. Int'l L. & Bus.* Vol. 27/2007, s. 453 – 474.

Lautjärvi, Kari: Yhteiskuntavastuun merkitys osakeyhtiön johdon päätöksenteossa. Teoksessa *Immonen, Raimo – Knuutinen, Reijo – Mylly, Ulla-Maija – Nyström, Patrik – Viinikka, Tuija* (toim.): Oikeuden ja talouden rajapinnassa – Juhlakirja Matti J. Sillanpää 60 vuotta, s. 115 – 130. Edita 2016.

Maryanov, Debra Cohen: Sweatshop liability: Corporate Codes of Conduct and the Governance of Labor Standards in the International Supply Chain. *Lewis & Clark Law Review* Vol. 14/2010, s. 397 – 450.

Mononen, Marko: Onko sopimusoikeudessamme yhtenäistä vastuuperustetta? *Lakimies* 7–8/2004, s. 1379 – 1397.

Phillips, Joe – Lim, Suk-Jun: Their Brothers' Keeper: Global Buyers and the Legal Duty to Protect Suppliers' Employees. *Rutgers Law Review* Vol. 61/2009, s. 333 – 379.

Revak, Hayley: Corporate Codes of Conduct: Binding Contract or Ideal Publicity? *Hastings Law Journal*. Vol 63: August 2012, s. 1645 – 1670.

Sarfaty, Galit A.: Shining Light on Global Supply Chains. *Harvard International Law Journal* Vol. 56/2015, s. 419 – 463.

Salminen, Jaakko: Sirpaloituneen sopimusrakenteen hallitseminen ja kaksiasianosaissuhde. *Lakimies* 3–4/2015, s. 482–507.

Salminen, Jaakko: Sopimus kolmannen hyväksi ja välitysehto: kansallista kehitystä, kansainvälistä integraatiota, vanhan toistoa? *Oikeustieto* 6/2013, s. 4 –5.

Sorsa, Kaisa: Itsesääntely ja yhteiskuntavastuu. Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja. *Kilpailukyky* 45/2010.

Van Dam, Cees: Tort Law and Human Rights: Brothers in Arms On the Role of Tort Law in the Area of Business and Human Rights. *JETL* Vol 3/2011, s. 221 – 254.

Muut lähteet

Antunes, Anderson: Zara Accused Of Alleged 'Slave Labor' In Brazil. *Forbes Magazine* 7.8.2011. <https://www.forbes.com/sites/andersonantunes/2011/08/17/zara-accused-of-alleged-slave-labor-in-brazil/#2eb941e51a51> (25.3.2017)

Butler, Sarah: Zara owner Inditex faces fines in Brazil over poor working conditions claim. *The Guardian* 12.5.2015.

<https://www.theguardian.com/fashion/2015/may/12/zara-owner-inditex-fines-brazil-working-conditions-claim> (25.3.2017)

Clean Clothes Campaign: Tailored Wages, 2014.

<https://www.cleanclothes.org/livingwage/tailoredwages/tailored-wage-report-pdf>
(2.3.2017)

Electronics Industry Citizenship Coalition Code of Conduct v. 5.0 – 2014:

http://www.eiccoalition.org/media/docs/EICCCodeofConduct5_English.pdf (7.3.2016)

Foreign Trade Association Annual Report 2015–2016 – BSCI annual report

<http://www.fta-intl.org/sites/default/files/annual-report-2015-2016.pdf> (1.3.2017)

Härri Anna – Moilala Outi: Vastuullisia vaatteita? Ihmisoikeudet suomalaisten vaateyritysten tuotantoketjuissa. Eettisen kaupan puolesta ry:n julkaisu 2014.

http://www.eetti.fi/sites/default/files/vastuullisia_vaatteita_060614_final_korjatu.pdf
(13.3.2016)

Inditex Group Code Of Conduct And Responsible Practices

https://www.inditex.com/documents/10279/28230/Código+de+conducta_EMPLEADO__ENG.pdf/eda135e9-f282-4bff-80db-c7f237507e97 (25.3.2017)

Kesko: Principles and Practice of socially responsible trading, 2015

http://www.kesko.fi/globalassets/pdf-tiedostot/kesko_vastuullisen-hankinnan-opas-2015.pdf (14.2.2017)

Levi Strauss & Co. Global Sourcing and Operating Guidelines, Terms of Engagement:

<http://lscos3.amazonaws.com/wp-content/uploads/2014/01/LSCO-Sustainability-Guidebook-2013--December.pdf> (7.2.2016)

The BSCI Code of Conduct <http://www.bsci-intl.org/content/bsci-code-conduct>
(15.12.2015)

The BSCI System Manual, November 2014 – Version 2 (“BSCI-käsikirja 2/2014”)

http://www.bsci-intl.org/sites/default/files/BSCI%20MANUAL%202.0%20EN%20FULL%20VERSION-_0%20%281%29.pdf (22.3.2017)

Wal-Mart Standards for Suppliers, January 2012

http://cdn.corporate.walmart.com/67/fd/5c9b7b964883b792bce97dd00edf/standards-for-suppliers-poster_129884072278822736.pdf (3.3.2016)

Ylen aamu-tv: Vastuullisuus ja ekologisuus vaateteollisuudessa, 13.5.2015.

<http://areena.yle.fi/1-2808302> (8.12.2015).

Oikeuskäytäntö, Yhdysvallat

U.S. Supreme Court

Nike, Inc. v. Kasky 539 U.S. 654 (2003)

Kiobel v. Royal Dutch Petroleum Co 569 U.S. (2013)

Sosa v. Alvarez-Machain, 542 U.S. 692, 714-724 (2004)

U.S. Court of Appeals for the Second Circuit

Mastafa v. Chevron Corp., Case no. 10-5258-cv. (2d. Cir.), October 23, 2014

Filártiga v. Peña-Irala, 630 F.2d 876 (2d Cir. 1980)

U.S. Court of Appeals for the Ninth Circuit

Doe v. Nestle USA, Case no. 10-56739, (9th Cir., 4 September 2014)

Doe v. Wal-Mart Stores, Inc., 2009, no. 08-55706WL 1978730 (9th Cir., July 10, 2009)

Doe v. Unocal, 395 F.3d 932 (9th Cir. 2002)

U.S. Court of Appeals for the Tenth Circuit

Wolfgang v. Mid-America Motorsports, Inc. 111 F.3d 1515, 1520, 1525 (10th Cir. 1997)

Court of Appeal of California

Doe et al. v. Cisco Systems Inc., Case no. 5:11-CV-02449-EJD (N.D. Cal. 5 September 2014)

U.S. District Court for the District of California

Doe v. Wal-Mart Stores, Inc., no. CV 05-7307 AG (MANx), 2007 WL 5975664
(C.D. Cal. Mar. 30, 2007)

U.S. District Court for the Mariana Islands

Does I v. The Gap Inc., no. CV-01-0031, 2002 WL 1000068, (D. N. Mar. I. May
10, 2002)

U.S. District Court for the District of New York

In re South African Apartheid Litigation, Case no. 02-md-01499, (S.D.N.Y. 29
August 2014)

U.S. District Court for the Southern District of Florida

BankAtlantic v. Coast to Coast Contractors, Inc., 22 F. Supp. 2d 1354, 1358
(S.D. Fla. 1998)

Villeda Aldana v. Fresh Del Monte Produce, Inc., 305 F. Supp. 2d 1285, 1288–
89, 1306 (S.D. Fla. 2003)

Sinaltrainal v. Coca-Cola Co., 256 F. Supp. 2d 1345, 1359–60 (S.D. Fla 2003)

U.S. District Court for the District of Oregon

Jose v. M/V FIR GROVE, 801 F. Supp. 349 (D. Or. 1991)

Oikeuskäytäntö, Suomi

KKO 1934 I 10

KKO 1962 II 113

KKO 1993:166

KKO 1995:71

KKO 1997:152

KKO 1999:32

KKO 1999:33

KKO 2001:17

KKO 2001:70

KKO 2007:18

KKO 2013:84

Virallislähteet

HE 8/1977 vp, Hallituksen esitys eduskunnalle Kuluttajansuojalainsäädännöksi

HE 32/2008 vp, Ehdotus hallituksen esitykseksi Eduskunnalle laiksi kuluttajansuojalain 2 luvun muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi

LYHENTEET

ATCA / ATS	Alien Tort Claims Act / Alien Tort Statute (28 U.S.C. § 1350)
CISG	Convention on Contracts for the International Sale of Goods
CSR	Corporate Social Responsibility
CTSCA	California Transparency in Supply Chains Act (SB 657)
EICC	Electronics Industry Citizenship Coalition
EU	Euroopan unioni
EUT	Euroopan unionin tuomioistuin
EY	Euroopan yhteisö
ILO	International Labour Organization
KKO	Korkein oikeus
KSL	Kuluttajansuojalaki (20.1.1978/38)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development
OikTL	Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista (13.6.1929/228)
RICO	Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act
TVastuuL	Tuotevastuulaki (17.8.1990/694)
U.S.C	The Code of Laws of the United States of America
UCPD	Directive on Unfair Commercial Practices (2005/29/EY)
VahL	Vahingonkorvauslaki (31.5.1974/412)

1 Johdanto

1.1 Johdatus aiheeseen

Vapaaehtoisesta yhteiskuntavastuusta on tullut tärkeä osa kansainvälistä yritystoimintaa.¹ Tähän on vaikuttanut muun muassa kulutuskäyttäytyminen. Markkinoilla on samanaikaisesti kysyntä sekä eettisille että mahdollisimman halvoille tuotteille. Tämä ristiriita on erityisen näkyvä vaateteollisuuden alalla. Yritykset ovat yhtäältä tiedostaneet liikearvonsa herkkyyden maineriskeille, ja toisaalta globalisaatio on mahdollistanut kulutushyödykkeiden tuotannon valtioissa, joissa tuotannon kustannukset ovat alhaiset. Tällaisia valtioita ovat esimerkiksi useimmat globaalin etelän (*global south*) valtiot.

Tyypillisesti alhaisten tuotantokustannuksien valtiot pyrkivät houkuttelemaan ulkomaista pääomaa nimenomaan muita matalammilla tuotantokustannuksilla. Matalat kulut eivät vielä itsessään kerro yksittäisten kyseisessä valtiossa toimivien tuottajien toimien eettisyydestä, mutta ovat indikaattori mahdollisista puutteista esimerkiksi työntekijöiden oikeuksissa. Näissä valtioissa tuotantoa koskevassa lainsäädännössä tai sen soveltamisessa voi olla vähintäänkin länsimaisiin standardeihin verrattuna puutteita, ja vaikka lainsäädännöllisiä puutteita ei olisikaan, suurimpien tilaajien toimia saatetaan kuitenkin katsoa sormien läpi. Näin ollen käsitettä *race to the bottom* käytetään kuvaamaan myös näiden globaalin etelän valtioiden kilpailua suurimmista tilaajista. Tällaisista valtioista käytetään myös nimitystä riskimaat, jolla viitataan tuotantomaihin joissa tuotannon kustannukset ovat alhaiset, mutta ihmisoikeusloukkausten riski on suuri.²

Tämän vuoksi suurten tilaajien tuotannon katsotaan usein toimivan riskimaissa normityhjiössä, jonka syntymiseen on vaikuttanut esimerkiksi *race to the bottom* -ilmiö. Tämä on johtanut tilanteeseen, jossa suuret tilaajat ovat alkaneet kehittää omia sääntöjä hillitäkseen tuottajiensa toimia. Näin tilaajat pystyvät yhtäältä vastaamaan kuluttajien vaatimuksiin eettisestä tuotannosta, ja toisaalta saavat kilpailuetua tuotannon

¹ Kansainvälinen kauppa voidaan määritellä globaaliksi toiminnaksi, jossa tavaroiden ja palveluiden tuottaminen on jakautunut maapallon eri osiin.

² Tässä tutkielmassa tilaajalla viitataan useimmiten ulkomaiselta tuottajalta hyödykkeitä myyntitoimintaa varten tilaavaa tahoa ja tuottajalla tarkoitetaan hyödykkeitä toisessa valtiossa tuottavaa tahoa. Tuottajan työntekijällä viitataan nimenomaan ulkomaisen tuottajan työntekijöihin tuottajayhtiön valtiossa.

eettisyydestä. Tilaajat ovat ottaneet esimerkiksi useiden riskimaissa toimivien tuottajien työntekijöiden oikeudet omatoimisesti huomioon sisällyttämällä yhteiskuntavastuuohjelmiinsa näille tuottajille suunnattuja eettisiä toimintaohjeita (*code of conduct*). Nämä toimintaohjeet ovat yleensä osa tilaajan ja tuottajan välistä sopimusta³. Eettiset toimintaohjeet ovat myös keskeinen osa tilaajayritysten vastuullisuusmarkkinointia.

Kuluttajat edellyttävät vastuullisuutta koko tuotannon laajuudelta. Vaatimus vastuullisuudesta ei rajoitu pelkästään tilaajan ja välittömän tuottajan toimiin, vaan se koskee koko tuotannon arvoketjua. Kuluttajat odottavat, että tuotteen myyjä pystyy vakuuttamaan kuluttajat siitä, että tuote on valmistettu esimerkiksi ympäristöystävällisesti ja sosiaalisesti vastuullisella tavalla, riippumatta siitä, onko tuotteen valmistus tapahtunut toisessa valtiossa, tai käsittääkö tilaajan sopimussuhde tuotantoketjussa vain viimeisen rajapinnan arvoketjusta.⁴ Tämän vuoksi etenkin suuret brändiyritykset pyrkivät ohjaamaan koko arvoketjuaan.

Yrityksellä on erilaisia vaihtoehtoja ohjata arvoketjuaan: Arvoketjun ohjaaminen voi perustua 1) omistukseen, eli hierarkkiseen suhteeseen, jossa tuotanto muodostaa osan monikansallisen yhtiön konsernia; tai 2) keskinäisiin sopimuksiin tilaajan ja tuottajien välillä. Näiden lisäksi arvoketjun hallinta voi perustua 3) yksityiseen sääntelyyn ja itsesääntelyyn nojaaviin käytäntöihin tai standardeihin; tai 4) kaikkien edellä mainittujen yhdistelmiin. On esimerkiksi hyvin yleistä, että keskinäisiin sopimuksiin perustuvan arvoketjun hallinta järjestetään siten, että nämä keskinäiset sopimukset viittaavat joihinkin yksityisen- tai itsesääntelyn standardeihin. Näihin kysymyksiin palataan tutkielmassa vielä tarkemmin jäljempänä.⁵ Tutkielman esimerkkitapausten tarkastelu keskittyy kulutushyödykkeiden tuotantoon. Niissä osissa, joissa tarkennus on relevantti, tullaan tutkielmassa tarkentamaan aiheen käsittely nimenomaan vaate- tai tekstiilialalle.

³ Ks. esim. *Phillips – Lim* 2009, s. 368.

⁴ *Sorsa* 2011, s. 29 ja s. 86–87. Arvoketju voidaan käsittää sarjaksi toimintoja tai osapuolia, jotka tuottavat ja saavat arvoa tuotteiden tai palveluiden muodossa. Arvoketjukäsitettä käytetään kuvaamaan yrityksen arvonmuodostusta, ja se kuvaa hyödykkeen vaiheittaista jalostumista raaka-aineesta valmiiksi tuotteeksi. Jokainen arvoketjun vaihe, eli yksittäinen prosessi, nostaa tuotteen arvoa. Termissä on siis kyse koko tuotantoketjun määrittelystä eri toimijoiden, vaiheiden ja prosessien kautta.

⁵ *Sorsa* 2011, s. 90–91.

Vaatealan yritysten arvoketjun ohjaus lähtee yleensä liikkeelle kuluttajien vaatimuksesta. Tällöin ohjaus toimii siten, että esimerkiksi vähittäiskauppa ottaa vastaan kuluttajien vaatimuksia, ja välittää ne alihankkijoilleen tai tavarantoimittajilleen.⁶ Yleensä tällaiset vaatimukset kiteytyvät osaksi yrityksen vapaaehtoista yhteiskuntavastuuta, jonka periaatteita tilaajayritys pyrkii viemään myös arvoketjussa eteenpäin. Tämä tutkielma keskittyy sopimus pohjaiseen arvoketjun hallintaan, sillä vaate- ja tekstiilialalla arvoketju muodostuu yleensä tilaajan ja tuottajien keskinäisistä sopimuksista.

Sopimusperusteinen arvoketjun hallinta perustuu yleensä tilaajayrityksen tuottajiinsa kohdistamiin vaatimuksiin. Tilaaaja voi vaatia esimerkiksi tiettyjen standardien noudattamista tuottajan toiminnassa. Tämä voi koskea standardien asettamista myös tuottajasta lähteville arvoketjun rajapinnoille aina raaka-aineen toimittajaan saakka. Tämänlainen arvoketjun hallinta on myös yleensä erittäin tärkeä osa yrityksen markkinointia, sillä sen lisäksi, että kuluttajien valta on kasvanut, ovat myös vaatimukset eettiseen tuotantoon selkeä trendi. Voidaan siis sanoa, että vapaaehtoinen vastuullinen liiketoiminta muodostaa yritykselle kilpailuedun, joka puolestaan vahvistaa yrityksen kilpailukykyä.⁷ Asiakkaat saavat tietoa yrityksen pyrkimyksistä vastuulliseen liiketoimintaan sen markkinoinnin kautta.⁸

Ensi näkemältä tilanne vaikuttaa hyvin positiiviselta. Vastuullisuus tuottaa yritykselle voittoa samaan aikaan, kun se parantaa miljoonien työntekijöiden asemaa esimerkiksi vaateteollisuuden palveluksessa eli alalla, joka on ryvettynyt erilaisten hikipaja- ja lapsityövoimaskandaalien pyörteessä 90-luvulta saakka. Tähän skenaarioon liittyy kuitenkin eettisten kysymysten lisäksi selkeitä juridisia ongelmakohtia. Vapaaehtoiset yhteiskuntavastuuohjelmat ylittävät tilaajan ja tuottajan välisen sopimussuhteen ulottuessaan nimenomaisesti koskemaan myös tuottajan työntekijöitä. Voidaan kysyä, vaikuttaako tämä myös tilaajan ja tuottajan välisen sopimuksen kaksiasianosaisuuteen.

⁶ Sorsa 2011, s. 91 sekä Locke 2013 s. 28–29.

⁷ Sorsa 2011, s. 51 ja s. 86–87. Kilpailuetu syntyy asioista, jotka erottavat yrityksen kilpailijoista ja jotka vaikuttavat asiakkaan päätöksentekoon. Kilpailukyky taas tarkoittaa yrityksen kykyä tuottaa kilpailijoita enemmän arvoa hyödykkeiden loppukäyttäjille (asiakkaille), investoijille, henkilöstölleen tai muille sidosryhmille.

⁸ Paloranta 2014, s. 1. Ks. myös Peltonen – Määttä 2015, s. 78. Markkinoinnin käsite on kattokäsite tiedoille, joita elinkeinonharjoittaja antaa tarjoamistaan tavaroista tai palveluista. Markkinoinnin käsitteen alle kuuluu esimerkiksi mainonnan käsite.

Sopimuksen kaksiasianosaisuudella tarkoitetaan sitä, että sopimuksen ulkopuoliset tahot eivät voi vaatia sopimuksen täyttämistä tai esittää muitakaan vaatimuksia sopimuksen perusteella. Tämän mukaisesti sopimusvelkojalla on oikeus esittää vaatimuksia vain välitöntä sopimuskumppaniaan kohtaan. Kaksiasianosaisuuden rajat voivat kuitenkin hämärtyä tilanteessa, jossa sopimus kuuluu kokonaisjärjestelyyn, johon kuuluu varsinaisten sopimuspuolien lisäksi muitakin tahoja. Sopimuksen kaksiasianosaisuutta on pidettävä pääsääntönä, mutta sitä koskevat poikkeukset ovat mahdollisia.⁹

Kaksiasianosaisuuden hämärtyminen näkyy vapaaehtoisessa yhteiskuntavastuussa siten, että tilaajan ja tuottajan välinen sopimus ulottaa vaikutuksensa myös tuottajien työntekijöihin. Kaksiasianosaisuuden pääsääntö vaikuttaa esimerkiksi sen arvioimiseen, voidaanko tapausta lähestyä sopimus- vai vahingonkorvausoikeudellisen korvausvastuun näkökulmasta. Perinteisesti on nähty, että kaksiasianosaisuuden ylittävät vaatimukset voivat perustua ainoastaan sopimuksen ulkoiseen vastuuseen¹⁰. Tällä on vaikutuksia erityisesti arvioitaessa seuraavia kysymyksiä: mikäli tilaajayritys on sitoutunut parantamaan riskimaissa toimivien tuottajien työntekijöiden työoloja velvoittamalla kyseiset tuottajat noudattamaan eettisiä toimintaohjeita, kuka on vastuussa, mikäli toimintaohjeita ei onnistuta noudattamaan ja työntekijöille aiheutuu tämän seurauksena vahinkoa? Voivatko toimintaohjeet muodostaa esimerkiksi sopimusoikeudellisia perusteita kohdistaa vaatimuksia tuottajan lisäksi tilaajaan?

Tutkielman keskiössä on asetelma, jossa tuottajaan kohdistetut eettiset toimintaohjeet muodostavat osan tilaajan ja tuottajan välistä sopimusta, joiden perusteella kyseisen tuottajan työntekijät kohdistavat tilaajaan sopimus- tai vahingonkorvausoikeudellisia vaatimuksia. Aihetta vastaavaa kotimaista oikeuskäytäntöä ei ole. Tämän vuoksi oikeudellista vastuuta koskevien kysymysten selvittäminen on mielekkäintä aloittaa yhdysvaltalaisia tilaajayrityksiä kohdanneista oikeustapauksista, joissa tuottajan työntekijät ovat kohdistaneet hyvitysvaatimuksia tuottajan ohi tilaajaan, sekä näistä tapauksista syntyneestä teoriasta. Yhdysvaltoja koskevan jakson jälkeen tutkielmassa analysoidaan tämän teorian soveltuvuutta kotimaisessa oikeusjärjestelmässämme.

Tutkielmassa käsiteltäville tapauksille on yhteistä kantajien näkemys siitä, että tilaajan velvoittaessa tuottajan noudattamaan määrittämiään toimintaohjeita, velvoitautuu

⁹ Ks. esim. *Hemmo* 1998, s. 6, *Norros* 2010, s. 154 sekä *Hemmo* 2008, s. 533.

¹⁰ *Hemmo* 1998, s. 6.

tilaaja samalla itse näihin toimintaohjeisiin suhteessa tuottajan työntekijöihin. Hyvitysvaatimukset onkin kohdistettu käsiteltävissä tapauksissa tuottajan ohi tilaajaan sillä perusteella, että nimenomaan tilaaja on tuottajan toimintaa sääntelevien toimintaohjeiden perustaja. Hyvitysvaaitimus kohdistetaan siis tosiasiallisesti valtaa käyttävään tahoon. Kuvio muistuttaa logiikaltaan esimerkiksi osakeyhtiön tai konsernin sisällä mahdollisia vastuun samastamisen sääntöjä kuitenkin niihin liittymättä. Ilman tuottajan toimintaa säänteleviä toimintaohjeita ei vastaavaa liittymää tilaajaan olisi olemassa, jolloin työoloja koskevat vaatimukset olisi loogisinta kohdistaa suoraan tuottajaan.

1.2 Aiheen rajaus ja tutkimuskysymys

Tutkielma on rajattu käsittelemään tilaajien vapaaehtoisia, tuottajiensa työntekijöiden työolojen ja -ehtojen parannuksiin tähtäviä yhteiskuntavastuutoimia ja niistä tilaajalle mahdollisesti muodostuvaa sopimus- tai vahingonkorvausoikeudellista vastuuta. Kysymyksiä käsitellään yhdysvaltalaisen oikeuskäytännön ja siitä syntyneen teorian kautta, jota sittemmin peilataan suomalaiseen sääntelyyn. Työn viimesijaisena tarkoituksena on pyrkiä selvittämään, voisiko suomalaista tilaajaa kohdata sopimus- tai vahingonkorvausoikeudellinen vastuu sen ulkomaisen tuottajan työntekijöihin kohdistuvien yhteiskuntavastuutoimien myötä.

Tutkielman kannalta on tärkeää huomata, että suomalaisen oikeusjärjestelmän tarkastelu suhteessa käsiteltäviin kysymyksiin edellyttää yhdysvaltalaisen oikeuskäytännön ja -teorian havainnollistamista riittävällä laajuudella. Tämä johtuu erityisesti siitä, että Suomesta puuttuu vastaavanlainen oikeuskäytäntö kokonaan. Tutkielman pääpaino asetetaan kuitenkin viime kädessä nimenomaan yhdysvaltalaisen oikeustapausten kanneperusteiden ja niistä johtuvan teorian soveltamiseen suomalaisessa oikeusjärjestelmässä.

Tutkielmassa ei käsitellä esimerkiksi brändivastuuta tai maineongelmien vaikutuksia liiketoimintaan, vaikka nämäkin voivat liittyä tilaajayrityksen oikeudelliseen vastuuseen. Lisäksi tutkielma on rajattu käsittelemään nimenomaan sellaisia tilanteita, joissa yrityksen tuotanto on ulkoistettu niin kutsuttuihin riskimaihien, sillä etenkin tuottajien työntekijöiden työoloihin ja -ehtoihin tähtäävät yhteiskuntavastuutoimet

liittyvät usein juuri näitä maita koskevaan tuotantoon. Mikäli tarkennus on relevantti, tullaan tutkielmassa tarkentamaan aiheen käsittely nimenomaan vaate- ja tekstiilialalle.

Tutkielma on rajattu koskemaan sopimus- ja vahingonkorvausoikeudellisen vastuun syntymistä. Rikosoikeudellisenkaan vastuun mahdollisuus ei liene poissuljettua tietyissä tapauksissa, mutta rikosoikeudellisen vastuun syntyminen ei voine liittyä yksinomaan vapaaehtoisten yhteiskuntavastuutoimien laiminlyöntiin. Suomen sääntelyn osalta tämä tarkoittaa tarkastelun keskittymistä pääosin sopimusoikeuteen. Myöskään puhdasta vahingonkorvausoikeudellista vastuuta ei voi tässä kontekstissa Suomessa syntyä, koska kyse on nimenomaan tilaajayrityksen ja tuottajan väliseen sopimukseen perustuvasta vastuusta.

Vaikka tutkielmassa peilataan suomalaista sopimus- ja vahingonkorvausoikeudellista sääntelyä yhdysvaltalaisiin vapaaehtoisia yhteiskuntavastuutoimia koskeviin tapauksiin, tutkielman ei ole tarkoitus olla oikeusvertaileva. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että työ ei sisältäisi joitakin oikeusvertailevia elementtejä. Pääasiassa Yhdysvaltojen vapaaehtoista yhteiskuntavastuuta koskevaa sopimus- ja vahingonkorvausoikeudellista teoriaa ja tapauksia käytetään tutkielmassa kuitenkin vain lähtökohtana. Suomen osalta vastaavaa oikeuskäytäntöä ei ole olemassa, joten on hyvä huomata, että Suomen oikeuden kannalta relevantteja vastuukysymyksiä joudutaan käsittelemään hypoteettisesta näkökulmasta.

Hypoteettisen näkökulman vuoksi tutkielmassa ei käsitellä esimerkiksi kansainvälistä tavaran kauppaa koskevan yleissopimuksen (*Convention on Contracts for the International Sale of Goods*, CISG) tuomia poikkeuksia suomalaiseen sopimusperusteiseen vastuuseen, vaikka tämäkin voisi olla mahdollista, jos sekä tilaajalla että tuottajalla olisi kotipaikka yleissopimuksen sitomassa valtiossa ja sopimuksessa olisi määräys yleissopimuksen sitoman valtion lain soveltamisesta siihen.¹¹

Aihe on poikkitieteellinen yhteiskunta- ja oikeustieteelliseltä kannalta¹². Sopimus- ja vahingonkorvausoikeudellisen painotuksen vuoksi tutkielmassa ei kuitenkaan käsitellä esimerkiksi vapaaehtoisiiin yhteiskuntavastuuohjelmiin perustuvan järjestelmän

¹¹ Poikkeuksista suomalaiseen sopimusoikeuteen tarkemmin esimerkiksi *Hemmo* 2005b, s. 301.

¹² Yhteiskuntatieteellinen tutkimus yhteiskuntavastuuohjelmista voisi keskittyä esimerkiksi syihin vapaaehtoisen yhteiskuntavastuun trendin taustalla.

syntymisen syytä, järjestelmän toimivuutta tai esimerkiksi prosessuaalisia näkökohtia sen enempää kuin aiheen oikeudellisten näkökohtien tarkastelemiseksi on välttämätöntä. Prosessioikeuden osalta tutkielmassa pyritään tuomaan ilmi prosessuaalisia seikkoja kysymyksenasettelun osalta, mutta ei varsinaisesti käsittelemään asiaa koskevia kysymyksiä tyhjentävästi. Kokonaisuuden kannalta on kuitenkin tärkeää havainnoida esimerkiksi millä perusteilla ulkomailla tapahtunut oikeudenloukkaus voi tai voisi tulla käsiteltäväksi yhdysvaltalaiseen tai suomalaiseen tuomioistuimeen.

Prosessuaalisten seikkojen käsittely on rajattu menettelyyn yleisessä tuomioistuimessa. Esimerkiksi välimiesmenettelyä tai muita vaihtoehtoisia riidanratkaisutapoja ei käsitellä, vaikka on mahdollista, että tilaajan ja tuottajan välisen sopimuksen riidanratkaisulauseke voisi johtaa myös tuottajan työntekijöiden tilaajaan kohdistamien vaatimusten käsittelyyn sopimuksen mukaisessa vaihtoehtoisessa riidanratkaisumenettelyssä. Vaihtoehtoisen riidanratkaisun käsittely tutkimuskysymyksen yhteydessä ei ole kuitenkaan mielekästä riidanratkaisulausekkeiden tapauskohtaisen vaihtelun vuoksi.

Tutkielman kannalta relevanttien tahojen määrittelyn osalta on lisäksi huomioitava, että tutkielman tarkoituksena ei ole tarkastella tilaajan mahdollista konsernirakennetta kansainvälisen tuotannon kontekstissa. Käsitettä *tilaaja* käytetään yleisluontoisesti koskemaan tilaavaa tahoa. Tutkielmassa ei siten arvioida esimerkiksi vastuun samastamisen mahdollisuuksia esimerkiksi tilanteessa, jossa varsinainen tilaajayritys olisi kansainvälisen konsernin ulkomainen tytäryhtiö rakenteessa, jossa vain konsernin emoyhtiöllä olisi kotipaikka Suomessa tai Yhdysvalloissa. Tilaajan käsitteen alle kuuluu siis tutkielmassa se taho, jonka eettiset toimintaohjeet ovat osa tilaajan ja tuottajan välistä sopimusta. Vastuun samastamisen lisäksi tutkielmassa ei käsitellä muitakaan yhtiöoikeudellisia näkökantoja aiheeseen, sillä yhteiskuntavastuun toteuttaminen on myös esimerkiksi *corporate governance* -kysymys.¹³

1.3 Tutkimuksen rakenne ja metodologiset lähtökohdat

Tutkielma rakentuu kolmeen jaksoon: johdantojaksoon, Yhdysvaltoja koskevaan jaksoon ja Suomea koskevaan jaksoon. Yhdysvaltoja koskeva jakso on hieman suppeammin esitetty, sillä tutkielman tarkoitus ei ole varsinainen oikeusvertailu

¹³ Tästä esim. Lautjärvi 2016.

suomalaisen ja yhdysvaltalaisen velvoiteoikeudellisen järjestelmän välillä. Tutkielman tarkoitus on esitellä yhdysvaltalaisten tapausten kanneperusteita ja niitä koskevaa teoriaa, ja tämän jälkeen peilata tätä oikeudellista teoriaa suomalaiseen oikeuteen. Tutkielma sisältää löyhiä oikeusvertailullisia elementtejä suomalaista oikeutta koskevassa jaksossa. Nämä elementit palvelevat lähinnä perustelullista tarkoitusta sille, mitä elementtejä on relevanttia käsitellä myös suomalaisen oikeuden osalta. Näitä elementtejä käsitellään myös perusteellisemmin tutkielmassa.

Tutkielman lähestymistapa on oikeusdogmaattinen eli lainopillinen. Tutkielmassa pyritään toisin sanoen tulkitsemaan suomalaisen sopimusoikeuden sääntöjä ja yleisiä oppeja yhdysvaltalaisten tapausten perustamaa teoriaa vasten. Keskeinen teema suomalaista sääntelyä käsittelevässä pääluvussa onkin sen analysointi, voisivatko yhdysvaltalaisissa tapauksissa nähdyt kanneperusteet olla perusteltuja myös suomalaisessa oikeudessa. Tutkielmassa tarkastellaan näin ollen perinteiseen lainopillisen tutkimuksen metodein suomalaisen sopimusoikeuden ja sopimusvastuun rajoja. Tutkielmassa havainnoidaan paikoin kriittisesti vapaaehtoisen yhteiskuntavastuun järjestelmää. Oikeudellisia kysymyksiä lähestytään kuitenkin aina objektiivisesta lähtökohdasta, jotta sopimusoikeudellinen sääntely ja yleiset opit olisivat tulkittavissa sellaisena kuin ne tosiasiaissa ovat.

Tutkielmaa voidaan kuvata myös ongelmakeskeiseksi, sillä keskiössä on yhdysvaltalaisen oikeuskäytännön asettamat kysymykset sopimus- ja vahingonkorvausoikeudellisen vastuun rajoista. Puuttuvan oikeuskäytännön vuoksi tutkielmassa ei pystytä kuitenkaan antamaan selkeitä vastauksia kysymyksiin suomalaisen sääntelyn ja yleisten oppien valossa, mutta tutkielma pyrkii identifioimaan relevantit ongelmakohdat ja käsittelemään niitä. Käsitellyt sopimusoikeudelliset kysymykset ovat vahvasti kytköksissä yleisiin sopimusoikeudellisiin oikeuskulttuurin tason periaatteisiin¹⁴. Tämän vuoksi tutkimusotteen voidaan luonnehtia olevan ennemmin ongelmakeskeinen nimenomaan säädetyn lain kannalta (*de lege lata*) kuin esimerkiksi tulevaisuuskeskeinen *de lege ferenda* -kannanotto.

¹⁴ Tästä esim. *Siltala* 2001, s. 129–130. *Kaarlo Tuori* on määritellyt modernissa oikeudessa kolme tasoa: pintatason, oikeuskulttuurin tason ja syvätason. Tasojaottelu perustuu ajatukselle oikeuden jaottelusta sen mukaan, miten perustavanlaatuisiksi ja pysyväksi tietyt säännöt voidaan katsoa. Pintataso muuttuu nopeasti lainsäädännön tai tuomioistuinratkaisujen johdosta, kun taas syvemmät tasot muuttuvat hitaammin. Oikeuskulttuurin taso käsittää muun muassa eri oikeudenalojen yleiset periaatteet, ja syvätaaso muun muassa oikeuden perustavanlaatuiset käsitteet ja periaatteet.

Tutkimusotetta voidaan kuvailla enemmän vallitsevan lainopin mukaiseksi kuin esimerkiksi vaihtoehtoiseksi tai kriittiseksi lainopiksi. Tutkielmassa pyritään tulkitsemaan sopimusoikeuden sääntöjä, teoriaa ja rajoja tuomioistuimen näkökulmasta sen mukaisesti, millaisia tulkintavaihtoehtoja esimerkiksi tuomarilla olisi käytettävissään tapausta ratkaistessaan. Aihe mahdollistaisi myös kriittisemmän lainopillisen analyysin sopimusoikeudellisesta sääntelystä esimerkiksi sosiaalisen siviilioikeuden ja heikomman suojan periaatteiden näkökulmasta.¹⁵

Tutkimuksen näkökulma on analyttis-deskriptiivinen enemmän kuin normatiivis-kriittinen. Tutkielmassa kuvataan tutkimuskohdetta ja analysoidaan relevantteja oikeuskysymyksiä mahdollisimman arvo- ja ideologianeutraalisti sellaisina kuin ne yhteiskunnallisina tosiasioina näyttäytyvät. Ajoittainen kriittinen tarkastelu on vahvasti kytköksissä tutkimusaiheen yhteiskunnalliseen puoleen eikä niinkään siitä johtuviin oikeuskysymyksiin. Oikeuskysymysten objektiivinen tarkastelu on välttämätöntä tutkimusaiheen ymmärtämiseksi *de lege lata* -näkökulmasta.¹⁶

Tutkielmassa käsitellään jonkin verran oikeuskäytäntöä. Tutkielman tarkoitus ei kuitenkaan ole analysoida tyhjentävästi tapauksia, vaan tapauksia käsitellään lähinnä tutkielman argumentoinnin kannalta tarpeellisessa mittakaavassa. Usein tarkoituksena on selventää teoreettisia lähtökohtia oikeuskäytännön avulla. On myös huomattava, että *common law* -järjestelmässä oikeustapauksilla ja prejudikaateilla on erilainen asema oikeuslähteenä kuin Suomessa. Suomalaisessa oikeuslähdeopissa prejudikaateilla on vain heikosti velvoittava asema, koska oikeuskäytännöltä puuttuu laille ominainen juridinen sitovuus. Prejudikaatit tarjoavat lähinnä tulkinta-apua vallitsevan lainopin mukaisessa lähestymistavassa.¹⁷

1.4 Aikaisempi aihetta koskeva tutkimus

Kansainvälisen tuotannon eettisyys ja erilaiset hypoteesit sen saavuttamiseksi houkuttelevat runsaasti erilaisia kannanottoja. Tyypillisimmin keskustelu keskittyy siihen, kenen vastuulla eettisten ongelmien ratkaiseminen on: tuotantomaiden valtioiden, monikansallisten tilaajien vai tilaajien kotipaikkojen valtioiden? Kaikki

¹⁵ Tarkemmin vallitsevasta ja kriittisestä lainopista ks. esim. *Siltala* 2001, s. 124.

¹⁶ Tutkijanideologiasta tarkemmin ks. *Siltala* 2003, s. 141–142.

¹⁷ *Aarnio* 1989, s. 220–221. Ks. myös esim. *Siltala* 2004, s. 421–422.

kolme vaihtoehtoa ovat saaneet tutkimuksellista tukea. Tilaajan kotipaikan valtion keinoja säännellä kansainvälistä tuotantoa on tutkinut esimerkiksi *Galit A. Sarfaty*¹⁸. Yhteiskuntavastuuohjelmat edustavat tämän jaottelun mukaan ajatusta tilaajan vastuusta tuotantoketjussaan. Yhteiskuntavastuuohjelmia koskeva sopimus- ja vahingonkorvausoikeudellinen tutkimus keskittyy pääasiassa vastuukysymysten arvioimiseen.

Tutkielman tarkastelu edellyttää yhteiskuntavastuun käsitteen ja yhteiskuntavastuuta koskevien teorioiden sekä yhteiskuntavastuuohjelmien toteutuksen ja toteutumisen määrittämistä. Vapaaehtoiseen yhteiskuntavastuuseen liittyvää teoriaa käsittelevät esimerkiksi *Kaisa Sorsa* ja *Richard M. Locke*. Erityisesti *Locken* tutkimus työolosuhteiden hallinnasta vaate- ja elektroniikkateollisuuden alihankintarakenteissa¹⁹ havainnollistaa yhteiskuntavastuuohjelmiin liittyvien tuottajille suunnattujen toimintaohjeiden käytäntöä ja kehitystä. *Locke* käsittelee tutkimuksessaan muun muassa yhteiskuntavastuuohjelmien evoluutiota tehdastarkastuksiin ja sanktioihin nojaavista ohjelmista kohti tilaajan ja tuottajan sopimuksellista suhdetta, joka kannustaa kumpaakin osapuolta yhteistyöhön.²⁰

Tutkielman kannalta keskeistä on ensinnäkin yhdysvaltalaisen sopimus- ja vahingonkorvausoikeudellisen teoriaperustan määrittäminen, minkä kautta aihetta koskevan tutkimuksen tarkastelu on ylipäätään mahdollista, ja toisena tämän teorian analysointi suomalaisen sääntelyn kannalta. Suomalaista lainopillista tutkimusta yhteiskuntavastuuohjelmien mahdollisesti aiheuttamasta sopimus- tai vahingonkorvausoikeudellisesta vastuusta ei ole. Eettisen kaupan puolesta ry:n (Eetti) tekemä tutkimus ihmisoikeuksista suomalaisten yritysten tuotantoketjuissa²¹ havainnollistaa tapoja, jolla suomalaiset yritykset toteuttavat yhteiskuntavastuupyrkimyksiään käytännössä.

¹⁸ *Sarfaty* 2015: Shining light on Global Supply Chains.

¹⁹ *Locke* 2013: The Promise and Limits of Private Power. Promoting Labor Standards in a Global Economy.

²⁰ Ks. myös *Foreign Trade Association Annual Report 2015–2016*, s. 10–16. Holistisempaan yhteistyöhön tilaajan ja tuottajan välillä pyrkivä suuntaus on selkeästi näkyvillä myös esimerkiksi BSCI:n uudessa ”BSCI 2.0” -implementointijärjestelmässä. BSCI 2.0 on implementointijärjestelmä tuottajille suunnatuille *BSCI Code of Conduct* -toimintaohjeille.

²¹ *Härri – Moilala* 2014: Vastuullisia vaatteita? Ihmisoikeudet suomalaisten Yritysten tuotantoketjuissa (Eettisen kaupan puolesta ry).

Sopimus- ja vahingonkorvausoikeudellista teoriaa yhteiskuntavastuuohjelmien ja tuottajille suunnattujen toimintaohjeiden näkökulmasta ovat tutkineet Yhdysvaltojen sekä Euroopan osalta esimerkiksi *Louise Vytopil*²² ja *Cees van Dam*²³. Yhdysvaltojen osalta yhteiskuntavastuuohjelmiin liittyvää oikeudellista vastuuta ovat tutkineet sopimus- ja vahingonkorvausoikeudellisesta näkökulmasta esimerkiksi *Joe Phillips* sekä *Suk-Jun Lim* tutkimuksessaan yhteiskuntavastuuohjelmiin liittyvien tuottajille suunnattujen toimintaohjeiden mahdollisesta sopimus- ja vahingonkorvausoikeudellisesta velvoittavuudesta tilaajaa kohtaan²⁴ sekä *Haley Revak* yhdysvaltalaisesta *Wal-Mart*-kauppaketjua kohdannutta oikeustapausta koskien²⁵. Suomen sääntelyn osalta tutkielmassa on sovellettu kotimaisten tutkijoiden, esimerkiksi *Mika Hemmon*, *Olli Norroksen* sekä *K. A. Telarannan* perusteoksia.

2 Vapaaehtoinen yhteiskuntavastuu ja globaali tuotanto

2.1 Vapaaehtoinen yhteiskuntavastuu

Yrityksen toiminnassaan vapaaehtoisesti toteuttamalla yhteiskuntavastuulla (*Corporate Social Responsibility*, CSR) tarkoitetaan yrityksen omiin arvoihin nojautuvaa, strategista, omaehtoista ja aktiivista vastuullisuutta. Vapaaehtoinen yhteiskuntavastuu liittyy useimmiten kestävän kehityksen tukemiseen kolmella osa-alueella: vapaaehtoisen yhteiskuntavastuun katsotaan usein jakautuvan taloudelliseen, sosiaaliseen ja ympäristövastuuseen.²⁶ Vapaaehtoista yhteiskuntavastuuta koskevaa suunnitelmaa kutsutaan yleensä yrityksen yhteiskuntavastuuohjelmaksi (CSR-ohjelma).

Taloudellinen vastuu pitää sisällään sekä yrityksen omasta liiketaloudellisesta kestävytydestä huolehtimisen että vastuun kantamisen sidosryhmiin kohdistuvista taloudellista vaikutuksista. Taloudelliseen vastuuseen kuuluvat kiinteästi myös esimerkiksi voiton tuottaminen ja verojen maksaminen. *Sosiaalisen vastuun* katsotaan kohdistuvan ihmisten hyvinvointiin niin yrityksen sisällä kuin sen ulkopuolella. Tähän

²² *Vytopil* 2015: Contractual Control in the Supply Chain. On Corporate Social Responsibility, Codes of Conduct, Contracts and (Avoiding) liability.

²³ *Van Dam* 2011: Tort Law and Human Rights: Brothers in Arms On the Role of Tort Law in the Area of Business and Human Rights.

²⁴ *Phillips – Lim* 2009: Their Brothers' Keeper: Global Buyers and the Legal Duty to Protect Suppliers' Employees.

²⁵ *Revak* 2012: Corporate Codes of Conduct: Binding Contract or Ideal Publicity?

²⁶ *Sorsa* 2010, s. 17.

sisältyy henkilöstön hyvinvointi ja osaaminen, ihmisoikeudet sekä loppukäyttäjien oikeudet kuluttajansuojan ja tuotevastuun näkökulmasta. *Ympäristövastuuseen* taas sisältyy vastuu ympäristöstä, kestävästä kehityksestä ja yrityksen toiminnan ympäristövaikutusten hallinnasta.²⁷ Vapaaehtoinen yhteiskuntavastuu ei ole uusi ilmiö, vaan esimerkiksi *Freer Spreckley* kuvasi ajattelua jo 80-luvulla niin sanotulla kolmen P:n mallilla; *people, planet and profit*.²⁸

Valtiokohtainen lainsäädäntö määrittää usein yhteiskuntavastuun minimirajat, ja yrityksen oma yhteiskuntavastuustrategia (CSR-strategia) määritellään useimmiten eettisenä ja moraalisenä vastuuna, joka ylittää lainsäädännön vaatimukset. Yhteiskuntavastuun käsite ei näin ollen nyky muodossaan rajoitu pelkästään normatiiviseen vastuuseen. Tämän vuoksi yhteiskuntavastuun käsitettä määriteltäessä onkin se ajateltava lähemmäs yrityksen roolia yhteiskunnassa sekä sen vaikutuksia yrityksen vastuuseen toimintaympäristössään kuin pelkästään yrityksen normatiivisen vastuun ylittymistä.²⁹

Tietyissä tilanteissa tosin myös pelkkä lain asettamien minimirajojen mukainen toiminta voidaan kuitenkin katsoa vastuulliseksi yritystoiminnaksi etenkin kansainvälisessä liiketoiminnassa. Erityisesti järjestelyissä, joissa tuotanto on ulkoistettu ns. riskimaihin, on paikallisen lainsäädännön noudattamatta jättäminen yleensä pikemminkin sääntö kuin poikkeus.³⁰ Käsite *riskimaa* on yritysten laajasti käyttämän *Business Social Compliance Initiative* (BSCI) -vastuullisuusjärjestelmän määrittelemä käsite, jolla tarkoitetaan tuotantomaita, joissa tuotannon kustannukset ovat alhaiset, mutta ihmisoikeusloukkausten riski on suuri.³¹

BSCI-vastuullisuusjärjestelmä on yritysten johtama laajasti käytetty vapaaehtoisen vastuun järjestelmä, joka käsittää yli tuhat yritys jäsentä. BSCI toimii ulkomaankauppaliitto Foreign Trade Associationin alla. Järjestelmä perustuu tehdastarkastuksiin eli auditointeihin, joita BSCI teettää jäsenilleen auditointiyrityksillä. BSCI teetti vuonna 2015 melkein 20 000 auditointia, joista suurin osa – 15 402 auditointia – tehtiin Aasian maissa sijaitsevilla tuotantolaitoksissa. Yleisimmin

²⁷ *Sorsa* 2010, s. 17.

²⁸ Ks. esim. *Vytopil* 2015, s. 29. *Spreckleyn* ajatukset tuodaan usein esiin vapaaehtoista yhteiskuntavastuuta koskevassa kirjallisuudessa.

²⁹ *Lautjärvi* 2016, s. 1–2.

³⁰ *Sorsa* 2010, s. 13.

³¹ *Härri – Moilala* 2014, s. 5 ja 7.

ongelmat tuotantolaitoksissa ilmenivät puutteina esimerkiksi työntekijöiden turvallisuudessa.³² BSCI-järjestelmän käytännön toteutusta käsitellään tarkemmin pääluvusta 4 alkaen, sillä useimpien suomalaisyritysten vapaaehtoinen vastuullisuus perustuu BSCI-järjestelmään.

Yrityksen näkökulmasta tuotannon ulkoistaminen voi olla hyvinkin kannattavaa. Kustannussäästöjen lisäksi ulkoistaminen voi mahdollistaa keskittymisen yrityksen vahvuusalueisiin ja toiminnan tehostamiseen, kun toiminnot voidaan keskittää yrityksen keskeisimpiin tai tuottoisimpiin osiin. Tämä voi tarkoittaa esimerkiksi mahdollisuutta keskittyä tuotekehitykseen, suunnitteluun ja markkinointiin, kun varsinainen tuotteiden valmistus on hajautettu eri toimijoille. Globalisaation tuomat mahdollisuudet luonnollisesti myös lisäävät paineita ulkoistaa vähemmän tuottavia tai vähemmän keskeisiä toimintoja muille yrityksille. Sirpaloitunut tuotanto myös hajauttaa vastuuta tuotantoketjun toiminnasta.³³ Globaalilla tasolla sirpaloitunut tuotanto merkitsee usein sitä, että tuotanto sijoittuu tilaajayrityksen kotipaikan erilaisten tuotantoa koskevien valtiokohtaisten ja lainsäädännöllä asetettujen minimivaatimusten ulottumattomiin.

Kansainvälisellä tasolla on tehty paljon tavoitteellista työtä yhteiskuntavastuun käsitteen konkretisoimiseksi ja sisällön määrittelemiseksi. Kansainvälinen sääntely perustuu nykyisellään suurelta osin erilaisiin yrityksille suunnattuihin ohjeistuksiin. Esimerkiksi Kansainvälinen työjärjestö ILO, Yhdistyneet Kansakunnat ja Taloudellisen yhteistyön ja kehityksen järjestö OECD ovat julkaisseet tämänkaltaisia erilaisia yhteiskuntavastuuhjeistuksia. Myös Euroopan unionin tasolla tehdään töitä yhteisen linjan saavuttamiseksi.³⁴

Näiden lisäksi kansainvälisen yhteiskuntavastuun kentällä on lukuisia yksityisiä toimijoita, jotka ovat määritelleet omia standardeja, järjestelmiä tai muita itsesääntelyn instrumentteja, joihin yritykset voivat pohjata yhteiskuntavastuustrategiansa. Yksityiseen sääntelyyn eli itsesääntelyyn lukeutuvat erilaiset käytänteet, yhteiset säännöt ja ohjeet sekä käytännesäännöt ja vapaaehtoiset sopimukset, joita erilaiset taloudelliset tai yhteiskunnalliset toimijat, kansalaisjärjestöt tai järjestäytyneet ryhmät

³² *Foreign Trade Association Annual Report 2015–2016*, s. 10–12.

³³ *Salminen 2015*, s. 484. Ks. myös esim. *Locke 2013*, s. 12.

³⁴ *Sorsa 2010*, s. 13.

perustavat itse. Itsesääntely on vapaaehtoista ja perustuu näiden tahojen omaehtoiseen ohjaukseen ja organisointiin.³⁵

Monen yrityksen intressissä on sisällyttää brändiinsä lupaus hyödykkeiden eettisestä tuotannosta tavoittelemalla yhteiskunnallista vastuullisuutta toiminnassaan. Usein yrityksen oma CSR-ohjelma pohjautuu jonkin alakohtaisen itsesääntelyinstrumentin toimintaperiaatteisiin, joita voidaan toteuttaa sitoutumalla esimerkiksi erilaisiin laatustandardeihin, sertifiointimenetelmiin, toimintaohjeisiin, luottamussertifikaatteihin tai vakioehtojen käyttöön³⁶.

Valmiisiin instrumentteihin sitoutumisen lisäksi yritykset voivat toteuttaa omaa CSR-strategiaansa myös täysin itsenäisesti alakohtaisen itsesääntelyn ulkopuolella. Sertifikaatit tai tunnettuihin standardeihin sitoutuminen ovat tosin kuluttajaystävällisiä vaihtoehtoja, sillä usein niiden tunnettuus varmistaa sen, että kuluttajakohderyhmä ja sidosryhmät tuntevat esimerkiksi sertifikaatin, joka herättää luottamusta yrityksen vastuulliseen toimintaan.

CSR-ohjelmat vaihtelevat löyhästä arvoihin sitoutumisesta yksityiskohtaisiin toimintaohjeisiin ja yhteistyömalleihin sanktioineen. Etenkin riskimaissa kyse on järjestelystä, joka poikkeaa vahvasti siitä, millaisista osatekijöistä tuotannon, ja erityisesti työnteon sääntely on perinteisesti koostunut, eli työntekijöiden, työnantajien ja valtionhallinnon muodostamasta kokonaisuudesta. Perinteinen järjestely, jossa valtio on sääntelyllä pitänyt huolen työnteon sosiaalisista vaatimuksista ja työnantajat ovat näitä kollektiivisesti neuvoteltuja etuja joutuneet noudattamaan, on kokenut mullistuksen etenkin Aasian alueella ja muualla riskimaissa. Riskimaiden profiiliin kuuluu korostetun usein olosuhteet, joissa esimerkiksi ammattiliittoperinteet ovat olemattomia ja valtio haluton tai voimaton sääntelemään työntekoa esimerkiksi ulkomaisten sijoittajien toivossa. Riskimaissa tilaajat ovatkin omaksuneet valtiolle, työnantajille ja ammattiliitoille kuuluvia rooleja.³⁷

³⁵ *Sorsa* 2010, s. 11.

³⁶ *Sorsa* 2010, s. 11.

³⁷ *Phillips – Lim* 2009, s. 340–341. Tilaajien tuomia muutoksia voidaan yhtäältä pitää positiivisena asiana tämänkaltaisille valtioille, mutta toisaalta kriittisen kannan mukaan tätä voidaan pitää myös paternalistisena. Kriitikoiden mukaan tilaajat osoittavat kunnioituksen puutetta vähätellessään paikallisten hallintojen tehokkuutta säättää lakeja.

Yleisimmin riskimaissa toimiville tuottajille suunnatut eettiset toimintaohjeet ja muut standardit koskevat etenkin vaate- ja tekstiilialalla 1) lapsityövoiman, vankityövoiman, pakkotyön tai fyysisten tai henkisten rangaistusten käytön kieltoa; 2) maksimirajan asettamista työtunneille; 3) paikallisen lainsäädännön ja käytännön noudattamista palkoissa ja etuuksissa; 4) työntekijöiden oikeutta liittyä ammattiliittoon; sekä 5) terveyteen ja työturvallisuuteen liittyvien standardien implementointia tuotantoyksiköiden käytäntöön.³⁸

2.2 Vapaaehtoisen yhteiskuntavastuun funktio

Locken tutkimuksen mukaan pelkkä tuotantoketjujen sääntely ei tuo yleensä toivottuja tuloksia riskimaihin sijoittuvan tuotannon toimintatapojen muuttamiseksi. Merkitystä ei *Locken* mukaan ole sillä, onko tuotantoa säännelty valtioiden vai kansainvälisellä tasolla. *Locken* tutkimuksen mukaan on sen sijaan nähtävissä, että suurin vaikutus tuotantoketjuihin riskimaissa saadaan aikaan yhdistelmällä tilaajien yksityisiä instrumentteja sekä tuotantomaiden valtiollista sääntelyä. Tämän voidaan katsoa johtuvan siitä, että yksityinen ja valtiollinen sääntely täydentävät toinen toistaan.³⁹

Yksittäisten ratkaisujen toimimattomuudelle voi olla monta syytä. Yhtäältä valtiollisella tasolla on haastavaa säännellä yritysten toisiin valtioihin ulottuvia tuotantoketjuja, ja toisaalta tuotantovaltioiden intressissä on pysyä houkuttelevana sijoittajien kannalta. Tämän lisäksi etenkin länsimaissa kansainvälisen tuotannon sääntelyä vastustetaan elinkeinoelämän taholta.⁴⁰ Yksityisestä, vapaaehtoisesta sääntelystä on myös yrityksille monenlaisia hyötyjä: se tuo yritykselle myönteistä julkisuutta ja samalla yritys säilyttää hallinnan siitä, miten syvällisesti kukin organisaatio tosiasiallisesti haluaa käyttää resursseja kestäväen kehityksen toteuttamiseen tuotantoketjussaan⁴¹.

Useissa kehittyneissä valtioissa kotimaista tuotantoa sääntelee jossakin muodossa joukko kestäväen kehityksen periaatteita, jotka ovat huomioitu esimerkiksi työntekijää tai ympäristöä suojelevassa lainsäädännössä. Näihin kohdistuviin rikkomuksiin puututaan valtion toimesta. Riskimaissa sen sijaan työnteon sääntely saattaa olla jo

³⁸ Phillips – Lim 2009, s. 340–341. Ks. esim. *Levi Strauss & Co. Global Sourcing and Operating Guidelines* (<http://levistraus.com/sustainability/people/#apparel-workers>).

³⁹ Locke 2013, esim. s. 174–181.

⁴⁰ Ks. esim. Locke 2013, s. 10–12.

⁴¹ Locke 2013, s. 157.

lähtökohtaisesti puutteellista. Vaikka näin ei olisi, sääntelyn valvonta voidaan kuitenkin jättää tarkoituksella olemaan koskematta länsimaisia monikansallisten yritysten tuotantoa, sillä ”liiallisten” standardien asettaminen suurille tilaajille voisi nostaa tuotantokustannuksia. Riskinä olisi tällöin tuotannon väheneminen kyseisessä valtiossa. Esimerkiksi näistä syistä johtuen useat länsimaiset tilaajat toimivatkin normityhjiössä ulkoistaessaan tuotantonsa riskimaihin.⁴²

Pyrkimys eettiseen liiketoimintaan on useimmiten tasapainoilua kustannustehokkaan ja eettisesti kestävä tuotannon välillä. Tuotanto ulkoistetaan yleensä siksi, että kuluttajille suunnattu lopputuote olisi mahdollisimman halpa, mutta samaan aikaan mahdollistaisi maksimaalisen voiton tilaajalle. Samaan aikaan eettisesti tiedostavilla yrityksillä on myös aito intressi tuotannon järjestämiseen eettisesti kestäväällä tavalla.⁴³

Toisaalta *Locken* tutkimuksen mukaan on kuitenkin nähtävissä, että kehittyvissä valtioissa lainsäädännön vaikutusta tilauksiin usein hieman yllättäen yliarvioidaan. Tutkimuksen mukaan esimerkiksi työtä koskevan lainsäädännön tiukentaminen ei välttämättä vaikuta negatiivisesti valtioiden houkuttelevuuteen suurille tilaajille. Suurin osa yksityisestä sääntelystä ja ohjelmista velvoittaa yrityksen noudattamaan tuotannon ulkoistettuaan kohdemaan lakeja. Tuotantovaltion sääntely lisää siis yhteiskuntavastuuohjelmien tehoa. Esimerkkejä tämänkaltaisen yhdistelmän toimivuudesta voidaan esittää Argentiinasta, Brasiliasta, Kambodzhasta ja Intiasta.⁴⁴

Kriitikoiden mielestä CSR-ohjelmat ja yksityinen sääntely ovat vain keino pitää yllä riskimaiden nykyistä normityhjiötä. Kriittisimpien kannanottojen mukaan CSR-ohjelmat ja yksityinen sääntely ovat lähinnä keino jarruttaa sitovan valtiollisen sääntelyn kehittymistä. Yksi näkyvimmistä kriitikoista on Yhdysvaltojen entinen työministeri ja Harvardin yliopiston professori *Robert Reich*, joka tiivistää hyvin tämänkaltaisen kritiikin ytimen:

It is easy to understand why big business has embraced corporate social responsibility with such verve. It makes for good press and reassures the public. A declaration of corporate commitment to social virtue may also forestall government legislation or regulation in an area of public concern where one or more companies have behaved badly, such as transporting oil carelessly and causing a major oil spill or flagrantly failing to respect human rights abroad. The

⁴² *Locke* 2013, s. 10.

⁴³ *Locke* 2013, s. 12.

⁴⁴ *Locke* 2013, s. 19.

soothing promise of responsibility can deflect public attention from the need for stricter laws and regulations or convince the public that there's no problem to begin with.⁴⁵

Kriittisillä kannanotoilla on vahva looginen pohja, sillä positiivisen julkisuuden merkitystä yrityksen liikearvolle ei voi vähätellä. *Reichin* mukaan tuotannon kustannustehokkuus ja eettisyys muodostavat niin suuren ristiriidan, että samat yritykset, jotka tunnetaan sosiaalisesti vastuullisen liiketoiminnan puolestapuhujina, saattavat itseasiassa vastustaa kaikkia ympäristöä tai sosiaalisia velvoitteita koskevia lakialoitteita. *Reich* onkin verrannut vapaaehtoista yhteiskuntavastuuta hattaraan: mitä enemmän siihen yrittää pureutua, sitä nopeammin se liukenee.⁴⁶ Tästä huolimatta ei voida kuitenkaan sulkea pois esimerkiksi *Locken* tutkimuksen näyttöä siitä, että on epätodennäköistä, että valtiollinen lainsäädäntö tai yksityinen sääntely voisivat saavuttaa täyden potentiaalinsa itsenäisesti.⁴⁷

2.3 Pohjustus globaaleihin tuotantoketjuihin

Globalisaatio on muuttanut kansainvälistä liiketoimintaa peruuttamattomalla tavalla. Globalisaation laajakantoiset vaikutukset näkyvät liiketoiminnassa ensinnäkin monikansallisten yritysten määrässä. Vielä 1960-luvulla monikansallisia yhtiöitä oli vain 7 000, kun taas 2000-luvulle tultaessa määrä oli kasvanut 60 000:een. Toiseksi valtioiden rajat ja lainkäyttöpiirit ovat globalisaation vaikutuksesta liiketoiminnassa hämärtyneet.⁴⁸

Suurimpien tilaajien tuotanto on yksityiskohtainen ja monimutkainen huolellisen suunnittelun tulos. Tuotantoketjun suunnittelu alkaa yleensä yrityksen pitkän aikavälin strategian kartoittamisella, jonka jälkeen on mahdollista päättää lyhyempien aikavälien tavoitteista. Useat tilaajat päätyvät valmistamaan eri osia tuotteistaan useissa eri maissa. Esimerkiksi varastojen sijoitus ja muu logistiikka suunnitellaan edistämään mahdollisimman kustannustehokasta kokonaistuotantoa. Hyödykkeet ja niiden osat voivat kiertää useassa valtiossa ennen kun ne päätyvät kaupan hyllylle.⁴⁹

⁴⁵ *Reich* 2007, s. 170.

⁴⁶ *Reich* 2007, s. 169–171.

⁴⁷ *Locke* 2013, s. 157.

⁴⁸ *Vytopil* 2015, s. 26.

⁴⁹ *Vytopil* 2015, s. 36.

Hyvänä esimerkkinä toimii muun muassa urheilukenkien massatuotanto, josta suurin osa sijoittuu Aasiaan. Urheilukenkien tuotanto vaatii kymmenittäin eri komponenttien tuottajia, materiaaleja ympäri maailman sekä valmistuksen, kokoamisen ja kuljetuksen ympäri maailman ensin työntekijöille ja valmistajille ja sen jälkeen loppukäyttäjille.⁵⁰

Esimerkin antaa kuvaus Indonesianlaisessa tehtaassa ”valmistettujen” Nike cross trainers -urheilukenkien tuotantoprosessista 90-luvun lopulla:

First, designers based at Nike’s headquarters in Oregon sent product specifications for the shoe to a design firm located in Taiwan. The design company in Taiwan, in turn, sent the more developed plans on to engineers in South Korea. The Korean company then outsourced the actual production of the shoe to Indonesia.

The cross-trainer in question had three main sections: the upper, the midsole and the outsole. The upper for this particular shoe was made primarily from leather, which came from cows slaughtered and skinned in Texas and then shipped to South Korea for tanning. Tanning itself is a thirty-stage process. The tanned leather was then shipped to the factory in Indonesia. The midsection of the shoe was made from synthetic parts, including EVA (ethylene vinyl acetate) foam made from Saudi Arabian petroleum, refined and transformed into EVA in Korea, and subsequently shipped to the factory in Indonesia. Another component that provides cushioning under the heel was manufactured in the United States. The outer soles of the shoes were made of rubber, again a by-product of petroleum, refined in Korea, processed into large sheets of rubber by another company in Taiwan, and eventually shipped to the assembly plant in Indonesia to be cut, shaped, and finally attached to the shoes.⁵¹

Tämän valossa ei liene yllätys, että työtä tai kestävää kehitystä koskevien standardien soveltaminen globaalissa tuotantoketjussa ei ole yksinkertaista. Tilaa on käytännössä erittäin haastavaa olla perillä esimerkiksi hyödykkeiden tuotantoketjun työolosuhteista. Tämän vuoksi esimerkiksi *Locken* tutkimus kritisoi muun muassa vanhanaikaisia, pelkille auditointimenettelyille ja sanktioinnille perustuvia CSR-ohjelmia, koska pelkät irralliset ja tarkastusluonteiset auditoinnit ovat jo itsessään usein riittämättömiä muun muassa valvottavien suuren volyymin vuoksi. Myös tuottajat ovat huomanneet tämän; riskimaiden tuotantoa voi paikoin kuvailla tarkastajien ja tuottajien kissa ja hiiri -leikiksi, jossa tuotannon puutteisiin kyllä yritetään tilaajien toimesta puuttua, mutta se on käytännössä hyvin vaikeaa.⁵²

⁵⁰ *Locke* 2013, s. 4–5.

⁵¹ *Locke* 2013, s. 5. *Locke* esittelee havainnollistavan esimerkin kirjasta *Stuff: The Secret Lives of Everyday Things* (*Ryan, John – Thein, Alan*, World Future Society 1998).

⁵² *Locke* 2013, s. 28–34.

3 Yhteiskuntavastuuohjelmaan perustuva oikeudellinen vastuu tilaajalle Yhdysvalloissa

3.1 Yhteiskuntavastuuta koskeva keskustelu Yhdysvalloissa

Näkyvimvät brändit kuuluvat usein suurille monikansallisille yrityksille. Brändien tunnettuus muodostaa näille yrityksille yhtäältä suuren menestystekijän, mutta samalla se tekee suurista brändeistä helposti erilaisten aktivistiryhmien ja kansalaisjärjestöjen kampanjoinnin kohteita. *Locke* kuvaa suuryritysten mainetta eli brändiarvoa osuvasti niiden Akilleen kantapääksi.⁵³

Kuluttaja-aktivismi on perinteisesti toiminut esimerkiksi erilaisten toimintaohjeiden implementoinnin taustalla. Kaava on usein sama: aktivistiryhmät tai muut järjestöt toimivat *name and shame* -periaatteella eli paljastaen esimerkiksi tuotantoketjun heikot työolosuhteet vaatien, että monikansallinen tilaaja lopettaa työntekijöidensä (eli tuottajan työntekijöiden) kaltoin kohtelun. Tähän kohteena oleva yritys vastaa yleensä implementoimalla CSR-ohjelmaansa ”vapaaehtoisia”, tuottajille suunnattuja eettisiä toimintaohjeita, jotka päätyvät osaksi tilaajan ja tuottajan sopimussuhdetta.⁵⁴

Erilaiset toimintaohjeet sisältävät yleensä vähintään tuotantoketjun työntekijöiden työoloja ja -ehtoja koskevia periaatteita, mutta ovat usein huomattavasti yksityiskohtaisempia. Eettisten toimintaohjeiden yleistyminen sekä yhteiskuntavastuukeskustelun vakiintuminen ovat osaltaan johtaneet siihen, että myös riskimaiden tuottajien työntekijöille yhä useammin tiedotetaan heidän työoloja sekä -ehtojaan koskevista toimintaohjeista ja standardeista. Usein esimerkiksi työntekijöiden oikeuksista paikallisella kielellä tiedottaminen kuuluu toimintaohjeisiin.⁵⁵ On selvää, että tämänkaltaisen kehityksen jälkeen joudutaan pohtimaan myös CSR-ohjelmien

⁵³ *Locke* 2013, s. 28–29.

⁵⁴ *Locke* 2013, s. 28–29.

⁵⁵ Esimerkkeinä mainittakoon seuraavat tutkielmassa tarkasteltavat toimintaohjeet: *The BSCI Code of Conduct*, *Levi Strauss & Co. Global Sourcing and Operating Guidelines: Terms of Engagement* sekä *Wal-Mart Standards for Suppliers January 2012*. Ks. myös esim. *Phillips & Lim* 2009, esim. taulukot 1 ja 2 s. 343–345. Useat tilaajat pyrkivät kommunikoimaan suoraan tuottajien työntekijöiden kanssa. Esimerkiksi urheilumerkki Adidas ja vaatemerkki Levi’s ovat ottaneet työntekijöille annettavan toimintaohjekopion lisäksi käyttöön puhelinnumeron, johon tuottajien työntekijät voivat ilmoittaa toimintaohjeiden rikkomuksista tuottajien tehtaissa.

oikeudellista sitovuutta useimmiten länsimaalaisia tilaajia kohtaan, vaikka kyse onkin vapaaehtoisuuteen perustuvasta toiminnasta.

Kysymys oikeudellisesta sitovuudesta korostuu erityisesti silloin, kun tuottajalle suunnattujen toimintaohjeiden rikkomuksiin ei puututa, vaikka niitä havaittaisiin säännöllisesti. Poikkeuksellisen synkkänä esimerkkinä toimii bangladeshilaista tehdasrakennusta Rana Plazaa vuonna 2013 kohdannut suuronnettomuus. Kahdeksankerroksinen tehdasrakennus romahti vaatien yli tuhat kuolonuhria. Tehtaassa valmistettiin tuotteita pääasiassa länsimaisille vaatemerkeille, kuten Benettonille, Primarkille, Mangolle ja Wal-Martille.⁵⁶ Rakennus oli auditoitu monta kertaa ennen romahtamistaan, eikä rakennuksen heikkenemistä ollut huomioitu.⁵⁷

Tämänkaltaiset runsaasti julkisuutta saavat tapahtumat nostavat usein pintaan keskustelun, joka koskee monikansallisten yritysten vastuuta tuotantoketjuistaan. Nykyisessä keskustelussa voidaankin nähdä viitteitä siitä, ettei vapaaehtoinen yhteiskuntavastuu ole enää aidosti vapaaehtoista. Yhteiskuntavastuuta ei toisin sanoen pidetä enää etenkään kansainvälisessä tuotannossa puhtaasti valinnaisena yrityksille. Kansainvälisessä tuotannossa kysymykset ovat kaventuneet koskemaan lähinnä sitä, mihin saakka monikansalliset yritykset ovat oikeudellisesti vastuussa, mikäli yrityksen tilaussopimukset sisältävät myös tuottajia koskevia toimintaohjeita.⁵⁸

Keskustelu monikansallisten yritysten tuotantoketjuun koskevasta vastuusta ei ole uusi ilmiö. Varhaisimmat CSR-ohjelmat perustettiin jo 70- ja 80-luvuilla samoista syistä kuin tänäkin päivänä: kehittyviin valtioihin siirtyvä tuotanto sai aikaan huolen länsimaisten brändien tuotteiden tuotanto-olosuhteista. Varhaisimmat CSR-ohjelmat olivat yleensä kolmansien tahojen luomia yleisluontoisia toimintamalleja, jotka eivät vielä sisältäneet tarkkoja tuottajan toimintaa määrittäviä sääntöjä.⁵⁹ Tosin tietyt edelläkävijäyritykset, esimerkiksi Levi Strauss & Co., aloittivat jo varhain luomaan omia, yksilöidympiä toimintaohjeita. Nämäkin olivat kuitenkin luonteeltaan ennemmin

⁵⁶ *Vytopil* 2015, s. 2.

⁵⁷ *Clean Clothes Campaign* 2014, s. 10 (<https://www.cleanclothes.org/livingwage/tailoredwages/tailored-wage-report-pdf>).

⁵⁸ *Vytopil* 2015, s. 2.

⁵⁹ Yleisimpiä käytettäviä ohjeistuksia olivat mm. *Sullivan Principles* Etelä-Afrikassa, *Mactride Principles* Pohjois-Irlannissa tai esimerkiksi *Slepak Principles* -menettelyohjeet Neuvostoliitossa.

tavoitteellisia kuin nimenomaisesti ohjaavia. Tämän lisäksi esimerkiksi Yhdistyneet Kansakunnat antoi jo varhain omat ohjeistuksensa.⁶⁰

Kysymys oikeudellisesta vastuusta on konkretisoitunut 2000-luvulla. Yhdysvalloissa on ratkaistu ensimmäiset tuottajille suunnattujen toimintaohjeiden sopimus- ja vahingonkorvausoikeudellista asemaa koskevat kanteet *Wal-Mart Stores, Inc.* - tapauksen sarjassa. Useiden Wal-Mart -vähittäismyyntiketjun tuottajien työntekijät nostivat kanteen ketjua vastaan Yhdysvalloissa sen tuottajille suunnattujen vuoden 1992 toimintaohjeiden perusteella⁶¹. Tuottajille suunnatut toimintaohjeet muodostivat osan tuottajien ja ketjun välistä sopimusta sisältäen tarkkoja määräyksiä esimerkiksi tuottajien työntekijöiden työoloista ja -ehdoista. Kaikki kanneperusteet oli johdettu ketjun ja tuottajien välisistä sopimuksista, joissa ketju oli esimerkiksi kantajien mukaan sitoutunut tehdastarkastuksiin. Kantajien mukaan ketju oli laiminlyönyt tehdastarkastusvelvollisuutensa, josta johtuen ketju olisi ollut velvollinen korvaamaan laiminlyönnistä tuottajien työntekijöille syntyneet vahingot.⁶²

Melkein kaikki *Wal-Mart Stores, Inc.* -tapauksen kanneperusteet johdettiin ketjun CSR-ohjelmasta ja siihen liittyvistä tuottajille suunnatuista toimintaohjeista. Sittemmin yritykset ovat tiedostaneet esimerkiksi tuottajille suunnattujen toimintaohjeiden tuomat vastuuriskit, ja mahdollisuutta kanneperusteiden johtamiseen etenkin toimintaohjeiden perusteella on pyritty minimoimaan esimerkiksi vastuunrajoituslausekkeilla⁶³.

Tapauksen *Wal-Mart Stores, Inc.* kanneperusteet koskivat esimerkiksi yleisten vahingonkorvaus- tai sopimusoikeudellisten sääntöjen ja periaatteiden soveltuvuutta tapaukseen. Tässä pääluvussa tarkastellaan sopimus- ja vahingonkorvausoikeudellisia kanneperusteita ja niitä koskevaa teoriaa. Keskiössä on kysymys siitä, voivatko tuottajille suunnatut toimintaohjeet muodostaa tilaajalle sopimus- tai vahingonkorvausoikeudellisen vastuun tilanteessa, jossa toimintaohjeiden noudattamista toistuvasti laiminlyödään. Tämän lisäksi tässä luvussa esitellään kolme muuta kanneperustemahdollisuutta, jotka voivat ainakin teoriassa johtaa tuottajan

⁶⁰ *Maryanov* 2010, s. 406–407. Ks. myös *Vytopil* 2015, s. 28. Nykymuotoisen yhteiskuntavastuuajattelun alkuaikakohdasta on myös vaihtoehtoisia teorioita. Eräiden teorioiden mukaan nykymuotoinen yhteiskuntavastuuajattelu syntyi jo 50- ja 60-luvuilla.

⁶¹ Kyseisten tuottajien tehtaat sijaitsivat Kiinassa, Bangladeshissa, Indonesiassa, Swazimaassa, ja Nicaraguassa.

⁶² *Vytopil* 2015, s. 204.

⁶³ Ks. esim. *Electronics Industry Citizenship Coalition Code of Conduct v. 5.0.*

työntekijöiden kompensointiin tuottajille suunnattujen toimintaohjeiden laiminlyönnin perusteella. Tämän jälkeen Suomen oikeusjärjestelmää käsittelevässä pääluvussa kysymyksenasettelua peilataan suomalaisen lainsäädäntöön ja yleisiin sopimus- ja vahingonkorvausoikeudellisiin periaatteisiin.

3.2 Yhteiskuntavastuun oikeudellinen ulottuvuus

Yhdysvaltalaisen tilaajan ulkomaista tuotantoketjua koskeva oikeudellinen vastuu voi perustua ensinnäkin kotimaiseen sääntelyyn, joka koskee yritysten ulkomaisen tuotannon ja/tai tuotantoketjujen järjestämistä, tai toiseksi yhdysvaltalaisen tilaajan vapaaehtoiisiin yhteiskuntavastuutoimiin. Yhteiskuntavastuutoimiin perustuva vastuu voidaan jakaa sopimus- ja vahingonkorvausoikeudelliseen vastuuseen tai muiden tekijöiden, kuten harhaanjohtavaa mainontaa, koskevan sääntelyn perustamaan oikeudelliseen vastuuseen. Yleisimmin yhteiskuntavastuutoimia koskeva sopimus- ja vahingonkorvausoikeudellinen teoria sekä oikeuskäytäntö liittyvät tuottajille suunnattuihin toimintaohjeisiin, jotka ovat osa tilaajan ja tuottajan välistä sopimusta.

Tutkielmassa keskitytään vapaaehtoisista yhteiskuntavastuutoimista mahdollisesti aiheutuvaan sopimus- tai vahingonkorvausoikeudelliseen vastuuseen. Kotimaisen tuotantoketjujen sääntelyn tai muiden elementtien mahdollisesti tuomaa oikeudellista vastuuta lähinnä sivutaan kokonaisuuden havainnollistamisen kannalta.

Tuotantoketjujen kotimaisella sääntelyllä on Yhdysvalloissa pitkät perinteet. Vuonna 1999 presidentti Clintonin Executive Order 13126⁶⁴ kielsi liittovaltion viranomaisia tekemästä hallinnon hankintoja, joihin sisältyy riski hyödykkeiden tuotannossa käytetystä lapsityövoimasta. Tätä ennen jo vuonna 1930 kongressi kielsi pakkotyöllä tai orjatyövoimalla valmistettujen tuotteiden maahantuonnin. Tosin kyseinen sääntely jäi melko aukolliseksi sen salliessa laajoja poikkeuksia esimerkiksi tilanteessa, jossa kysyntä ylittää eettisesti tuotettujen hyödykkeiden määrän.⁶⁵

Nykyisin etenkin pakkotyöhön, ihmiskauppaan tai lapsityövoimaan kohdistuva tuotantoketjujen sääntely on lisääntynyt. Esimerkkeinä mainittakoon muun muassa

⁶⁴ *Exec. Order No. 13126*, 3 C.F.R. 195 (2000)

⁶⁵ *Sarfaty* 2015, s. 428.

Trafficking Victims Protection Act vuodelta 2000⁶⁶, presidentti Obaman pakkotyöhön ja ihmiskauppaan valtionhallinnon hankkeissa puuttuva Executive Order 13627 vuodelta 2012⁶⁷, ulkomaisten tuotantoketjujen ns. konfliktimineraalien käyttöä rajoittavat pykälät 1502 ja 1504 liittovaltion tason *Dodd Frank Wall Street Reform and Customer Protection Act* -laista sekä uusin osavaltiokohtainen tuotantoketjujen sääntelyn merkkipaalu vuodelta 2010: *California Transparency in Supply Chains Act* (CTSCA).⁶⁸

CTSCA on Kalifornian osavaltion lainsäädäntöä, joka koskee kaikkia yli sadan miljoonan dollarin liikevaihtoa tekeviä yrityksiä, jotka harjoittavat vähittäismyyntiä Kalifornian osavaltiossa. Lailla on siten suuri vaikutus myös vaateteollisuuteen. Sen perusteella yritysten tulee lain sääntelemillä tavoilla raportoida toimistaan, jotka pyrkivät kitkemään esimerkiksi orjuuden ja ihmiskaupan tuotantoketjuistaan. Raportointivelvollisuuteen kuuluvat esimerkiksi säännöllinen raportointi yritysten internetsivuilla ja auditoinnit.⁶⁹

3.3 Oikeuspaikka, lainvalinta ja muut prosessuaaliset kysymykset ulkomaista tuotantoa koskevissa tapauksissa

3.3.1 Kysymyksenasettelu

Tässä pääluvussa tarkastellaan tilanteita, joissa riidan oikeuspaikka sijoittuu Yhdysvaltoihin ja sovellettavana lainsäädäntönä toimii oikeuspaikan lainsäädäntö. Tässä luvussa tarkastellaan lyhyesti forumin ja lainvalinnan perusteita tapauksissa, jossa punnitaan yhdysvaltalaisen yrityksen vastuuta ulkomaisen tuottajansa työntekijöiden työoloista ja -ehdoista tuottajalle suunnattujen toimintaohjeiden perusteella. Luvun tarkoitus on havainnollistaa, millä perustein oikeudenkäynti voi sijoittua Yhdysvaltoihin, vaikka siitä ei olisi nimenomaisesti sovittu. Tämän jälkeen tutkielmassa käsitellään vain Yhdysvaltoihin sijoittuneita tapauksia tai hypoteesia sellaisesta.

⁶⁶ ”U.S. government contractors, subcontractors, and their employees are prohibited from engaging in trafficking in persons or using forced labor in the performance of a U.S. government contract or subcontract.” 18 U.S.C. § 1591 (2008)

⁶⁷ *Exec. Order No. 13 627*, 77 Fed. Reg. 60029 (Oct. 1, 2012).

⁶⁸ *Sarfaty* 2015, s. 427–429.

⁶⁹ *Sarfaty* 2015, s. 427–429.

On erittäin todennäköistä, että yritysten välisissä kansainvälisissä sopimuksissa on määritelty sopimuksesta aiheutuvan riidan ratkaisua koskevat ehdot erikseen.⁷⁰ Tilaaajan ja tuottajan välisessä kansainvälisessä sopimuksessa todennäköisesti vahvempi sopimuspuoli eli tilaaja saa käytännössä määrittellä millaisin ehdoin sopimuksesta aiheutuva riita ratkaistaan. Tyypillisesti riidanratkaisua koskevissa sopimuslausekkeissa yritysten välisissä kansainvälisissä sopimuksissa kiinnitetään erityisesti huomiota siihen, minkä maan lakia sopimukseen sovelletaan, ja jos sopimuksesta syntyy riita, millaisessa menettelyssä ja mihin maahan tai paikkaan oikeudenkäynti tai muu riidanratkaisu sijoittuu. Tämänkaltaiset sopimusehdot sitovat myös kantajaa, mikäli kante pohjautuu tähän sopimukseen. Riidanratkaisulausekkeet perustuvat pääsääntöisesti joko menettelyyn yleisessä tuomioistuimessa tai välimiesmenettelyyn.⁷¹

Mikäli tilaaajan ja tuottajan välisessä sopimuksessa ei erikseen määritellä esimerkiksi oikeuspaikkaa tai lainvalintaa, sovelletaan sopimukseen sen maan lakia, johon sillä on kansainvälisyksityisoikeudellisten lainvalintasääntöjen mukainen ainoa tai ratkaiseva liittymä. Sopimukseen perustuvat riidat ohjautuvat näiden sääntöjen mukaan sen maan yleisiin tuomioistuihin, joilla on kyseistä riitaa koskeva kansainvälinen toimivalta.⁷²

Mikäli tuomioistuin Yhdysvalloissa ottaa tuottajan työntekijöiden kanteen tutkittavaksi, se ratkaisee tämän lisäksi, minkä valtion lainsäädäntöä tapaukseen tulee soveltaa, ellei siitä ole erikseen sovittu (*conflict of laws*). Kansainvälinen yksityisoikeus viittaa nimestään huolimatta kansallisen oikeuden lainvalintasääntöihin, eli säännöt voivat eri maissa poiketa toisistaan. Tämä merkitsee käytännössä sitä, että myös eri maissa sijaitsevien tuomioistuinten ratkaisut sovellettavasta laista voivat poiketa toisistaan⁷³.

Ulkomaisen tuottajan työntekijöistä muodostuvalla kantajataholla voi olla suuri intressi saada tapaus ratkaistuksi yhdysvaltalaisen tilaaajan kotipaikan tuomioistuimessa. Yhdysvalloissa kantajan mahdollisuudet saada hyvitystä ovat oletettavasti suuremmat kuin tilanteessa, jossa oikeuspaikaksi valikoituisi tapahtumapaikan valtio. Etenkin riskimaissa oikeusprosessin käynnistäminen saattaa tapahtua paljon epävarmemmin näkymin. Riskimaissa *race to the bottom* -ilmiö voi heijastua esimerkiksi heikon

⁷⁰ Nyblin 2012, s. 16.

⁷¹ Nyblin 2012, s. 16.

⁷² Nyblin 2012, s. 16.

⁷³ Nyblin 2012, s. 102.

työlainsäädännön lisäksi myös haluttomuuteen kohdistaa oikeudellista vastuuta länsimaisiin tilaajiin⁷⁴.

3.3.2 Tuomioistuinten toimivallan ja sovellettavan lain määräytyminen Yhdysvalloissa

Mikäli tilaajan ja tuottajan välisessä sopimuksessa ei ole määritelty riidanratkaisun yksityiskohtia, ja kantaja haluaa nostaa kanteen yhdysvaltalaisessa tuomioistuimessa, määräytyvät mahdollisuudet siihen liittovaltion lain toimivaltasääntöjen sekä osavaltiokohtaisten toimivaltasääntöjen mukaan. Osavaltiokohtaiset toimivaltasäännöt noudattavat yleensä liittovaltion tason sääntelyä, vaikkakin eroavaisuudet ovat mahdollisia.⁷⁵ Liittovaltion tason toimivaltasäännöt on määritelty Yhdysvaltojen liittovaltion säädöskokoelmassa (*The Code of Laws of the United States of America*). Liittovaltion säädöskokoelmaan on koottu Yhdysvaltojen liittovaltion yleinen sääntely pysyväluonteisista asioista⁷⁶.

Kansainvälistä prosessia säännellään liittovaltion säädöskokoelman osassa 28⁷⁷, jonka mukaan tuomioistuimella on erityinen toimivalta (*diversity jurisdiction*) tilanteissa, jossa riidan toinen puoli koostuu kokonaisuudessaan Yhdysvaltojen kansalaisista ja toinen puoli kokonaisuudessaan toisen valtion kansalaisista.⁷⁸ Pääsääntönä toimivallan osalta *diversity jurisdiction* -säännön mukaan on, että Yhdysvalloissa liittovaltion tason toimivaltasäännösten mukaiset edellytykset täyttyvät (ja näin ollen yleensä myös osavaltion tason toimivaltasäännösten edellytykset), mikäli tuomioistuimella voidaan katsoa olevan alueellinen toimivalta vastaajan osalta ja asiallinen toimivalta kanneperusteen osalta⁷⁹. Vastaajan osalta tuomioistuimen toimivalta täyttyy, kun kanne on nostettu vastaajan kotipaikan tuomioistuimessa. Kantajan kotipaikalla ei ole merkitystä toimivallan täyttymisessä. Pääsääntöisesti yhdysvaltalainen tuomioistuin on siis toimivaltainen, kun vastaajana olevalla yrityksellä on kotipaikka Yhdysvalloissa.⁸⁰

⁷⁴ Ks. esim. *Locke* 2013, s. 10 sekä *Van Dam* 2011, s. 228.

⁷⁵ *Maryanov* 2010, s. 413.

⁷⁶ <http://uscode.house.gov/>. Tyypillisiä lyhenteitä ovat U.S. Code sekä U.S.C.

⁷⁷ 28 U.S.C. § 1332 (a) (2).

⁷⁸ *Maryanov* 2010, s. 413.

⁷⁹ Ks. esim. *Maryanov* 2010, s. 413 tai *Vytopil* 2015, s. 48. Suomennettu ilmaisusta ”*Personal jurisdiction over the defendant*” ja ”*Subject matter jurisdiction over the cause of action*.”

⁸⁰ *Maryanov* 2010, s. 413.

Diversity jurisdiction -säännön lisäksi sääntöjä oikeuspaikasta täydentävät lisäksi esimerkiksi säännöt parhaasta oikeuspaikasta (*forum non conveniens*). Pääsääntöisesti kantajan oikeuspaikkaratkaisua kunnioitetaan, mutta mikäli kantaja ei ole Yhdysvaltojen kansalainen, voi tuomioistuin esimerkiksi muuttaa oikeuspaikkaa tai jopa tietyin perustein jättää kanteen tutkimatta.⁸¹

Ulkomaisen kantajan nostamaa kannaetta käsittelevällä liittovaltion tuomioistuimella on valittavanaan kolme mahdollista vaihtoehtoa sovellettavaksi laiksi: kanteeseen johtaneiden tapahtumien sijaintipaikan lainsäädäntö, oikeuspaikan lainsäädäntö tai kansainvälisen oikeuden säännöt. Yhdysvaltojen liittovaltion korkein oikeus on linjannut, että *diversity jurisdiction* -tapauksissa liittovaltion tuomioistuimen tulee nojautua sen osavaltion lainvalintasääntöihin, jossa sijaitsevassa tuomioistuimessa tapaus on käsiteltävänä.⁸²

3.3.3 Yhteiskanne

Tärkeä käytännön asia työntekijöihin liittyvissä ulkomaista tuotantoa koskevissa tapauksissa on myös yleensä kantajien suuri määrä. Yhdysvaltojen liittovaltion tason prosessilainsäädännön (*Federal Rules of Civil Procedure*) sääntö numero 23 (a) (1) mahdollistaa ryhmäkanteen tyylisen instrumentin käytön (*class actions*, yhteiskanne). Nostaakseen *class actions* -kanteen kantajien on todistettava muun muassa, että tapaukseen liittyy objektiivisesti identifioitavissa ja perusteltavissa oleva kantajien joukko, joka on niin suuri, että kaikkien kantajien kanteiden yksittäinen käsittely olisi epäkäytännöllistä. Tämä ei tosin käytännössä ole niin yksinkertaista, sillä usein ulkomaista tuotantoa koskevissa tapauksissa oikeudenloukkauksia leimaa jokaisen kantajan yksilöllisyys oikeudenloukkauksen määrässä ja laadussa.⁸³

3.3.4 Alien Tort Claims Act

Ulkomaisilla kantajilla on monta prosessuaalista estettä edessään ennen kuin kanne voidaan ottaa käsiteltäväksi Yhdysvalloissa sijaitsevassa tuomioistuimessa. On täysin mahdollista, että asiaa ei oteta käsittelyyn ollenkaan. On myös täysin mahdollista, että

⁸¹ Maryanov 2010, s. 413–415. *Forum non conveniens* -säännöt parhaasta oikeuspaikasta kuuluvat *Conflict of laws* -doktriiniin.

⁸² Maryanov 2010, s. 414–416.

⁸³ Vytopil 2015, s. 54–55.

asia jätetään tutkimatta parasta oikeuspaikkaa koskevien tai muiden prosessuaalisten sääntöjen perusteella.⁸⁴

Ulkomaisen kantajan on kuitenkin mahdollista nostaa kanne Yhdysvalloissa *Alien Tort Claims Act* -lain⁸⁵ (ATCA) nojalla. Uniikki laki mahdollistaa teoriassa siviilikanteen nostamisen Yhdysvalloissa nimenomaisesti ulkomaisille kantajille. ATCA:n nojalla nostettu kanne ei siten ole verrattavissa esimerkiksi tavanomaiseen vahingonkorvauskanteen nostamiseen Yhdysvalloissa toimivalta- ja lainvalintakysymyksineen. ATCA nähtiinkin pitkään lupaavimpana keinona nostaa kanne esimerkiksi yhdysvaltalaisia emoyhtiöitä tai tilaajia vastaan ulkomailla tapahtuneista ihmisoikeusloukkauksista.⁸⁶

Vuonna 1789 säädetty ATCA antaa liittovaltion tuomioistuimille⁸⁷ toimivallan ottaa tutkittavaksi kansainvälisiä siviilikanteita, joilla ei ole liityntää Yhdysvaltoihin.⁸⁸ Lain mukaan tuomioistuimella on toimivalta ottaa kanne tutkittavaksi, mikäli kanteen perusteena oleva oikeudenloukkaus koskee *law of the nations* -määritelmän tai Yhdysvaltoja koskevan kansainvälisen sopimuksen rikkomusta: “The district courts shall have any civil action by an alien for a tort - - committed in violation of *the law of the nations* or a *treaty* of the United States”.

Vaikka tutkielma keskittyy tapauksiin, joissa tapauksen liityntä Yhdysvaltoihin muodostuu nimenomaisesti vastaajan kotipaikan perusteella, tarjoaa ATCA kuitenkin kiinnostavan näkökulman. Kansainvälistyvässä maailmassa konsernirakenteet voivat olla monimutkaisia ja on esimerkiksi mahdollista, että tilaajalla ja varsinaisella emoyhtiöllä on kotipaikat eri valtioissa.

Vaikka ATCA onkin teoriassa lupaava väline myös ns. hikipajaoikeudenkäyntejä ajatellen, on sen soveltamisala käytännössä hyvin rajattu. Oikeuskäytäntö on viime vuosien varrella supistanut entisestään ATCA:n tuomioistuimille antamaa toimivaltaa.

⁸⁴ Ks. esim. *Maryanov* 2010, s. 414–415.

⁸⁵ 28 U.S.C § 1350, *Alien Tort Claims Act* (ATCA). Laista voidaan myös käyttää nimeä *Alien Tort Statute* (ATS).

⁸⁶ Ks. esim. *Van Dam* 2011, s. 232 sekä *Vytopil* 2015, s. 51.

⁸⁷ Liittovaltion tuomioistuimet ovat Yhdysvaltojen perustuslain määrittelemä tuomioistuinjärjestelmä, jolle perustuslaki takaa oikeudellisen toimivallan Yhdysvalloissa. Tämän lisäksi perustuslaki mahdollistaa osavaltiokohtaiset lait ja osavaltiokohtaisen tuomioistuinjärjestelmän. En tässä tutkielmassa keskity minikään tietyn osavaltiokohtaiseen järjestelmään, ellei erikseen niin mainita, vaan pyrin käsittelemään yleistettäviä sääntöjä tai vain liittovaltion tason sääntelyä ja järjestelmää.

⁸⁸ *Phillips – Lim* 2009, s. 337.

Vielä vuonna 1980 ATCA:n soveltamisala laajeni tapauksen *Filártiga v. Pena-Irala* myötä. Tapaus oli kansainvälisesti merkittävä, koska tapauksessa ATCA:n katsottiin poistavan tuomioistuimen alueelliseen toimivaltaan liittyvät rajoitukset: ”it is not extraordinary for a court to adjudicate a tort claim arising outside of its territorial jurisdiction”.⁸⁹

ATCA:n soveltamisalaa käsiteltiin seuraavan kerran tarkemmin vasta vuonna 2004 tapauksessa *Sosa v. Alvarez-Machain*. Tapauksessa tuomioistuin totesi, että ATCA:n tuomioistuimille antama alueellisesti rajoittamaton toimivalta rajoittuu sellaisiin tapauksiin, joita varten laki 1800-luvulla säädettiin. Määrittely koskee vakavia universaalisti tuomittavissa olevia oikeudenloukkauksia. Tapauksen jälkeen pelkkien ulkomaisen tuotannon ”hikipajaolosuhteita” koskevien tapausten menestymisen mahdollisuudet ovat olleet pienet.⁹⁰ Tapaus jätti myös ATCA:n soveltuvuuden esimerkiksi yrityksiä vastaan nostettavissa kanteissa kyseenalaiseksi.⁹¹

Sittemmin lain soveltamisalaa on rajattu myös esimerkiksi ratkaisussa *Kiobel et al. v. Royal Dutch Petroleum*. Tuomioistuin vahvisti, että ATCA:n soveltamisala rajautuu tapauksessa *Sosa v. Alvarez-Machain* perustettuun määrittelyyn, ja antaa liittovaltion tuomioistuimille toimivallan kansainvälisissä tapauksissa vain vakavimpia oikeudenloukkauksia koskevissa asioissa.⁹² Pelkästään vuonna 2014 ATCA:n nojalla nostettiin neljä kannetta, jotka kaikki hylättiin.⁹³

Myös ATCA:n soveltamisalan kutistuminen voidaan nähdä osana kehitystä, joka on luonut normityhjiön, jossa monikansalliset yhtiöt toimivat ulkoistaessaan hyödykkeiden tuotannon riskimaihin. Tämä normityhjiö on ollut osatekijä myös erilaisten tuottajille asetettavien toimintaohjeiden suosiossa.⁹⁴

Seuraavissa kappaleissa tarkastellaan yhdysvaltalaiselle tilaajalle vapaaehtoisten yhteiskuntavastuutoimien mahdollisesti perustamia vastuutilanteita ensin vahingonkorvausoikeudellisesta näkökulmasta, ja sen jälkeen sopimusoikeudellisesta näkökulmasta.

⁸⁹ *Vytopil* 2015, s. 51–52.

⁹⁰ Ks. esim. *Vytopil* 2015, s. 51–52, *Maryanov* 2010, s. 419–420 sekä *Phillips – Lim* 2009, s. 337.

⁹¹ Ks. esim. *Vytopil* 2015 s. 51–52 sekä *Van Dam* 2011, s. 233

⁹² *Vytopil* 2015, s. 52–53.

⁹³ *Vytopil* 2015, s. 52–53. Kyseiset tapaukset olivat *In re South African Apartheid Litigation*, *Doe et al. v. Cisco Systems Inc.*, *Doe v. Nestle USA* sekä *Mastafa v. Chevron Corp.*

⁹⁴ *Phillips – Lim* 2009, s. 338.

3.4 Vahingonkorvausoikeudelliset kanneperusteet

3.4.1 Vahingonkorvausvastuun elementit

ATCA:sta riippumaton tavanomainen yhdysvaltalaisesta yritystä vastaan ajettava vahingonkorvauskanne nostetaan Yhdysvalloissa osavaltion tuomioistuimissa. Tämä tarkoittaa sitä, että tapauksen forumia ja lainvalintaa koskevien edellytysten on täytyttävä nimenomaan sen osavaltion sääntelyn mukaisesti, jossa kannetta ollaan nostamassa.⁹⁵ Tuottamusperusteella nostetut kanteet menestyvät yleensä parhaiten, mutta muidenkin vastuuperusteiden puitteissa nostettu kanne on mahdollinen⁹⁶. Vahingonkorvausvastuulla on neljä keskeistä elementtiä:

- 1) huolellisuusvelvollisuus (*duty of care*);
- 2) velvollisuuden laiminlyönti (*breach of duty*);
- 3) kausaliteetti (*causation/proximate cause*); ja
- 4) aiheutunut vahinko (*injury*).⁹⁷

Kantajan tehtävänä on todistaa jurylle, että kaikki neljä elementtiä ovat tapauksessa käsillä. Mikäli vastaaja ei onnistu esittämään riittävää ja pätevää puolustusta menettelylleen, voi vastaajalle muodostua vahingonkorvausvelvollisuus kantajaa kohtaan.⁹⁸ Vahingonkorvausasian oikeuskeinojen valikoima eroaa jonkin verran suomalaisesta järjestelmästä. Keinovalikoimaan kuuluvat vahingonkorvaus, rangaistusluonteinen vahingonkorvaus ja erilaiset kieltomääräykset.⁹⁹ Tämän lisäksi kanteen menestyessä on mahdollista, että kantaja on oikeutettu kompensatioon myös vahingosta johtuvien muiden vahinkomuotojen perusteella. Muut, täydentävät vahingonkorvaukset voivat liittyä esimerkiksi kipuun ja särkyyn tai välillisiin vahinkoihin, kuten ansionmenetyksiin.¹⁰⁰

Kun ulkomaalainen kantaja, eli vapaaehtoisia yhteiskuntavastuutoimia koskevassa teoriassa ulkomaisen tuottajan työntekijät, haluavat nostaa vahingonkorvauskanteen Yhdysvalloissa, on kantajan näytettävä ensimmäisenä, että vastaajayrityksellä oli

⁹⁵ Maryanov 2010, s. 430 ja 413.

⁹⁶ Maryanov 2010, s. 429–430.

⁹⁷ Maryanov 2010, s. 429–430. Ks. myös esim. Goldberg – Zipursky 2010, s. 72 tai Vytopil 2015, s. 214–.

⁹⁸ Goldberg – Zipursky 2010, s. 72.

⁹⁹ Maryanov 2010, s. 430.

¹⁰⁰ Goldberg – Zipursky 2010, s. 75.

huolellisuusvelvollisuus ulkomaisen tuottajan työntekijöitä kohtaan. Eri osavaltioiden tuomioistuimet määrittelevät kyseisen osavaltion lainsäädännön perusteella sen, milloin huolellisuusvelvollisuuden noudattamista on laiminlyöty. Osavaltiokohtaiset erot liittyvät pääsääntöisesti siihen, miten suuri painoarvo annetaan vahingon ennakoitavuuden elementille. Tämä tarkoittaa sen arvioimista, onko sattunut oikeudenloukkaus ollut kohtuullisesti vastaajan ennakoitavissa.¹⁰¹

Pääsääntöisesti vahinkotapahtuman ulkopuolinen ei voi joutua vahingonkorvausvastuuseen toisen tahon aiheuttamasta oikeudenloukkauksesta. Tämän vuoksi asetelma, jossa ulkomaalaisen tuottajan työntekijät nostavat kanteen tuottajan ohi tilaajaa vastaan, vaatii erityistä perustelua. Kantajien on perusteltava, että nimenomaan tilaajalla oli huolellisuusvelvoite kantajia kohtaan. Tämä voi tapahtua kolmella tavalla. Kantajat voivat osoittaa tilaajan huolellisuusvelvollisuuden syntyvän:

- 1) CSR-ohjelmaan kuuluvien tuottajille suunnattujen toimintaohjeiden ansiosta; ja/tai
- 2) tilaajan tuottajan toimintatapoihin tosiasiallisesti kohdistaman vallankäytön seurauksena; ja/tai
- 3) tilaajan julkisista lausunnoista, joissa tilaaja ilmaisee huolellisuusvelvoitteensa käyttämänsä tuottajan työntekijöitä kohtaan.¹⁰²

Tapauksessa *Doe v. Wal-Mart Stores, Inc.*¹⁰³ käsiteltiin Yhdysvalloissa ensimmäistä kertaa muiden kanneperusteiden ohella tilaajan tuottajalle asettamien toimintaohjeiden vaikutusta vahingonkorvausoikeudellisen huolellisuusvelvoitteen syntymiseen tuottajan työntekijöitä kohtaan. *Wal-Mart* -kauppaketjun sekä sen ulkomaisten tuottajien väliset sopimukset sisälsivät muun muassa tuottajille suunnatut toimintaohjeet. Toimintaohjeet sisälsivät määräyksiä, jotka koskivat kyseisten tuottajien työntekijöiden työoloja ja -ehtoja. Ketju varasi sopimuksissa oikeuden valvoa toimintaohjeiden noudattamista esimerkiksi tehdastarkastusten muodossa. Tämän lisäksi ketju varasi oikeuden sopimuksen purkamiseen, mikäli se havaitsisi toimintaohjeita koskevia rikkomuksia.¹⁰⁴

¹⁰¹ *Maryanov* 2010, s. 430.

¹⁰² *Maryanov* 2010, s. 430.

¹⁰³ *Doe v. Wal-Mart Stores, Inc.*, no. CV 05-7307 AG (MANx), 2007 WL 5975664 (C.D. Cal. Mar. 30, 2007) sekä *Doe v. Wal-Mart Stores, Inc.*, 2009, no. 08-55706WL 1978730 (9th Cir., July 10, 2009).

¹⁰⁴ *Conway* 2015, s. 774–775. *Wal-Mart, Inc.* tapauksesta myös esim. *Vytopil* 2015, *Phillips – Lim* 2009, *Maryanov* 2010, *Kenny* 2007 sekä *Revak* 2012.

Liittovaltion yhdeksännen piirin muutoksenhakutuomioistuin totesi *Wal-Mart* - päätöksessään, että ketjulle ei ollut syntynyt tuottajille suunnattujen toimintaohjeiden johdosta vahingonkorvausoikeudellista huolellisuusvelvollisuutta. Tuomioistuimen mukaan tehdastarkastusmahdollisuuden varaaminen ei tarkoittanut sitä, että ketju olisi sitoutunut aktiivisiin toimenpiteisiin toimintaohjeiden mukaisen menettelyn turvaamiseksi. Sillä seikalla, että ketju oli varannut mahdollisuuden myös purkaa sopimukset, mikäli toimintaohjeiden rikkomuksia havaittaisiin, ei ollut merkitystä asiassa. Tehdastarkastusmahdollisuuden varaaminen tarkoitti tuomioistuimen mukaan lähinnä sitä, että ketju varasi itselleen oman harkintansa mukaan mahdollisuuden purkaa sopimuksen, mikäli tehdastarkastukset osoittaisivat rikkomuksia tuottajan taholta.¹⁰⁵

Wal-Mart -ketjua koskeneella tapauksella on suuri merkitys vapaaehtoiselle yhteiskuntavastuulle. Se on ensimmäinen tapaus, jossa tuomioistuin otti kantaa tuottajille suunnattujen toimintaohjeiden oikeudelliseen sitovuuteen. Tutkielmassa käsitellään itse tapausta tai samanlaista systematiikkaa noudattavaa hypoteettista tapausta, jossa ulkomaisille tuottajille suunnatut toimintaohjeet toimivat tuottajan työntekijöiden nostaman kanteen perusteena. Seuraavissa kappaleissa käsitellään ensimmäistä ja toista huolellisuusvelvollisuuden syntymistä koskevaa poikkeusteoriaa, joihin kantajat tapauksessa *Wal-Mart Stores, Inc.* vetosivat.

Kummassakin teoriassa keskeistä on se, että tuottajille suunnatuilla toimintaohjeilla tilaaja on ottanut vastattavakseen alun perin toiselle taholle, eli tuottajalle, kuuluvia velvollisuuksia tämän työntekijöihin liittyen. Yhtäältä voidaan nähdä, että kyse on vapaaehtoisesta auttamisesta syntyneistä velvollisuuksista (”laupiasta samarialaista” koskeva huolellisuusvelvollisuus), ja toisaalta huolellisuusvelvollisuus voidaan perustella myös sellaisen pääurakoitsijan velvollisuudeksi, joka on valinnut pitää itsellään hallinnan esimerkiksi työturvallisuutta koskevista asioista¹⁰⁶.

3.4.2 Erityiseen sitoumukseen perustuva vastuu

Erityiseen sitoumukseen perustuvaa vastuuta koskeva (eli ns. laupiasta samarialaista koskeva) teoria on ensimmäinen teorioista, joiden mukaan huolellisuusvelvoite voi syntyä myös vahinkotapahtuman ulkopuoliselle taholle. Teoria on poikkeus normaaliin

¹⁰⁵ *Doe v. Wal-Mart Stores, Inc.*, 572 F.3 d 677,684 (9th Cir. 2009). Ks. myös esim. *Conway* 2015, s. 776, *Revak* s. 1662–, sekä *Maryanov* 2010, s. 431.

¹⁰⁶ Ks. esim. *Phillips – Lim* 2009.

pääsääntöön huolellisuusvelvoitteen syntymisestä. Teoria perustaa vastuun siis taholle, joka on tosiasiallisesti ulkopuolinen vahinkotapahtumaan nähden¹⁰⁷. Vapaaehtoisia yhteiskuntavastuutoimia koskevan vahingonkorvausoikeudellisen teorian mukaan tuottajille suunnatut toimintaohjeet asettavat tilaajan ns. laupiaan samarialaisen rooliin. Teorian mukaan tilaaja on vapaaehtoisesti ottanut vastuun tuottajan työntekijöiden työoloista ja -ehdoista.

Laupiaan samarialaisen velvollisuuksilla tarkoitetaan velvollisuuksia, jotka syntyvät vapaaehtoisesta auttamisesta. Mikäli henkilö ryhtyy vapaaehtoisesti auttamaan toista, vaikka hänellä ei alun perin olisi tällaista velvollisuutta, hänelle syntyy huolellisuusvelvollisuus (*a duty to exercise due care*) auttamaansa tahoja kohtaan. Tämä ”laupiaan samarialaisen” velvollisuus on Yhdysvalloissa yleisesti tunnustettu vahingonkorvausoikeudellinen periaate.¹⁰⁸

Klassinen esimerkki teorian mukaisesta huolellisuusvelvoitteen syntymisestä on tilanne, jossa sivullinen pysähtyy auttamaan loukkaantunutta. Sivullinen ei aiheuttanut onnettomuutta eikä hänellä ole huolellisuusvelvollisuutta loukkaantunutta kohtaan ennen kuin hän pysähtyy auttamaan. Auttamaan pysähtyvän henkilön voidaan näin ollen nähdä vapaaehtoisesti asettavan itsensä asemaan, jossa hänelle syntyy huolellisuusvelvollisuus loukkaantunutta kohtaan. Vastaavasti ulkomaisen tuottajan työntekijöiden on teorian nojalla mahdollista vedota siihen, että tilaajalle syntyi huolellisuusvelvollisuus tuottajansa työntekijöitä kohtaan tuottajalle suunnattujen toimintaohjeiden perusteella. Näin ollen kanne nimenomaan tilaajaa vastaan on ainakin teoriassa perusteltavissa. Vaikka tätä teoriaa koskeva kanne ei *Wal-Mart Stores, Inc.* tapauksessa menestynytäkään, pitävät esimerkiksi *Phillips* ja *Lim* mahdollisena myös vaihtoehtoista lopputulosta. Heidän mukaansa on mahdollista, että kaikki tilaajat eivät

¹⁰⁷ Pääsääntö on ns. *no-duty-to-rescue* -sääntö, jonka mukaan ulkopuolisilla ei ole velvollisuutta pyrkiä pysäyttämään heistä irrallisia vahinkotapahtumia. Ks. tarkemmin esim. *Goldberg – Zipursky* 2010, s. 120–.

¹⁰⁸ Ks. CSR-kontekstissa esim. *Revak* 2012 s. 1662–, *Phillips – Lim* 2009, s. 351–, *Vytopil* 2015, s. 218– tai yleisesti perusteista esim. *Goldberg – Zipursky* 2010, s. 120–. Periaate on ilmaistu myös *Third Restatement of Torts* -koonnoksen osissa 42 ja 43. Eri oikeudenalojen *Restatements* -koonnokset ovat American Law Instituten oikeudenalojen yleisiä oppeja koskevia koonnoksia. *Restatements* -koonnoksilla ei ole oikeudellista sitovuutta, mutta niiden asema oikeudenalojen yleisten oppien määrittämisessä on Yhdysvalloissa yleisesti tunnustettu ja merkittävä.

rohkenesi vedota siihen, että tuottajille suunnatut toimintaohjeet on luotu palvelemaan puhtaasti voiton tavoittelua eikä eettisiä tarkoituksia varten.¹⁰⁹

Kanne on pystyttävä perustelemaan ensinnäkin siitä näkökulmasta, että tuottajille suunnatut toimintaohjeet on perustettu tuottajan työntekijöiden eduksi. Toiseksi kantajien on pystyttävä perustelemaan, että tilaaja tiesi toimintaohjeiden parantavan tuottajan työntekijöiden työoloja ja -ehtoja (esimerkiksi vähentämällä työturvallisuusriskejä).¹¹⁰ Mikäli nämä edellytykset täyttyvät, on mahdollista, että tilaajalle syntyy vahingonkorvausoikeudellinen huolellisuusvelvollisuus tuottajan työntekijöitä kohtaan. Jotta tuottajan työntekijät olisivat oikeutettuja vahingonkorvaukseen, on asiassa pystyttävä näyttämään, että:

- 1) huolellisuusvelvoitteen laiminlyönti johti tilanteeseen, jossa tuottajan työntekijöillä oli vielä heikommat työolot tai -ehdot verrattuna tilanteeseen, jossa tilaaja ei olisi lainkaan sitoutunut valvomaan tuottajan työntekijöiden työoloja;
- 2) tuottajan työntekijät tai muu osapuoli (esimerkiksi tuottaja) luottivat siihen, että tilaaja huolehtii riittävää huolellisuutta noudattaen toimintaohjeiden noudattamisesta; tai
- 3) tilaaja sitoutui toimintaohjeissa velvollisuuksiin, jotka olisivat alun perin kuuluneet toiselle taholle (eli tässä tapauksessa tuottajalle).¹¹¹

Phillips ja *Lim* argumentoivat yllä lueteltujen edellytysten (lähtötilanteeseen verrattuna noussut oikeudenloukkauksen riski, työntekijöiden luottamus tai alun perin tuottajalle kuuluneiden velvollisuuksien vastuulle ottaminen) olevan kohtuullisen helposti näytettävissä toteen. Kuitenkin esimerkiksi *Vytopilin* mukaan *Phillips* ja *Lim* sivuuttavat sen seikan, että toimintaohjeiden sanamuodolla on niiden olemassaoloa suurempi vaikutus siihen, voiko niitä koskeva ”laupias samarialainen” -kanne menestyä. Kyse on ennen kaikkea siitä, mihin tilaaja sitoutuu itse toimintaohjeissa.¹¹² Työntekijöiden eduksi ja turvaksi vapaaehtoisesti perustetut toimintaohjeet eivät siis välttämättä tarkoita, että tilaajalle muodostuisi nimenomainen huolellisuusvelvollisuus tuottajan

¹⁰⁹ *Phillips – Lim* 2009, s. 351 ja 355 sekä *Vytopil* 2015, s. 220–221. Tästä lyhyesti myös *Conway* 2015, s. 777.

¹¹⁰ *Phillips – Lim* 2009, s. 354.

¹¹¹ Ks. esim. *Phillips – Lim* 2009, s. 354–355, *Vytopil* 2015, s. 221 sekä *Revak* 2012, s. 1662–1664.

¹¹² *Vytopil* 2015, s. 221.

työntekijöitä kohtaan. Mikäli huolellisuusvelvoitetta ei voida katsoa syntyneen, keskeinen peruste vahingonkorvauskanteelle jää puuttumaan.¹¹³

Tuottajille suunnattuja toimintaohjeita käyttävä tilaaja voi pyrkiä pienentämään toimintaohjeista syntyvän vahingonkorvauskanteen riskiä ainakin kahdella tavalla. Toimintaohjeet voidaan muotoilla siten, että tilaaja ei aseta itselleen velvollisuuksia (esimerkiksi velvollisuutta toimintaohjeiden noudattamisen valvomiseen). Toiseksi tilaaja voi lisätä toimintaohjeisiin vastuunrajoituslausekkeen. Vastuunrajoituslausekkeessa voidaan esimerkiksi todeta, että toimintaohjeiden tarkoituksena ei ole tuottaa etua tai oikeuksia kolmansille tahoille. Esimerkiksi tämän teorian mukaisesti syntyvää vahingonkorvausoikeudellista huolellisuusvelvollisuutta ei voine syntyä mikäli kantajat eivät pysty perustelemaan, että toimintaohjeet on luotu nimenomaan työntekijöiden eduksi. Vastuunrajoituslauseke tekee siis pahimmillaan tyhjäksi tähän teoriaan pohjautuvan kanteen edellyttämät perustelut.¹¹⁴

3.4.3 Pääurakoitsijan vastuuta koskeva teoria

Pääurakoitsijan vastuuta koskevat säännöt muodostavat toisen poikkeuksen ns. *no-duty-to-rescue* -pääsääntöön, jonka mukaan ulkopuolisilla ei ole velvollisuutta pyrkiä pysäyttämään heistä irrallisia vahinkotapahtumia. Tämänkin teorian mukaan huolellisuusvelvoite voi syntyä myös vahinkotapahtuman ulkopuoliselle taholle. Pääsääntöisesti pääurakoitsija ei ole Yhdysvalloissa vastuussa käyttämänsä aliurakoitsijan työntekijöille sattuneista vahingoista. Pääsääntöön on kuitenkin joitakin poikkeuksia. Vapaaehtoisia yhteiskuntavastuutoimia koskevassa teoriassa tärkeimpänä poikkeuksena pidetään tilannetta, jossa aliurakoitsijan voidaan katsoa edes osittain toimineen pääurakoitsijan hallinnan ja valvonnan alaisena. Esimerkiksi tapauksessa *Wal-Mart Stores, Inc.* kantajat rinnastivat tilaajan teorian mukaisesti pääurakoitsijaan. Kantajien mukaan tilaajan tuottajille suuntaamat toimintaohjeet olivat osoitus pääurakoitsija-aliurakoitsija -analogiaa vastaavasta valvonnan ja hallinnan alaisena toimimisesta.¹¹⁵

¹¹³ *Vytopil* 2015, s. 262.

¹¹⁴ *Phillips – Lim* 2009, s. 363 sekä *Vytopil* 2015, s. 262.

¹¹⁵ *Vytopil* 2015, s. 222–223 sekä *Phillips – Lim* 2009, s. 364. Pääurakoitsijan vastuuta koskeva teoria on ilmaistu myös *Second Restatement of Torts* -koonnoksen osassa 414.

Teorian mukaan tilaajalle syntyy huolellisuusvelvollisuus tuottajan työntekijöitä kohtaan tuottajalle suunnattujen toimintaohjeiden perusteella. Kantajien on kuitenkin pystyttävä osoittamaan, että 1) tilaajan ja tuottajan välinen suhde on verrannollinen pääurakoitsija-aliurakoitsija -analogiaan; ja 2) tilaajalla oli toimintaohjeiden myötä huomattava mahdollisuus vaikuttaa tehtaiden työolosuhteisiin. Näin ollen tilaaja olisi vahingonkorvausvelvollinen esimerkiksi tuottajien työntekijöille tapahtuneista fyysisistä vahingoista.¹¹⁶

Siten vastuu esimerkiksi tuottajan (”aliurakoitsijan”) laiminlyönneistä työturvallisuudessa kuuluisi pääurakoitsijan asemassa olevalle tilaajalle.¹¹⁷ Huolellisuusvelvollisuuden syntyminen on kuitenkin käytännössä epävarmaa. Kantajien on käytännössä erittäin vaikeaa perustella, että tilaaja on tosiasiallisesti pidättänyt valvonnan ja hallinnan tuottajan suorittamista töistä. Vielä vaikeampaa on perustella, että tämä seikka vaikutti työntekijöiden kokemien oikeudenloukkausten syntymiseen.¹¹⁸ Tapauksessa *Wal-Mart Stores, Inc.* jo ensimmäinen edellytys muodostui kantajille ylitsepääsemättömäksi esteeksi. Muutoksenhakutuomioistuin totesi tuomiossaan, etteivät tuottajan ulkomaiset tehtaot toimineet tosiasiaassa ketjun hallinnan ja valvonnan alaisia. Tämän vuoksi ketjulla ei voitu katsoa olleen huolellisuusvelvollisuutta tuottajan työntekijöitä kohtaan.¹¹⁹

3.5 Sopimusoikeudelliset kanneperusteet

3.5.1 Sopimuksen syntyminen tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välille

Perinteisesti sopimuksen katsotaan myös Yhdysvalloissa syntyvän tuttua tarjous-vastaus-kaavaa noudattaen. Yhteisymmärrys saavutetaan tyypillisesti kummankin osapuolen tekemällä lupauksella, mutta sopimus voi syntyä myös esimerkiksi suorituksen antamisella tai vastaanottamisella eli implisiittisesti.¹²⁰ Yhdysvaltalaisessa sopimusoikeudessa sopimus ymmärretään siis pohjimmiltaan lupaukseksi. Jokaisen sopimuksen katsotaan muodostuvan yhdestä tai useammasta lupauksesta, jolla on

¹¹⁶ *Phillips – Lim* 2009, s. 364 ja 367.

¹¹⁷ *Vytopil* 2015, s. 222 sekä *Phillips – Lim* 2009, s. 364.

¹¹⁸ *Vytopil* 2015, s. 223.

¹¹⁹ *Vytopil* 2015, s. 223–224.

¹²⁰ *Revak* 2012, s. 1654.

oikeudellisesti sitova vaikutus¹²¹. Yhteiskuntavastuuohjelmien oikeusvaikutuksia koskevissa tutkimuksissa on tarkasteltu näkökulmaa, jonka mukaan yhteiskuntavastuuohjelmaan liittyvät tuottajille suunnatut toimintaohjeet muodostavat sopimuksen tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välille¹²². Myös tapauksessa *Wal-Mart Stores, Inc.* kantajat vetosivat tilaajan ja tuottajien työntekijöiden välille syntyneeseen sopimukseen.

Yhdysvalloissa sopimusoikeuden yleiset opit ovat koottuna *Restatement of Contracts* -koonnoksiin. Sopimuksen syntymistä käsitellään *Second Restatement of Contracts* -koonnoksessa. Kun halutaan selvittää, perustavatko tuottajalle suunnatut toimintaohjeet sopimuksen tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välille, täytyy toimintaohjeita tarkastella sopimuksen syntymistä koskevia yleisiä oppeja vasten.

Ensinnäkin tulee selvittää, voidaanko toimintaohjeet tulkita tarjoukseksi työntekijöille. Tarjoukseen tulee liittyä myös lupauksen elementti (*a promise clear enough for an offer*). Mikäli tarjous voidaan katsoa tehdyksi, on toiseksi selvitettävä, onko se tehty riittävän selkeästi. Tarjouksen elementin täytyy olla niin selkeä, että ulkomaisen tuottajan työntekijät pystyvät ymmärtämään sen koskevan heidän työolojaan sekä -ehtojaan. Tämän lisäksi työntekijöiden on pystyttävä kohtuudella luottamaan tähän tarjoukseen. Viimeiseksi on selvitettävä, voidaanko tuottajan työntekijöiden katsoa hyväksyneen tarjouksen. Tämä voi tapahtua esimerkiksi vastaanottamalla työpaikan tai jatkamalla työskentelyä samalla tuottajalla.¹²³

Toinen ja kolmas kohta sopimuksen muodostumisen edellytyksistä on osoitettavissa työntekijöiden puolelta. Näyttö esimerkiksi työntekijöiden tietoisuudesta on oletettavasti objektiivisesti osoitettavissa. Toimintaohjeisiin kuuluu yleensä määräys, jonka mukaan toimintaohjeista tulee tiedottaa paikallisella kielellä tuottajan työntekijöille. Tämä voi tapahtua esimerkiksi asettamalla toimintaohjeet julisteina työntekijöiden nähtäville, koulutusten muodossa tai muilla tavoin¹²⁴. Tarjouksen

¹²¹ *Calamari – Perillo* 2003, s. 1.

¹²² Sopimuksen syntymisestä tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välille mm. *Revak* 2012 s. 1654–, *Kenny* 2007 sekä *Vytopil* 2015, s. 105–.

¹²³ Ks. esim. *Kenny* 2007, s. 459 ja 463, *Revak* s. 1655 (*Second Restatement of Contracts* § 18), *Vytopil* 2015, s. 106–107 sekä *Calamari – Perillo* 2003, s. 58. *Restatement* -koonnoksista ks. alaviite 108 s. 32 tai esimerkiksi *Calamari – Perillo* 2003, s. 15.

¹²⁴ *Phillips & Lim* 2009, esim. taulukot 1 ja 2, s. 343–345. Esimerkiksi urheilumerkki Adidas ja vaatemerkki Levi's ovat ottaneet työntekijöille annettavan toimintaohjekopion lisäksi käyttöön

vastaanottaminen puolestaan ilmeni työntekijöiden halusta jatkaa kyseisen tuottajan palveluksessa tai hyväksymällä työtarjouksen kyseiseltä tuottajalta.¹²⁵

Vaativinta on ensimmäisen kohdan eli tilaajan tekemän tarjouksen näyttäminen. Tarjous olisi viime kädessä osoitettava toimintaohjeiden sanamuodoista. Usein toimintaohjeet eivät kuitenkaan sisällä tilaajaa koskevia suoria tai selviä velvoitteita. Esimerkiksi toimintaohjeiden rikkomuksista ei useinkaan seuraa automaattisia sanktioita, vaan yleensä toimintaohjeissa lähinnä varataan mahdollisuus sanktioihin. Toimintaohjeet sisältävät usein esimerkiksi listauksen siitä, minkälaiset työolot ovat *mahdollisen* sanktion uhalla kielletty (esimerkiksi pakkotyö tai jatkuvat ylityöt).¹²⁶

3.5.2 Tuottajan työntekijät sopimuksen edunsaajana

Kuten vahingonkorvausoikeudessakin, myös sopimusoikeudelliset argumentit tähtäävät vapaaehtoiisiin yhteiskuntavastuutoimiin liittyvissä tapauksissa sen osoittamiseen, että vastaajalla on ollut kantajaa kohtaan velvollisuus, jonka täyttäminen on laiminlyöty. Vapaaehtoisia yhteiskuntavastuutoimia koskevissa oikeudellisissa tutkimuksissa on käsitelty myös teoriaa tuottajan työntekijöistä tilaajan ja tuottajan välisen sopimuksen edunsaajana. Oikeuskäytäntö aiheesta osoittaa, että eri tuomiopiireissä tehdyt ratkaisut voivat vaihdella suurestikin. Tapauksessa *Wolfgang v. Mid-America Motorsports, Inc.* kymmenennen piirin muutoksenhakutuomioistuin linjasi, että henkilö voi nostaa kanteen sopimusrikkomuksesta silloinkin, kun hän ei ole sopimuksen osapuoli tai edes tiennyt sopimuksen tekemisestä tai sen tarkasta sisällöstä sen tekoajankohtana, mikäli hän oli tosiasiallisesti tulkittavissa sopimuksen aiotuksi edunsaajaksi.¹²⁷

Myös tapauksessa *Wal-Mart Stores, Inc.* kantajat argumentoivat ketjun tuottajille suunnattujen toimintaohjeiden tekemän tuottajan työntekijöistä tosiasiallisesti tilaajan ja tuottajan välisen sopimuksen edunsaajia. Tapauksen kantajien mukaan nimenomaan

puhelinnumeron, johon tuottajien työntekijät voivat ilmoittaa toimintaohjeiden rikkomuksista tuottajien tehtaissa.

¹²⁵ *Revak* 2012, s. 1655 sekä tapauksen *Wal-Mart Stores, Inc.* osalta *Kenny* 2007, s. 463–.

¹²⁶ *Revak* 2012, s. 1655–1656.

¹²⁷ (a person can)” -- sue for damages resulting from the breach of a contractual obligation, even though he was not a party to the contract and had no knowledge of it when made, if he was an intended beneficiary of that obligation.” *Wolfgang v. Mid-America Motorsports, Inc.*, (III F.3d 1515, 1524 (10th Cir. 1997)).

työolojen valvontaa koskevat lausekkeet toimintaohjeissa tekivät tuottajan työntekijöistä tuottajan ja tilaajan välisen sopimuksen edunsaajan.¹²⁸

Jotta edunsaaja-asemaa koskeva kanne voisi menestyä, on asiassa pystyttävä näyttämään, että sopimuspuolien (tilaajan ja tuottajan) välillä on pätevä sopimus. Toiseksi kolmannen osapuolen edunsaaja-aseman on käytävä ilmi tästä sopimuksesta. Tämä tarkoittaa sitä, että sopimuspuolien on täytynyt tarkoittaa tuottaa edunsaajalle etua. Tilaajan ja tuottajan on siis täytynyt tarkoittaa toimintaohjeilla parantaa tuottajan työntekijöiden työoloja ja -ehtoja. Kolmanneksi on näytettävä, että tilaaja on syyllistynyt joko sopimusrikkomukseen tai muuten laiminlyönyt sopimussuorituksen täyttämisen (*negligent performance*). Mikäli edellytykset täyttyvät, voi kantaja olla oikeutettu korvaukseen.¹²⁹

Second Restatement of Contracts -koonnoksen mukaan edunsaajan oikeus vahingonkorvaukseen määräytyy positiivisen sopimusedun mukaan. Näin ollen tuottajan työntekijät pyrittäisiin korvauksella saattamaan siihen asemaan, jossa he olisivat, mikäli sopimus oltaisiin täytetty oikein. Esimerkiksi työntekijä, jolle ei olla maksettu toimintaohjeiden määrittämää palkkaa, olisi oikeutettu saamaan vahingonkorvauksena maksetun palkan ja toimintaohjeiden mukaisen palkan erotuksen.¹³⁰

Tapauksessa *Wal-Mart Stores, Inc.* tuottajan työntekijät vetosivat tällä tavoin edunsaaja-asemaan perustuvaan sopimusrikkomukseen. Kantajien mukaan ketju oli laiminlyönyt tehdastarkastuksia koskevaa sopimusvelvollisuuttaan. Ensimmäisen asteen tuomioistuimen mukaan tapauksen oikeustositseikat eivät kuitenkaan tukeneet väitettä kantajista sopimuksen tarkoitettuina edunsaajina. Tuomioistuimen mukaan ketjun varaama tehdastarkastusoikeutta ei voitu tulkita työntekijöitä koskevaksi lupaukseksi¹³¹. Muutoksenhakutuomioistuin vahvisti, että tapauksessa ei täyty edes edunsaaja-aseman ensimmäinen edellytys pätevästä sopimuksesta, koska tilaajalle ei syntynyt sopimusoikeudellista *velvollisuutta* tarkastuksiin. Tällaista velvollisuutta ei

¹²⁸ *Maryanov* 2010, s. 432–433, *Revak* 2012, s. 1657, *Phillips – Lim* 2009, s. 368–, sekä *Vytopil* 2015, s. 205 ja 224–225.

¹²⁹ *Phillips – Lim* 2009, s. 368–369 sekä *Vytopil* 2015, s. 205–206. Tarkemmin sopimusrikkomuksen sekä laiminlyönnin (*negligent performance*) eroista ks. *Vytopil* 2015 s. 208–211 sekä 224–226.

¹³⁰ *Phillips – Lim* 2009, s. 375. Muitakin sopimukseen perustuvia korvausmahdollisuuksia on, esimerkiksi *specific performance* eli luontoissuoritus, mutta näiden käytettävyys CSR-liitännäisessä tapauksessa on huono.

¹³¹ *Maryanov* 2010, s. 433–434. Ks. myös *Revak* 2012, s. 1658.

syntynyt, sillä velvollisuutta tarkastuksiin ei ollut asetettu edes varsinaisten sopimuspuolien välille, joten ei olisi mahdollista, että se johtaisi oikeuksia myöskään kolmansille osapuolille.¹³²

Koska velvollisuutta tehdä tarkastuksia ei ollut syntynyt, muutoksenhakutuomioistuimien katsoi, että tuottajan työntekijät eivät voi olla tilaajan ja tuottajan välisen sopimuksen edunsaajataho. Tuomion perusteluiden mukaan etenkin tapauksissa, jossa kantajien määrä olisi mahdollisesti ennalta määrittelemätön, on tärkeää, että edunsaajaksi määriteltävä osapuoli ilmenee selkeästi sopimuksesta. Mikäli näin ei olisi, tuotannon ulkoistaminen takaisi kannemahdollisuudet kansainvälisessä tuotannossa kaikille tuotantoketjun työntekijöille, ja tämä olisi liiketoiminnan riskejä ajatellen kestävä tilanne.¹³³

Kuitenkin esimerkiksi *Wolfgang v. Mid-America Motorsports, Inc.* osoitti, että muiden tuomiopiirien tuomioistuimet voivat olla suosiollisempia tämänkaltaisille ”sattumalta luoduille” edunsaajille. Tapaus liittyi moottoriurheilua järjestävän promoottorin ja kilparadan omistajan väliseen sopimukseen moottoriurheilutapahtuman järjestämisestä. Sopimus sisälsi lausekkeen, jonka mukaan promoottori sai yksipuolisesti peruuttaa tapahtuman järjestämisen, mikäli olosuhteet eivät olisi turvalliset tapahtuman järjestämiselle. Kanteen nostanut kilpa-auton kuljettaja esitti tämän lausekkeen tekevän hänestä sopimuksen tosiasiallisen edunsaajan. Tuomioistuimien ei tehnyt tapauksessa eroa aiotun tai sattumalta syntyneen edunsaajan välillä, ja kilpa-auton kuljettaja voitti tapauksen. Samankaltaista logiikkaa voisi olla mahdollista soveltaa Wal-Mart -ketjun oikeustapauksen aikaisista tuottajille suunnattujen toimintaohjeiden lausekkeesta, jossa ketju varaa oikeuden tarkastaa tuottajan toimitilat varmistuakseen tuottajan toimintaohjeiden mukaisesta toiminnasta.¹³⁴

Vaikka kaikki vapaaehtoisia yhteiskuntavastuutoimia koskevat oikeusjutut voivat olla yrityksen brändiarvolle vahingollisia, on tuottajan työntekijöiden edunsaaja-asemaa koskeva kanteen selkeästi asteikon vahingollisimmasta päästä. Melkein kaikki puolustautumismahdollisuudet liittyvät osapuolten tarkoituksen kiistämiseen.

¹³² *Vytopil* 2015, s. 204–205 (*Doe v. Wal-Mart Stores, Inc.*, no. 08-55706 (9th Cir., 10 July 2009)).

¹³³ *Revak* 2010, s. 1657–1658 (*Doe I v. Wal-Mart Stores, Inc.*, 572 F.3d 677, 681-82 (9th Cir. 2009)).

¹³⁴ *Maryanov* 2010, s. 434. Ketjun silloisissa standardeissa todettiin esimerkiksi: ”-- reserves the right to - inspections of suppliers' facilities -- to ensure suppliers' compliance with these standards” vrt. *Wolfgang* ” -- shall have the right to cancel any event due to unsafe racing conditions”. Edunsaaja-aseman edellytyksistä tämän kaltaisissa tilanteissa ks. myös *Calamari – Perillo* 2003, s. 672.

Käytännössä tämä tarkoittaa siis sen tunnustamista, että osapuolten tarkoitus ei ollut tuottajan työntekijöiden työolojen ja -ehtojen parantaminen. Tämä taas tarkoittaa sen myöntämistä, että yhteiskuntavastuuohjelma oli luotu voiton tavoittelun, eikä eettisten motiivien ohjaamana.¹³⁵

Myös edunsaajaperusteisen kanteen riskiä voi pyrkiä pienentämään vastuunrajoituslausekkeella. Tilaaja voi esimerkiksi määritellä toimintaohjeissa, että toimintaohjeiden tarkoituksena ei ole tuottaa etua tai oikeuksia kolmansille osapuolille. Esimerkiksi *Electronics Industry Citizenship Coalition* (EICC) on laatinut elektroniikkateollisuuden tuottajille suunnatut mallitoimintaohjeet (*Code of Conduct*), joissa kolmannen osapuolen edunsaaja-asema on rajattu pois: ”The Code is not intended to create new and additional third party rights, including for workers”.¹³⁶

Vastuunrajoituslauseke poistaa toimintaohjeista osapuolten tarkoitusta koskevan epäselvyyden. Osapuolten tarkoitus on keskeinen elementti edunsaaja-asemaan perustuvan kanteen kannalta, jota ilman tuottajan työntekijöitä on mahdotonta tulkita sopimuksen edunsaajiksi. Edunsaaja-asemaan perustuvaa kannetta ajatellen vastuunrajoituslauseke on siten hyvin tehokas.¹³⁷

Sopimuspuolilla on luonnollisesti sopimusvapauden nojalla oikeus myös peruuttaa kolmannelle osapuolelle perustettu oikeus. *Phillips* ja *Lim* ovat tutkimuksessaan tarkastelleet sitä, milloin sopimuspuolten oikeus peruuttaa kolmannelle osapuolelle perustettu oikeus päättyy. Heidän tutkimuksensa mukaan tilaajan ja tuottajan välisessä sopimuksessa tuottajan työntekijöille luotu edunsaaja-asema voidaan peruuttaa, elleivät työntekijät ole 1) antaneet tarjoukseen (lupaukseen) siihen *sopimuspuolien erikseen pyytämää* vastausta; 2) nostaneet tarjouta koskevaa kannetta; tai 3) olennaisesti ilmentäneet käytöksellään tarjouta kohtaan syntyneitä luottamusta.¹³⁸

Ensimmäisen kohdan täytyminen on käytännössä hyvin epätodennäköistä. Vaikka tilaaja tiedostaisi, että tilaussopimuksen tuottajille suunnatut toimintaohjeet parantavat tuottajan työntekijöiden asemaa, on silti epätodennäköistä, että tilaaja aktiivisesti hakisi

¹³⁵ *Maryanov* 2010, s. 434 (*Second Restatement of Contracts* §311(3) (1981): Third Party Beneficiaries).

¹³⁶ *Electronics Industry Citizenship Coalition Code of Conduct* 2014, s. 1 (alaviite).

¹³⁷ Kanteen menestymisen edellytyksistä esim. *Phillips – Lim* 2009, s. 369 sekä vastuunrajoituslausekkeista edunsaajaperusteisen kanteen kannalta ks. *Vytopil* 2015, s. 260. Myös tuomioistuimet kunnioittavat osapuolten tarkoitusta olla perustamatta oikeuksia kolmansille osapuolille, tästä esim. *Calamari – Perillo* 2003, s. 667.

¹³⁸ *Phillips – Lim* 2009, s. 374.

tuottajan työntekijöiden hyväksyntää ”tarjoukselle”. Kanteen nostaminen on mahdollista työntekijöille, mutta jutun lopputuloksesta riippumatta kanne voisi vaikuttaa negatiivisesti yhteiskuntavastuuohjelmien muotoiluun tulevaisuudessa. Kanteet voisivat luonnollisesti lisätä vastuunrajoitusehtojen käyttöä. Edellä mainituista vaihtoehtoista luottamuksen syntyminen on yksinkertaisinta osoittaa. Työntekijöiden tarjousta koskeva luottamus voi ilmetä edellä käsitellyillä tavoilla, esimerkiksi jatkamalla työntekoa tuottajan palveluksessa.¹³⁹

3.5.3 Luottamusperusteinen oikeussuoja

Lupauksen ja sen johdosta syntyneen luottamuksen sopimusoikeudellisella sitovuudella on vahva asema yhdysvaltalaisessa oikeuskäytännössä (*promissory estoppel*).¹⁴⁰ *Promissory estoppel* -doktriinissa on viime kädessä kyse luottamuksensuojasta. Mikäli henkilölle muodostuu annetun lupauksen johdosta luottamus lupauksen täyttämiseen, ja lupauksen täyttämättä jättäminen johtaisi epäoikeudenmukaiseen lopputulokseen, voidaan lupaus tuomioistuimessa vahvistaa täytäntöönpanokelpoiseksi. Tämä tarkoittaa käytännössä lupaukseen perustuvan oikeussuhteen (sopimuksen) vahvistamista osapuolten välille.¹⁴¹ *Jimenezin* suorittaman tutkimuksen valossa on nähtävissä, että *promissory estoppel* -perusteiset kanteet menestyvät etenkin silloin, kun kantaja pystyy vetoamaan lupauksen olemassaolon lisäksi perustellusti luottamuksen syntymiseen. Oikeudellisesti arvioiden kysymys on siis siitä, onko osapuolten välillä yksipuolinen sopimus.¹⁴²

Promissory estoppel -kanne on vapaaehtoisia yhteiskuntavastuutoimia käsittelevän teorian mukaan yksinkertaisempi vaihtoehto kantajille: *promissory estoppel* -argumentointia voidaan käyttää erityisesti tilanteessa, jossa edellytykset molemminpuolisen, sitovan sopimuksen syntymiselle eivät täyty, mutta jossa on annettu selkeä lupaus, jonka täyttymättä jääminen johtaisi kantajan kannalta epäoikeudenmukaiseen lopputulokseen.¹⁴³ Myös vapaaehtoisia yhteiskuntavastuutoimia on tutkittu doktriinin näkökulmasta. *Phillips* ja *Lim* tarkastelivat tutkimuksessaan,

¹³⁹ *Phillips – Lim* 2009, s. 374.

¹⁴⁰ Ks. esim. *Jimenez* 2010, tutkimus joka käsittelee 300 *promissory estoppel* -tapausta alkaen vuodesta 1981, jolloin *Second Restatement of Contracts* -koonnos julkaistiin.

¹⁴¹ *Promissory estoppel* -doktriinin perusteista ks. esim. *Chase* 2007, s. 11, tai sen suhteesta muuhun sopimusoikeuteen Yhdysvalloissa esim. *Scheb – Scheb II* 2002, s. 225 tai *Hames – Ekern* 2010, s. 233. Opista tarkemmin ks. esim. *Calamari – Perillo* 2003 s. 253–.

¹⁴² *Jimenez* 2010, s. 702–703.

¹⁴³ *Phillips – Lim* 2009, s. 375.

voidaanko tuottajille suunnattuja toimintaohjeita tulkita tilaajan lupaukseksi tuottajan työntekijöille. Yhtäkään kansainväliseen tuotantoon liittyvää puhtaasti tähän doktriiniin nojautuvaa oikeustapausta ei kuitenkaan olla vielä Yhdysvaltojenkaan oikeuskäytännössä käsitelty, vaikka tapauksessa *Wal-Mart Stores, Inc.* sivuttiin osaltaan myös lupauksen ja luottamuksen teemoja. Siten aihetta voidaan käsitellä tässä yhteydessä ainoastaan hypoteettisesta näkökulmasta.

Doktriinin mukaan toisen osapuolen luottamusta voidaan suojata tilanteissa, joissa varsinaista sopimusta ei osapuolten välillä ole. Luottamusta voidaan suojata, mikäli osapuoli voi näyttää, että 1) tapauksessa on tehty selkeä ja ehdoton lupaus; 2) lupauksensaajan luottamus annettuun lupaukseen on ollut lupausenantajan ennakoitavissa; 3) lupauksensaaja on tosiasiallisesti luottanut lupaukseen; ja 4) lupauksensaaja on kärsinyt vahinkoa luottamuksensa ja lupauksen täyttämättä jäämisen johdosta. Viimeisenä edellytyksenä on, että lupauksen täyttämättä jättäminen johtaisi lupauksensaajan kannalta epäoikeudenmukaiseen lopputulokseen. Osapuolten välille voitaisiin näin ollen edellytysten täytyessä vahvistaa (yksipuolisesti tehty) sopimus.¹⁴⁴ On huomattava, että edellytysten olemassaolo tarkoittaa käytännössä myös sitä, että minkälaisella tahansa velvoittautuvan sävyisellä ilmaisulla ei voi olla oikeudellisesti sitovia vaikutuksia.¹⁴⁵ *Promissory estoppel* -argumentoinnille voidaan edellytysten pohjalta määrittellä kolme keskeistä elementtiä: lupaus, luottamus sekä epäoikeudenmukaisuus.¹⁴⁶

Jimenezin mukaan tuomarit eivät aseta kovinkaan suurta painoarvoa epäoikeudenmukaisuuden elementille. Oikeuskäytännössä suurimman painoarvon ovat saaneet lupaukseen ja luottamukseen liittyvät elementit. *Jimenez* spekuloi tämän johtuvan siitä, että tuomarin on helpompaa ottaa kantaa käytännöllisiin kysymyksiin lupauksen olemassaolosta tai luottamuksen syntyemisestä kuin pyrkiä määrittelemään epäoikeudenmukaisuutta. Epäoikeudenmukaisuuden elementin voidaan myös katsoa liittyvän automaattisesti tilanteeseen, jossa lupauksen ja sitä kohtaan osoitetun luottamuksen elementit toteutuvat, mutta itse lupaus ei täytetä.¹⁴⁷

¹⁴⁴ *Chase* 2007, s. 11–12.

¹⁴⁵ *Chase* 2007, s. 11 sekä *Calamari – Perillo* 2003 s. 255.

¹⁴⁶ *Phillips – Lim* 2009, s. 375 sekä *Jimenez* 2010, s. 702–703.

¹⁴⁷ *Jimenez* 2010, s. 702–704.

Tulkinta on käytännöllisempi myös hypoteettista ulkomaisen tuottajan työntekijöiden nostamaa kannetta ajatellen. Epäoikeudenmukaisuuden elementti on kieltämättä läsnä tilanteissa, joissa tilaajat hyötyvät esimerkiksi toimintaohjeiden olemassaolosta ilman oikeaa tavoitetta vaikuttaa tuottajien työntekijöiden asemaan. Tästä huolimatta olemassa olevan lupauksen elementti on helpommin näytettävissä. Myös luottamuksen syntymisen osoittaminen on käytännössä vaikeaa, ellei esimerkiksi selkeää käytökseen vaikuttavaa tekijää pystytä osoittamaan¹⁴⁸.

Varsinainen ongelma ei siis ole lupauksen olemassaolon näyttämisesä. Tuottajille suunnatut toimintaohjeet sisältävät yleensä selkeitä työntekijöiden työoloja ja -ehtoja koskevia määräyksiä.¹⁴⁹ Näytettävää lupauksista on kuitenkin tulkittava *tilaajan näkökulmasta*. Tämä tapahtuu esimerkiksi tarkastelemalla keinoja, joiden avulla tilaaja pyrkii varmistumaan tuottajan toimien sopimuksenmukaisuudesta. Näitä keinoja ovat esimerkiksi erilaiset sopimussakko-, valvonta- ja auditointijärjestelmät. Lupauksella ei siten tarkoiteta esimerkiksi tilaajan lupauksista siitä, että tuottaja ei koskaan syyllistyisi työntekijöiden epäoikeudenmukaiseen kohteluun.¹⁵⁰

Promissory estoppel -kannetta voi lähestyä myös toisesta näkökulmasta. Tilaajan antamaan lupaukseen voidaan lukea myös tilaajan lupaus tilausten hallinnoimisesta tavalla, jonka ansiosta tuottajan on mahdollista noudattaa toimintaohjeiden sääntöjä.¹⁵¹ Käytännössä on kuitenkin yleistä, että tuottaja ei pysty menettelemään toimintaohjeiden mukaisesti esimerkiksi liian tiiviin tilausaikataulun vuoksi. Kantajatahon on tähän vedotessaan osoitettava kausaliteetti toimintaohjeiden (lupauksen) laiminlyönnin ja heille tapahtuneen vahingon välillä.¹⁵²

Jimenez havaitsi tutkimuksessaan, että myös *promissory estoppel* -kanteen sopimusoikeudellinen konteksti vaikuttaa sen tilastolliseen menestykseen. Sopimukseen liittyvillä tapauksilla kanteen menestymisen mahdollisuudet ovat tilastollisesti paremmat¹⁵³.

¹⁴⁸ *Phillips – Lim* 2009, s. 375.

¹⁴⁹ Perinteisesti tällaisia ehtoja ovat esimerkiksi työtuntien enimmäismäärät, yhdistymisvapaus, vapaus tuoda ilmi epäkohtia ilman pelkoa haitallisista seurauksista tai oikeus lain mukaan määräytyviin lomapäiviin.

¹⁵⁰ *Phillips – Lim* 2009, s. 375–376.

¹⁵¹ *Phillips – Lim* 2009, s. 371–372. Ks. myös *Vytopil* s. 210.

¹⁵² *Phillips – Lim* 2009, s. 375–376.

¹⁵³ *Jimenez* 2010, s. 722–723.

Vahingonkorvauksen määrä ja muoto vaihtelevat sen mukaan, katsotaanko kanteen liittyvän sopimukseen vai muuhun oikeudenloukkaukseen. *Promissory estoppel* -kanteiden tyypit voidaan jakaa sopimukseen liittyviin tai vahingonkorvausoikeudellisiin tapauksiin, joissa kantajalle on aiheutunut luottamuksensa johdosta vahinkoa. Tuottajan työntekijöiden nostaman hypoteettisen kanteen osalta tämä jako ei tosin ole merkityksellinen. Sopimukseen liittyvä korvaus pyrkii tuomaan kantajan taloudellisesti siihen asemaan, missä hän olisi, jos sopimusrikkomusta ei olisi tehty. Tuottajan työntekijöiden osalta tämä tarkoittaisi esimerkiksi palkkaan tai fyysisiin vahinkoihin liittyvää korvausta. Palkan osalta voidaan laskea erotus toimintaohjeiden mukaisen palkan ja todellisuudessa maksetun palkan välillä. Vahingonkorvaus olisi tässä kontekstissa sama: erotus toimintaohjeiden mukaisen palkan ja maksetun palkan välillä sekä mahdollisista fyysisistä vahingoista johtuvat korvaukset.¹⁵⁴

Tilaaaja voi pienentää kanteen riskiä vastuunrajoituslausekkeella myös tässä yhteydessä. Tämä koskee kaikkia kolmannen osapuolen luottamukselle perustuvia kanteita. Vastuunrajoituslausekkeella voidaan ilmaista esimerkiksi tuottajille suunnattujen toimintaohjeiden osalta, että toimintaohjeiden ei ole tarkoitus tuottaa etua tai oikeuksia kolmansille osapuolille. Tosin *Phillips* ja *Lim* spekuloiivat, että useimmat tilaajat eivät käytännössä halua ottaa riskiä tämänkaltaisen vastuunrajoituslausekkeen negatiivisista vaikutuksista maineeseen ja brändiarvoon.¹⁵⁵ Tämän lisäksi kantajat voivat riitauttaa vastuunrajoituslausekkeen. On mahdollista, että mikäli yritys laatii CSR-ohjelman ja edellyttää sopimuksissaan, että myös tuottajat noudattavat heille suunnattuja tarkkoja toimintaohjeita, perustaa raportointi- ja auditointijärjestelmät ja asettaa sopimussakon, voisi vastuunrajoituslausekkeesta huolimatta esimerkiksi juryn silmissä näyttää siltä, että lupauksen ja luottamuksen elementit täyttyvät.¹⁵⁶ Tuomioistuin voi myös soveltaa kohtuullisuusnäkökohtia vastuunrajoituslausekkeen osalta¹⁵⁷.

Seuraavassa kappaleessa tarkastellaan vielä kolmea yhdysvaltalaiseen oikeuskäytäntöön soveltuvaa kanneperustetta, joita on käytetty kansainväliseen tuotantoon liittyvissä tapauksissa. Nämä perusteet eivät kuulu puhtaasti sopimus- tai vahingonkorvausoikeudellisten perusteluiden kategorioihin. Ne ovat suurimmaksi

¹⁵⁴ *Phillips – Lim* 2009, s. 376–377.

¹⁵⁵ *Phillips – Lim* 2009, s. 376.

¹⁵⁶ *Phillips – Lim* 2009, s. 376–377. Ks. myös *Vytopil* 2015, esim. s. 260–263.

¹⁵⁷ *Vytopil* 2015, s. 101 sekä 205–206

osaksi ominaisia Yhdysvaltojen oikeusjärjestelmälle ja tarjoavat mielenkiintoisen lisän kansainvälistä tuotantoa koskevien tapausten teorialle.

3.6 Muita korvausvastuuseen mahdollisesti johtavia kanneperusteita

3.6.1 Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act

Laittomaan liiketoimintaan keskittyvä laki *Racketeer Influenced and Corrupt Organizations Act* (RICO) mahdollistaa siviilikanteen nostamisen ja vahingonkorvausvaatimusten tekemisen liittovaltion tuomioistuimessa laittoman tai rikollisen liiketoiminnan perusteella.¹⁵⁸ Sen perusteella organisaation johtoa voidaan vaatia vastuuseen myös alempaan organisaatioon kuuluvan tahon toteuttamista teoista, jotka on tehty johdon käskyjen perusteella. Esimerkiksi vakavimmat kansainvälisen tuotannon ihmisoikeusloukkaukset voivat toimia perusteena RICO-kanteelle. Teoriassa tällaisissa tapauksissa olisi mahdollista hyödyntää tilaajan ja tuottajan välistä sopimusta todisteena.¹⁵⁹

BankAtlantic v. Coast to Coast Contractors, Inc. määritteli viisi keskeistä elementtiä RICO-kanteelle:

“(1) the existence of an enterprise; (2) that the enterprise affected interstate commerce; (3) that the defendants were employed by or associated with the enterprise; (4) that the defendants participated, either directly or indirectly, in the conduct of the affairs of the enterprise; and (5) that the defendants participated through a pattern of racketeering activity.”¹⁶⁰

RICO on osa Yhdysvaltojen pysyvää liittovaltion lainsäädäntöä. Lakiin perustuvat kanteet nostetaan liittovaltion ensimmäisen asteen tuomioistuimessa. Esimerkiksi tuotannon puutteellisia työolosuhteita käsiteltiin tapauksessa *Does I v. The Gap, Inc.* Kantajien mukaan jälleenmyyjät onnistuivat painostamaan vaatteiden tuottajia niin

¹⁵⁸ 18 U.S.C. § 1961.

¹⁵⁹ *Maryanov* 2010, s. 422–423 sekä s. 425–426. Tähän mennessä tutkitut tärkeät tapaukset koskien RICO-kanteen tutkittavaksi ottamista eivät liity hikipajaolosuhteisiin tai työturvallisuuteen, vaan mm. murhiin, kidutukseen ja sotilasjuntan tukemiseen (*Sinaltrainal v. Coca-Cola*, *Villeda Aldana v. Fresh Del Monte Produce, Inc.* ja *Doe I v. Unocal Corp.*), jonka vuoksi on epätodennäköistä, että RICO-kanne olisi kannattavaa nostaa ainoastaan noudattamattomien toimintaohjeiden perusteella. RICO -kanteen mahdollisuudesta lyhyesti myös *Vytopil* 2015, s. 201.

¹⁶⁰ *Maryanov* 2010, s. 422–423. Termi *racketeering* suomentuu vapaasti laittomaksi liiketoiminnaksi, ja kattaa laajan skaalan laittomia toimia aina henkirikoksista talousrikoksiin.

sopimusehdoilla, valvonnalla kuin taloudellisella painostuksella saaden näin vaatteiden tuottajat jatkamaan laittomia menettelytapoja ja käytänteitä toiminnassaan.¹⁶¹

Tapauksen *The Gap, Inc.* tuottajat toimivat Yhdysvalloissa. Olisi kuitenkin mahdollista, että samanlaisia perusteluja hyödynnettäisiin myös monikansallisten yritysten ja ulkomaisten tuottajien välisissä suhteissa¹⁶². Usein tuottajille suunnatut toimintaohjeet ja valvonnasta sopiminen kuuluvat kiinteästi monikansallisten tilaajien ja etenkin riskimaissa sijaitsevien tuottajien väliseen sopimukseen.

Valvonnasta sopimisen lisäksi potentiaalista RICO-kannetta voi tukea myös tilaajan toiminta. Vaikka tilaajan ja tuottajan välillä olisi sovittu toimintaohjeista, usein etenkin monikansallisten yritysten riskimaatuotantoa leimaa painostus, nopeatempoisuus, lyhyet aikarajat, viimehetken muutokset sekä alhaiset sopimushinnat. Tällaisessa tilanteessa toimintaohjeet voivat esimerkiksi juryn silmissä menettää uskottavuuttaan.¹⁶³

RICO-kanteen menestymisen mahdollisuuksia ulkomaisten kantajien toimesta heikentää kuitenkin epäyhtenäinen oikeuskäytäntö. Oikeuskäytännön perusteella ei ole varmaa, soveltuuko laki ulkomailla tehtyjen oikeudenloukkausten käsittelyyn Yhdysvalloissa.¹⁶⁴ Jotta RICO-kanne voitaisiin ottaa tutkittavaksi, oikeudenloukkauksen aiheuttaneen menettelyn täytyy olla tapahtunut Yhdysvalloissa. Tällaisena menettelynä voitaisiin ainakin teoriassa pitää Yhdysvalloista kotoisin olevan tilaajan sopimusta riskimaassa sijaitsevan tuottajan kanssa.¹⁶⁵ Kantajan tulisi pystyä perustelemaan, että Yhdysvaltojen ulkopuolella sattunut (vakava) oikeudenloukkaus on suoraa seurausta tilaajan toimista Yhdysvalloissa.¹⁶⁶

3.6.2 Harhaanjohtava mainonta

Yhtiön julkinen CSR-ohjelma saattaa luoda perusteet myös harhaanjohtavaa mainontaa koskevalle kanteelle Yhdysvalloissa. Usein etenkin tuotantonsa riskimaihien ulkoistaneiden yritysten CSR-ohjelma koskee näkyvästi myös tuotantoketjua. Joissain

¹⁶¹ *Maryanov* 2010, s. 423–424.

¹⁶² *Maryanov* 2010, s. 423–424.

¹⁶³ *Maryanov* 2010, s. 425. Myös *Phillips – Lim* 2009, s. 371–372 ottaa kantaa tilaajan vastuuseen tuotannon aikatauluista.

¹⁶⁴ Esimerkiksi tapauksessa *Jose v. M/V Fir Grove* tuomioistuin totesi, että laki tai sen historia eivät ilmennä kongressin tarkoitusta soveltaa lakia Yhdysvaltojen ulkopuolella tapahtuneihin vahinkoihin. Ks. myös *Vytopil* 2015, s. 201.

¹⁶⁵ *Maryanov* 2010, s. 425–426.

¹⁶⁶ *Maryanov* 2010, s. 425–426.

tilanteissa yrityksen käytännöt voivat antaa aiheen epäillä yrityksen CSR-ohjelman tietoja valheellisiksi tai harhaanjohtaviksi. Tapaus *Kasky v. Nike* vuodelta 1998 käsitteli tällaisia teemoja. Tapauksen sovintoratkaisun johdosta Nike teki 1,5 miljoonan dollarin lahjoituksen Fair Labor Association -yhdistykselle.¹⁶⁷

Harhaanjohtavaa mainontaa sääntelee liittovaltion tasolla *Federal Trade Commission Act* -laki. Tämän lisäksi jokaisella osavalttiolla on omaa tarkentavaa sääntelyä.¹⁶⁸ Osavaltiokohtainen sääntely vaihtelee osavaltiosta toiseen. Tässä kappaleessa tarkastellaan kahta tapausta Kaliforniasta. Kalifornian osavaltion sääntelyn mukaan harhaanjohtavan mainonnan seuraamukset ovat tapauksesta riippuen kielto tuomio, ennallistava vahingonkorvaus sekä oikeudenkäyntikulujen korvaaminen tai näiden yhdistelmä. Harhaanjohtavaa mainontaa koskevissa asioissa ei voida kuitenkaan määrätä maksettavaksi *common law* -järjestelmälle tyypillisiä rangaistusluonteisia vahingonkorvauksia (*punitive damages*).¹⁶⁹

Tapauksessa *Kasky v. Nike* kuluttaja-aktivisti Marc Kasky nosti harhaanjohtavaa mainontaa koskevan kanteen urheiluvaatemerkki Nikeä vastaan. Nike oli julkaissut tuottajille suunnatut toimintaohjeet ja näihin liittyviä tehdastarkastuksia koskevia lausuntoja. Lausuntojen mukaan auditointilöydökset osoittivat työolosuhteiden Niken tuotteita valmistavissa tehtaissa olleen huippuluokkaa: “there is a growing body of documentation that indicates that Nike workers earn superior wages and manufacture product under superior conditions.” Hiljattain tämän jälkeen *The New York Times*issä kuitenkin julkaistiin paljastusartikkeli tehtaiden työoloista. Niken entisen työntekijän antamien tietojen mukaan työolot tehtaissa olivat paikoin hengenvaaralliset ja rikkoivat räikeästi sijaintivaltion Vietnamin työlainsäädäntöä.¹⁷⁰

Tapaus laajensi Kalifornian osavaltiossa mainonnan määritelmää. Tapauksessa ei ollut kyse suorasta kuluttajamainonnasta, vaan markkinoinnista sekä siihen liittyvistä lausunnoista. Kalifornian korkein oikeus näin ollen laajensi mainonnan käsitettä koskemaan myös muuta yrityksen harjoittamaa markkinointia. Liittovaltion korkein oikeus ei antanut tapaukselle valituslupaa, mutta tapaus jäi lainvoimaiseksi Kalifornian osavaltiossa. Mikäli Yhdysvaltojen korkein oikeus olisi ottanut tapauksen käsiteltäväksi

¹⁶⁷ *Vytopil* 2015, s. 231 ja 235. Tämän lisäksi *Nike v. Kasky* tapausta on käsitelty muun muassa *Fisher* 2006, *Maryanov* 2010 sekä *Revak* 2012.

¹⁶⁸ *Vytopil* 2015, s. 229.

¹⁶⁹ *Vytopil* 2015, s. 230

¹⁷⁰ *Fisher* 2006, s. 267–268.

ja pysyttänyt voimassa Kalifornian korkeimman oikeuden ratkaisun, tapauksesta olisi tullut liittovaltion tason ennakkoratkaisu.¹⁷¹

Myös tapauksessa *Wal-Mart Stores, Inc.* käsiteltiin vastaavia teemoja. Kantajien mukaan ketju oli mainostanut vastuullisuuttaan kuluttajille muun muassa tuottajille suunnatuilla toimintaohjeilla ja niiden valvonnalla. Kantajien mukaan ketju oli tietoisesti esittänyt väitteitä mainostamistarkoituksessa, vaikka ketju ei ollut tosiasiallisesti onnistunut tai edes pyrkinyt onnistumaan tässä kuluttajille esitetyssä tavoitteessaan.¹⁷² Kummassakin tapauksessa vastapuoli vetosi sananvapauteen (ns. *first amendment defence*).¹⁷³

Tapauksessa *Wal-Mart Stores, Inc.* harhaanjohtavaa mainontaa koskeva kanne ratkaistiin ketjun hyväksi. Muutoksenhakutuomioistuimen tuomion perusteluissa otettiin kantaa sananvapauden lisäksi hypoteettisten kantajien hyväksi ratkaistun tapauksen mahdollisiin yhteiskunnallisiin vaikutuksiin:

(A verdict in Plaintiffs' favor would) "-- discourage American companies from undertaking voluntary efforts to improve employment conditions at the overseas factories of their foreign suppliers. Voluntary efforts at improving conditions in foreign countries should not make American companies the guarantors of the overseas working conditions they seek to improve nor should it subject them to class action litigation and liability in the courts of the United States".¹⁷⁴

Myös harhaanjohtavaa mainontaa koskevan kanteen riskiä voidaan pyrkiä pienentämään joko CSR-ohjelman tai toimintaohjeiden sanamuodoilla. Vaikka toimintaohjeet voivat sisältää tuottajalle hyvin tarkkoja työntekijöiden työoloja ja -ehtoja koskevia määräyksiä, voidaan tilaajaan kohdistuvat osat muotoilla esimerkiksi tavoitteellisiksi tai muutoin epämääräisiksi. Tällä tavoin tilaajaan kohdistuvia velvollisuuksia on mahdotonta todeta täytetyiksi tai täyttämättömiksi. Näin ainakaan pelkkä toimintaohjeiden olemassaolo itsessään ei muodosta niin suurta riskiä *Kasky*-tyyliselle kanteelle.¹⁷⁵

¹⁷¹ *Fisher* 2006, s. 292–297.

¹⁷² *Revak* 2012, s. 1667–1669.

¹⁷³ Ks. esim. *Fisher* 2006, s. 290. Yhdysvaltojen perustuslain *First Amendment* määrää vapaasti suomennettuna, että Yhdysvaltojen kongressi ei saa säätää lakeja, jotka puuttuisivat esimerkiksi uskonnonvapauteen, sananvapauteen, lehdistönvapauteen tai yhdistymisvapauteen.

¹⁷⁴ *Revak* 2012, s. 1667–1669.

¹⁷⁵ *Vytopil* 2015, s. 264–265.

3.6.3 Perusteeton etu

Harhaanjohtavan mainonnan kanssa samankaltaiseen systematiikkaan perustuu myös perusteetonta etua koskeva kanne. Esimerkiksi tapauksessa *Wal-Mart Stores, Inc.* ketju sai kantajien mukaan perusteetonta etua huomattavan halvoista sopimuksista tuottajiensa kanssa. Halvat sopimukset puolestaan vaikuttivat esimerkiksi tuottajan työntekijöiden palkkoihin. Kantajien mukaan edun perusteettomuus ilmeni nimenomaan siinä, että ketju hyötyi epäoikeudenmukaisista käytännöistään.¹⁷⁶

Epäoikeudenmukaisuuden katsottiin ilmenevän ketjun tilauskäytännöistä, jotka 1) estivät tuottajan käytännössä noudattamasta toimintaohjeita, joihin tuottaja oli sitoutunut ketjun ja tuottajan välisessä sopimuksessa; ja joista 2) ketju hyötyi myös liikearvon muodossa. Ketjun saaman myönteisen julkisuuden katsottiin vaikuttavan positiivisesti ketjun liikearvoon. Oikeusasteet päätyivät tapauksessa kuitenkin pitämään kytkentää perusteettoman edun ja kantajien välillä liian löyhänä.¹⁷⁷ Perusteetonta etua koskeva kanneperuste on *Maryanovin* mukaan heikoin kanneperuste käsillä olevista vaihtoehdoista. Mikäli tapaukseen ei liity esimerkiksi petosta tai muuta vastaavaa, on epätodennäköistä, että juttu ratkaistaisiin kantajien hyväksi.¹⁷⁸

3.7 Johtopäätökset

Kantajien perspektiivistä on vaikeinta perustella, mikä nimenomaan tilaajan käytännöissä on sellaista, että oikeudellisen vastuun tulisi koskea tuottajan sijaan tilaajaa. CSR-ohjelmien yleistyessä myös tilaajien tieto CSR-ohjelmiin liittyvistä oikeudellisista riskeistä on karttunut. Tämä on johtanut muun muassa siihen, että CSR-ohjelmat ja etenkin tuottajia koskevat toimintaohjeet muotoillaan enenevässä määrin siten, että suorat ja selkeästi velvoittavat kohdat, joiden on tarkoitus vaikuttaa suoraan aineelliseen asiintilaan, koskevat enää vain tuottajia. Kohdat, jotka koskevat tilaajan vastuuta tietystä asiintilasta muotoillaan esimerkiksi vain tavoitteellisiksi: ”pyrimme kaikessa toiminnassamme pitämään kiinni arvoistamme”. Jos toimintaohjeet kuitenkin sisältävät tilaajaa koskevia velvollisuuksia, voidaan niihin sisällyttää

¹⁷⁶ *Maryanov* 2010, s. 435–436. Ks. myös *Vytopil* 2015, s. 201–202.

¹⁷⁷ *Maryanov* 2010, s. 435–436.

¹⁷⁸ *Maryanov* 2010, s. 436. Ks. myös *Vytopil* 2015, s. 201–202.

vastuunrajoituslauseke, joka auttaa minimoimaan riskejä esimerkiksi sattumalta luoduista edunsaajista.¹⁷⁹

Joissakin tilanteissa kansainvälisessä tuotannossa tapahtuneen väärinkäytöksen tai ihmisoikeusloukkauksen voidaan kuitenkin selkeästi nähdä olevan tilaajan vastuulla. Tällaisissa tilanteissa tulisi *Vytopilin* mukaan kiinnittää huomiota sopimuksen tai CSR-ohjelman semantiikan sijaan aineelliseen asiointilaan. Vastuu voi perustua esimerkiksi yrityksen yhteiskuntavastuumarkkinointiin tai yrityksen tuotantoa koskeviin toimintatapoihin. Yrityksen markkinointia tai toimintaa tarkastelemalla voidaan osoittaa myös tuottajan työntekijöille tehdyn lupauksen elementti.¹⁸⁰

Yhdysvaltojen osalta voidaan todeta, että CSR-ohjelmasta johtuvan sopimus- tai vahingonkorvausoikeudellisen vastuun riski on erittäin vähäinen. Myöskään tilaajien kotipaikkojen valtioiden tuotantoketjuja sääntelevien lainsäädännöllisten ratkaisujen tilanne ei ole vielä vakiintunut. Esimerkiksi *California Transparency in Supply Chains Act* -lainsäädännön tyylisten instrumenttien toimivuus jäsentynee vasta seuraavien vuosien aikana.

CSR-ohjelmien osalta vapaaehtoisessa vastuullisuudessa tulisi kiinnittää huomiota esimerkiksi harhaanjohtavaan mainontaan tai sitä vastaaviin tilanteisiin, joissa tilaaja hyötyy positiivisen julkisuuden tuomasta kilpailuedusta. Kaikenlainen CSR perustuu vapaaehtoisuuteen, joten pohjimmiltaan kuluttajat ovat ainoa todellinen yhteiskuntavastuujattelua pinnalla pitävä voima. Näin on jopa siinä määrin, että vastuullisuutta ollaan valmiita teeskentelemään.

Kuluttajan oikeuksiin perustuvan näkökulman lisäksi tuotantoketjun vastuullisuutta voidaan pyrkiä perinteisten yhteiskuntavastuutoimien lisäksi toteuttamaan erilaisilla uudenlaisilla sopimusrajat ylittävillä hallintamekanismeilla. Tästä hyvänä esimerkkinä toimii tehdasrakennus Rana Plazan suuronnettomuuden jälkeen laadittu *Bangladesh Accord on Fire and Building Safety* -sopimus. Sopimus tehtiin ehkäisemään vastaavien katastrofien syntymistä. Sopimuksen osapuolet sitoutuvat rahoittamaan ja täytäntöön panemaan palo- ja rakennusturvallisuuden parannusohjelman käyttämiensä tuottajien tehtaissa. Sopimuksen on allekirjoittanut yli 150 vaatealan yritystä, joista enemmistö on eurooppalaisia. Mukana on suuriakin toimijoita, kuten H&M sekä Adidas. Tämän

¹⁷⁹ *Vytopil* 2015, s. 265–266.

¹⁸⁰ *Vytopil* 2015, s. 265–266.

lisäksi sopimuksen osapuolina on kansalaisjärjestöjä sekä paikallisia ammattiliittoja. Sopimusta hallinnoi kansainvälinen työjärjestö ILO.¹⁸¹

Sopimus on merkittävä kahdesta syystä. Ensinnäkin sopimus on oikeudellisesti sitova. Sopimuksen allekirjoittajien vastuuta ei olla sopimuksessa rajoitettu. Toiseksi sopimus merkitsee sen allekirjoittajille sopimusrajat ylittävää vastuuta. Sopimuksen myötä tilaajien sopimusoikeudellinen vastuu voi ulottua myös sellaisiin toimijoihin, joihin tilaajalla ei ole suoraa sopimussuhdetta.¹⁸² Sopimus saattaa toimia myös suunnannäyttäjänä vaatealan arvoketjujen vastuullisuuskäytäntöjen osalta, sillä perinteiset CSR-ohjelmat saavat yhä enemmän kritiikkiä osakseen. Tämä voi kasvattaa painetta vastaavanlaisten sopimusrajat ylittävien sitovien hallintamekanismien luomiselle.

Bangladesh Accord -sopimuksen lisäksi joukko yhdysvaltalaisyhtiöitä on perustanut omanlaisensa hankkeen. Myös *Alliance for Bangladesh Worker Safety* -liiton tavoitteena on työturvallisuuden parantaminen, vaikkakaan hankkeeseen ei liity oikeudellista sitovuutta. Tämän lisäksi liiton sopimus sisältää esimerkiksi kolmansiä osapuolia koskevan vastuunrajoituslausekkeen. Panostus tehtaiden työturvallisuuteen on lähinnä taloudellista. Lisäksi liittoa on kritisoitu siitä, että se ei toimi yhteistyössä työntekijöiden edustajien kanssa.¹⁸³ *Bangladesh Accord* -sopimuksen yhdysvaltalainen vastine onkin nähtävissä enemmän perinteisenä CSR-hankkeena kuin uudenlaisena tapana hallinnoida arvoketjua. Lähivuodet näyttävät myös tämän tyyppisten ratkaisujen toimivuuden.

Seuraavassa pääluvussa tarkastellaan Yhdysvalloissa käsiteltyjen tapausten kanneperusteiden ja niistä syntyneen teorian soveltuvuutta suomalaiseen sopimus- ja vahingonkorvausoikeuteen. Tarkoituksena on selvittää, voiko suomalaiselle tilaajalle syntyä sopimus- tai vahingonkorvausoikeudellinen vastuu tilaajan vapaaehtoisten yhteiskuntavastuutoimien perusteella.

¹⁸¹ Salminen 2015, s. 492. Ks. myös esim. *Vytopil* 2015, s. 236–. Lista allekirjoittajista löytyy osoitteesta <http://bangladeshaccord.org/signatories/>.

¹⁸² Salminen 2015, s. 492.

¹⁸³ *Vytopil* 2015, s. 237–238.

4 Yhteiskuntavastuuohjelmaan perustuvat oikeudellista vastuuta koskevat riskit suomalaiselle tilaajayritykselle

4.1 Yhteiskuntavastuuta koskeva keskustelu Suomessa

Suomalaisten vaatealan yritysten tuotanto on usein pienempää kuin suurten yhdysvaltalaisten brändiyritysten tuotanto. Tämän vuoksi monet suomalaisista yrityksistä, jotka ulkoistavat tuotantonsa, päätyvät sijoittamaan tuotantonsa esimerkiksi Baltian maihin. Esimerkiksi riskimaissa tuottaminen on kustannustehokasta yleensä vasta silloin, kun tuotantoerät ovat huomattavan suuria.¹⁸⁴

Suurimmat suomalaiset vaatealan yritykset ovat kuitenkin useimmiten ulkoistaneet ainakin osan tuotannostaan myös riskimaihin. Eettisen kaupan puolesta ry:n (Eetti) vuonna 2014 tekemän tutkimuksen mukaan suomalaiset vaateketjut kompastelivat etenkin tuotantoketjunsä läpinäkyvyydessä. Tämän lisäksi harva yritys oli valmis sitoutumaan konkreettisiin toimiin tuotantoketjun työntekijöiden ihmisoikeuksien puolesta. Positiivisena havaintona oli kuitenkin se, että suomalaisyritykset pitivät toiminnan vastuullisuutta aikaisempaa tärkeämpänä. Tutkimuksen aikaan kuitenkin ainoa tehtaistaan kattavan listan tarjonnut tilaaja oli muun muassa Lindex -ketjun omistava Stockmann. Stockmann pärjäsi parhaiten Eetin vertailussa.¹⁸⁵

Vastuukeskustelu on Suomessa selvästi neutraalimpaa kuin Yhdysvalloissa. Suomalaisista medioista esimerkiksi Yle tai Helsingin Sanomat uutisoivat harvakseltaan mutta säännöllisesti vaateollisuuden tuotantoketjujen eettisistä kysymyksistä. Myös kansalaisjärjestöt, kuten Eetti, ottavat säännöllisesti kantaa globaaliin tuotantoon. Vaikuttaminen tapahtuu pääsääntöisesti esimerkiksi adressein ja tiedottamalla.

Suomessa ei toistaiseksi ole yhtäkään oikeustapausta, jossa riskimaassa sijaitsevan tuottajan työntekijät olisivat nostaneet kanteen Suomessa sijaitsevaa tilaajaa vastaan. Tähän on kuitenkin teoreettiset edellytykset, sillä suurimmilla suomalaisilla tilaajilla yhteiskuntavastuuohjelma huomioi nimenomaisesti myös riskimaatuotannon

¹⁸⁴ Ylen aamu-tv: Vastuullisuus ja ekologisuus vaateollisuudessa 13.5.2015 (<http://areena.yle.fi/1-2808302>).

¹⁸⁵ *Härri – Moilala* 2014, esim. s. 4 ja 22.

ihmisoikeushaasteet sekä tuottajien työntekijät.¹⁸⁶ Lähes kaikki suurimmat suomalaiset toimijat ovat sitoutuneet toiminnassaan ainakin BSCI-vastuujärjestelmään. Järjestelmään kuuluu muun muassa tuottajille suunnatut toimintaohjeet ja niihin liittyvät tuottajien tehdasauditoinnit.¹⁸⁷

BSCI-järjestelmää on kritisoitu siitä, että se ei ota huomioon järjestelmään sitoutuneen tilaajan (brändiyrityksen) vastuuta, vaan painottuu tuottajan vastuuseen tehtaan työoloista. BSCI:n vallankäyttäjiksi jäävät näin ollen länsimaiset tilaajat, eikä järjestelmä tarjoa välttämättä muuta kuin pintapuolista apua tuotannon mahdollisiin ihmisoikeusloukkauksiin. Esimerkiksi romahtaessaan yli tuhat kuolonuhria vaatinut tehdasrakennus Rana Plaza oli auditoitu BSCI:n mukaisesti monta kertaa.¹⁸⁸

Useat suuret suomalaiset toimijat, esimerkiksi Marimekko, Nanso, Kesko Oyj (K-Citymarket, Anttila sekä Intersport) ja Stockmann -konserni (johon kuuluivat Eetin tutkimuksen aikaan esimerkiksi Seppälä ja Lindex, nykyisin pelkkä Lindex), ovat kuitenkin tiedostaneet esimerkiksi tuottajan työntekijöille mahdollisesti maksettavien korvauksien mahdollisuuden. Eetin teettämän selvityksen mukaan yksikään yrityksistä ei ole valmis suoralta kädeltä korvaamaan esimerkiksi tuotantoketjussa tapahtuneita ihmisoikeusloukkauksia, mutta korvausmahdollisuutta ei ole suljettu pois kuin harvojen tilaajien toimesta. Esimerkiksi Keskon mukaan sillä ei ole velvollisuutta hyvittää toisen yrityksen aiheuttamia mahdollisia ihmisoikeusloukkauksia.¹⁸⁹

4.2 Tuomioistuimen toimivalta, lainvalinta ja muut prosessuaaliset kysymykset

Tässä pääluvussa tarkastellaan hypoteettista tilannetta, jossa tuottajan työntekijöiden suomalaista tilaajaa vastaan nostama kanne tulisi käsiteltäväksi suomalaisessa tuomioistuimessa suomalaisen lainsäädännön mukaisesti. Tässä kappaleessa havainnoidaan pääsääntöjen osalta sitä, milloin kansainvälinen tapaus voitaisiin ottaa

¹⁸⁶ Esimerkiksi Keskon ostajien ja tavarantoimittajien avuksi riskimaaostoissa on laadittu Keskon vastuullisen hankinnan opas *Kesko: Principles and Practice of socially responsible trading 2015* (http://www.kesko.fi/globalassets/pdf-tiedostot/kesko_vastuullisen-hankinnan-opas-2015.pdf).

¹⁸⁷ BSCI-järjestelmästä tarkemmin kappaleessa 2.1. Ks. lisäksi esim. *BSCI-käsikirja 2/2014* sekä *Härrin – Moilala 2014*.

¹⁸⁸ *Härrin – Moilala 2014*, s. 7.

¹⁸⁹ *Härrin – Moilala 2014*, s. 29 ja 12.

käsiteltäväksi suomalaisessa tuomioistuimessa ja miten lainvalintaa koskevat periaatteet tällaisessa tilanteessa määräytyisivät.

Kun asianosainen lähtee kansainväliseen prosessiin, esimerkiksi kantaja joutuu miettimään ensinnäkin, mitä oikeuspaikkoja hänellä on käytettävissään, mitä strategisia etuja tai haittoja paikan valitsemiseen voi liittyä ja kolmanneksi, mitä oikeudenkäynnin vireille panemisesta tietyssä oikeuspaikassa seuraa¹⁹⁰. Tässä pääluvussa tarkasteltava hypoteettinen tilanne perustuu kantajien valinnalle nostaa kanne nimenomaan vastaajan kotipaikan tuomioistuimessa, eli tässä tapauksessa suomalaisessa tuomioistuimessa.

Kansainvälinen tapaus voi tulla ratkaistavaksi suomalaiseen tuomioistuimeen ensinnäkin sopimuspuolten välisen sopimuksen myötä. Usein yritysten välisissä kansainvälisissä sopimuksissa on erikseen määritelty riidanratkaisua koskevat yksityiskohdat, kuten oikeuspaikka, sovellettava laki ja menettelyn tyyppi joko välimiesmenettelyssä tai yleisessä tuomioistuimessa.¹⁹¹

Riidanratkaisua koskevat sopimuslausekkeet koskevat ensisijaisesti sopimuksen välittömiä sopimuspuolia. Toisaalta esimerkiksi ratkaisuissa KKO 2007:18 sekä KKO 2013:84 korkein oikeus on ottanut kantaa välityslausekkeen sitovuuteen kolmannen osapuolen nostaessa sopimuksesta johtuvan kanteen. Johtopäätöksenä voidaan tulkita olevan säännön, jonka mukaan sopimuksessa ilmaistu välityslauseke sitoo myös sopimuksen ulkopuolista kantajaa, mikäli riidan voidaan katsoa aiheutuvan sopimuksesta.¹⁹² Tilanteessa, jossa tuottajan työntekijät vaatisivat tilaajan ja tuottajan välisen sopimuksen perusteella korvauksia tai muuta suoritusta, riidan voitaisiin katsoa nimenomaisesti johtuvan tilaajan ja tuottajan välisestä sopimuksesta.

Mikäli sopimuspuolet eivät ole sopineet riidanratkaisusta, ratkaistaan oikeuspaikkaa ja lainvalintaa koskevat säännöt kansainvälisen yksityisoikeuden sääntöjen mukaisesti.¹⁹³ Suomalaisen tuomioistuimen kansainvälistä toimivaltaa koskevat kysymykset on huomioitu oikeudenkäymiskaaren (1.1.1734/4, OK) 10:25–26 §:ssä, jotka ovat saman luvun 27 §:n mukaan toissijaisia esimerkiksi EU:n lainsäädäntöön tai Suomea sitoviin kansainvälisiin sopimuksiin nähden. OK 10:25 §:n ensimmäisen momentin mukaan

¹⁹⁰ *Koulu* 2003, s. 31.

¹⁹¹ Ks. esim. *Nyblin* 2012, s. 16–.

¹⁹² Tapauksista myös esim. *Salminen* 2013.

¹⁹³ Ks. esim. *Nyblin* 2012, s. 107.

Suomen tuomioistuin on toimivaltainen tutkimaan kansainvälisluonteisen asian, jolla on 1–4, 6–9, 11–17 tai 19 §:ssä tarkoitettuun seikkaan perustuva liittymä Suomeen, paitsi jos asiassa annettavalla Suomen tuomioistuimen ratkaisulla ei selvästi voisi olla oikeudellista merkitystä asianosaisille. Pykälän tarkoittama perusteltu liittymä on esimerkiksi vastaajan kotipaikka (OK 10:1–2 §). Mikäli vastaajan kotipaikka on Euroopassa, määräytyy suomalaisen tuomioistuimen toimivalta pääsääntöisesti EU:n täytäntöönpanoasetuksen (Bryssel I)¹⁹⁴ mukaisesti (tai joidenkin jäsenvaltioiden osalta Luganon sopimuksen perusteella). Toimivallan osalta myös asetuksen mukaan pääsääntönä on vastaajan kotipaikan forum.

Suomalaisessa sääntelyssä prosessilain osalta lainvalintaa määrittää kansainväliskytkentäisessä tapauksessa *lex fori* -periaate. Periaatteen mukaan oikeudenkäyntimenettelyssä noudatetaan tuomioistuimaan prosessilakia. Sääntö tuomioistuimaan prosessilakien soveltamisesta pätee silloinkin, kun Suomessa vireillä olevan tapauksen aineellisoikeudelliset kysymykset tulisi ratkaista jonkin muun valtion lainsäädännön mukaan.¹⁹⁵

Aineellisoikeudellisten kysymysten lainvalintaa määrittävät Euroopan unionin alueella asetukset Rooma I (593/2008, sopimusvelvoitteisiin sovellettavasta laista) ja Rooma II (864/2007, sopimukseen perustumattomista velvoitteista). Lainvalinnan osalta vahingonkorvausasioissa pääsääntönä on sen valtion laki, jossa vahinko on tapahtunut. Tapauksissa, joissa riita johtuu osapuolten välisestä sopimuksesta, määrää osapuolten välisen sopimuksen laatu lainvalinnan pääsäännön. Mikäli kyse on esimerkiksi palvelun suorittamista koskevasta sopimuksesta, voidaan lainvalinnan pääsääntönä pitää sen valtion lakia, jossa palvelun suorittajalla on kotipaikka.¹⁹⁶

Tilaaajan ja ulkomaisen tuottajan välisen sopimuksen voidaan nähdä koostuvan ensinnäkin pääsuoritteesta, eli tilauksen täyttämisestä. Mikäli sopimukseen liittyy myös tuottajaa koskevia toimintaohjeita tämän työntekijöiden työolojen- tai ehtojen osalta, voidaan järjestelyssä erottaa pääsopimuksen suoritteen lisäksi toinen vähintäänkin epämuodollinen suorite, eli tietynlaisen toiminnan edellyttäminen tuottajalta. Tämän suoritteen tekevä taho on tilaaja ja suoritteen vastaanottajana ovat tuottajan työntekijät.

¹⁹⁴ Uudelleenlaadittu Bryssel I -asetus (1215/2012) astui voimaan 10.1.2015. Vanhaa Bryssel I -asetusta sovelletaan kuitenkin edelleen oikeudenkäynteihin, jotka pantiin vireille ennen uuden asetuksen voimaantuloa.

¹⁹⁵ Jokela 2016, s. 183.

¹⁹⁶ Tästä myös esim. Nyblin 2012, s. 104–105.

Tällä perusteella lainvalinnan pääsääntönä voitaisiin pitää palvelun suorittajan kotipaikan lakia, mikäli riita johtuu tilaajan vapaaehtoisista yhteiskuntavastuutoimista. Tämän lisäksi, kuten myöhemmin tarkemmin perustellaan, olisi tuottajaa koskeviin toimintaohjeisiin liittyvissä tapauksissa Suomessa kyse enemmän sopimusvastuusta kuin deliktivastuusta. Näin ollen myös lainvalinnan osalta voidaan hypoteettisessa tapauksessa pitää pääsääntönä Suomen lakia.

Kansainvälisen tuotannon työntekijöitä koskeville tapauksille on ominaista kantajien suuri määrä. Suomessa ei ole käytössä *class action* -tyylistä yksityistä yhteiskanneinstrumenttia, vaan OK 18:2 §:n perusteella usean kantajan yhtä tai useampaa vastaajaa vastaan samanaikaisesti nostamat kanteet on käsiteltävä samassa oikeudenkäynnissä, jos ne johtuvat olennaisesti samasta perusteesta.¹⁹⁷

Seuraavissa kappaleissa tarkastellaan Yhdysvaltojen osalta käsiteltyjen tapausten kanneperusteiden mahdollisuuksia ja niistä syntyneen teorian soveltuvuutta suomalaiseen sopimus- ja vahingonkorvausoikeuteen.

4.3 Käsiteltävien kanneperusteiden valinnasta

Mahdollisuudet sopimusperusteisen kanteen nostamiselle Suomessa vastaavat melko läheisesti vastaavia mahdollisuuksia Yhdysvalloissa. Yleiset opit ovat kummassakin oikeusjärjestyksessä suhteellisen samanlaisia esimerkiksi kolmannen asemaa koskien. Vahingonkorvausvastuu määrittyy Yhdysvalloissa kuitenkin merkittävästi eroavalla tavalla. Suomalainen vahingonkorvaus- ja sopimusoikeus linkittyvät toisiinsa ensisijaisesti sen jaon kautta, minkälaisia tilanteita tulkitaan sopimuksenulkoisen vastuun (delikti- eli vahingonkorvausvastuun) näkökulmasta, ja minkälaiset oikeudenloukkaukset taas sijoittuvat sopimusperusteisen korvausvastuun alueelle. Suomessa sopimusvastuun ala on laajentunut kattamaan entistä monipuolisempia tilanteita, joissa osapuolten välillä ei ole nimenomaista sopimusta, mutta osapuolet eivät silti toimi täysin ei-vaihdannallisessa suhteessa toisiinsa nähden. Tätä tarkastellaan tarkemmin edempänä.

Pääluvussa ei tarkastella jokaista Yhdysvaltoja koskevassa luvussa esiteltyä kanneperustetta suomalaisen oikeuden näkökulmasta. Huomio keskittyy ainoastaan

¹⁹⁷ Lappalainen 2016, ryhmäkanne.

niihin kanneperusteisiin, jotka ovat verrannollisia suomalaisen oikeusjärjestelmän piirteisiin, ja jotka sellaisina saattaisivat tulla kysymykseen tilaajan korvausvastuun perustana. Arviointi Suomenkin osalta keskittyy siihen, mihin tilaajan voidaan todellisuudessa katsoa konkreettisesti sitoutuneen tuottajien työntekijöiden työoloihin liittyvissä vapaaehtoisissa yhteiskuntavastuutoimissa. Suomalaisen vaateteollisuuden yhteiskuntavastuukäytäntöä leimaa vahvasti BSCI-järjestelmään kuuluminen. Yksikään tutkituista suomalaisista yrityksistä ei käyttänyt omaa tai muuta yhteiskuntavastuujärjestelmää.

Velvoittavuuden näkökulmasta BSCI-järjestelmän tuottajille suunnatut toimintaohjeet keskittyvät nimenomaan tuottajan velvollisuuksiin. BSCI-järjestelmä tarjoaa tilaajayritykselle mahdollisuuden valvoa tuottajiensa toimia erilaisten auditointien ja raportointien avulla. BSCI-järjestelmässä jää kuitenkin tilaajan päätettäväksi, miten se valitsee reagoida, mikäli raportit osoittavat toimintaohjeiden rikkomuksia tuottajien toimissa. Esimerkiksi Kesko Oyj:n vaihtoehdot tuotannon ihmisoikeusloukkauksien varalta ovat edellyttää tuottajalta korjaaviin toimenpiteisiin ryhtymistä, tai mikäli korjaaviin toimenpiteisiin ei ryhdytä, tilausten keskeyttäminen tai lopettaminen kokonaan¹⁹⁸.

4.4 Sopimusoikeudelliset kanneperusteet

4.4.1 Sopimuksen syntyminen tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välille

4.4.1.1 Sopimuksen syntyminen varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annetun lain mukaan

Common law- sekä mannereurooppalaisen järjestelmän sopimusoikeudella on paljon yhteisiä piirteitä, ja varsinkin suuret linjat yleisissä opeissa ovat hyvin samankaltaisia. Sekä *common law*- että mannereurooppalaisessa järjestelmässä sopimus syntyy tarjouksen ja siihen annetun hyväksyvän, ehdottoman vastauksen tuloksena. Siinä missä *common law* -järjestelmässä tarjouksen voi peruuttaa kunnes hyväksyvä vastaus on lähetetty, on niin ikään mannereurooppalaisessa järjestelmässä jo tarjous sitova sen

¹⁹⁸ Härrä – Moilala 2014, s. 12.

jälkeen, kun tarjouksen saaja on ottanut siitä selon.¹⁹⁹ Tässä kappaleessa tarkastellaan muun muassa *Revakin* ja *Kennyn* käsittelemää vapaaehtoisia yhteiskuntavastuutoimia koskevaa teoriaa sopimuksen syntymisestä tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välille suomalaisen sopimusoikeuden mukaan.

Suomalaisessa sopimusoikeudessa sopimuksen syntymistä voi kuvata prosessiksi. Sopimuksen syntyessä ei voida välttämättä määritellä yhtä yksilöityä hetkeä, jolloin osapuolten oikeudet tai velvollisuudet alkavat. Esimerkiksi määrämuotoisia sopimuksia lukuun ottamatta useimmat sopimukset tulevat voimaan asianosaisten ollessa yksimielisiä riippumatta siitä, missä muodossa tahdonilmaisut ovat annettu²⁰⁰. Miltei kaikessa sopimisessa oikeudet ja velvollisuudet kehittyvät ja päättyvät vaiheittain. Myös varallisuus oikeudellisista oikeustoimista annettu laki (13.6.1929/228, oikeustoimilaki, OikTL) noudattaa tätä käsitystä tarjous-vastaus -tematiikassaan. Sopimus voi tosin syntyä myös OikTL:n ulkopuolisella tavalla, esimerkiksi konkludenttisesti.²⁰¹

Sopimuksen olemassaolo osapuolten välillä voidaan määritellä oikeusvaikutustensa kautta: sopimuksella tarkoitetaan tosiseikastoja, joiden vallitessa velallinen on velvollinen täyttämään sopimuksen osoittaman luontoissuorituksen tai tämän jäädessä puuttumaan korvaamaan aiheutuneen vahingon.²⁰²

On selvää, että tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välille ei voida katsoa muodostuvan ainakaan perinteisellä tavalla ymmärrettävää OikTL:n tarjous-vastaus -kaavan mukaista sopimusta. OikTL:n sääntely lähtee siitä, että sopimukset perustuvat nimenomaisiin sitoutumisilmaisuihin. Näin ollen sopimuksen syntymistä koskeva tarkastelu tulee aloittaa OikTL:n ulkopuolisista sopimuksen synty tavoista. Sopimus voi syntyä usealla tavalla jotka eivät noudata OikTL:n systematiikkaa. Kahta niistä on relevanttia tarkastella sen kannalta, voidaanko tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välille katsoa syntyvän sopimusta. Nämä tavat ovat sopimuksen syntyminen *sopimuksen perustavien tosiseikkojen* perusteella tai *konkludenttisesti* eli hiljaisen yhteisymmärryksen perusteella.

¹⁹⁹ Tähän muodostaa poikkeuksen OikTL 39 §:n mukainen *re integra* -sääntö, jonka mukaan osapuolelle sopimuksella perustettu oikeus on peruutettavissa vielä selonoton jälkeenkin, jos erityisten asianhaarojen katsotaan antavan siihen aiheutta lainkohdassa tarkoitettulla tavalla. Ks. esim. *Hemmo* 2008, s. 75 tai *Norros* 2010, s. 15.

²⁰⁰ Ks. esim. *Saarnilehto* et al. 2001, s. 333–334 sekä tahdonilmaisua koskien esim. *Telaranta* 1953, erityisesti luvut 3 ja 4.

²⁰¹ Ks. esim. *Saarnilehto* et al. 2001, s. 333–334, *Hemmo* 2008, s. 85 ja 88 tai *Norros* 2010, s. 17–18.

²⁰² *Hemmo* 1998, s. 21.

4.4.1.2 Sopimuksen syntyminen sopimuksen perustavien tosiseikkojen perusteella

Mikäli tiettyyn tosiasialliseen käyttäytymiseen liittyy tarkoitus sopimuksen tekemisestä, voidaan sopimus katsoa syntyneeksi siitä huolimatta, ettei asiaa koskevia varsinaisia tahdonilmaisuja ole annettu. Tämä sopimuksen syntymekanismi on tosin erittäin poikkeuksellinen. Ei olisi tarkoituksenmukaista, että sopimus voitaisiin yllättävästi konstruoida osapuolten välille tilanteessa, jossa todellista sitoutumistarkoitusta ei ole.²⁰³

Klassinen esimerkki sopimuksen perustavista tosiseikoista on yleisellä kulkuneuvolla kulkemista koskeva sopimus. Esimerkiksi rautatieyhtiön ja matkustajan välillä voidaan katsoa olevan sopimus, vaikka varsinaisia tahdonilmaisuja sopimuksen syntymiseen liittyen ei olla annettu. Tilannetta voitaisiin teoriassa jäsentää myös tarjous-vastausmekanismin avulla. Tällöin esimerkiksi junan saapuminen asemalle katsottaisiin tarjoukseksi kuljetussopimuksesta, jonka matkustaja voisi hyväksyä astumalla sisään junaan.²⁰⁴

Tätä seuraamalla voitaisiin siis päätellä, että tilaajan yhteiskuntavastuuohjelmaan kuuluvat tuottajille suunnatut toimintaohjeet muodostaisivat tarjouksen työehdoista, sillä toimintaohjeisiin liittyy tyypillisesti määräys, jonka mukaan toimintaohjeista tulee tiedottaa työntekijöille paikallisella kielellä. Tämän lisäksi toimintaohjeiden noudattamista tehostetaan yleensä sanktiouhan avulla, mikä lisää niiden auktoritatiivisuutta. Työntekijöille varataan yleensä myös mahdollisuus raportoida mahdollisista toimintaohjeiden rikkomuksista²⁰⁵. Vastauksena voitaisiin tilanteessa pitää esimerkiksi työntekijöiden päätöstä aloittaa työskentely kyseisen tuottajan palveluksessa saatuaan tiedon toimintaohjeista.

Oikeuskirjallisuudessa kuitenkin esitetään, että esimerkiksi edellä käsiteltyä julkisella kulkuneuvolla kulkemista koskevaa esimerkkiä tulee tulkita nimenomaan tilanteeseen liittyvän sosiaalisen säännönmukaisuuden valossa. Kun ottaa huomioon myös syntymekanismiin poikkeuksellisen luonteen olisi erittäin epätodennäköistä, että tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välillä voitaisiin tällä perusteella katsoa olevan pätevä sopimus. Oikeuskirjallisuus puoltaa näkökantaa, jonka mukaan tämä syntymekanismi on mahdollinen vain tilanteissa, joihin liittyy yleisen sosiaalisen käytännön perusteella

²⁰³ Norros 2010, s. 17. Ks. myös esim. Hemmo 2008, s. 87.

²⁰⁴ Norros 2010, s. 17. Ks. myös esim. Hemmo 2008, s. 87.

²⁰⁵ Ks. esim. Phillips – Lim 2009, taulukot 1, 2 ja 3 s. 343–345 sekä s. 348.

tarkoitus solmia sopimus.²⁰⁶ Tästä syystä sopimuksen syntymistä koskien loogisinta on tutkia konkludenttisen sopimuksen syntymistä tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välille.

4.4.1.3 Konkludenttinen sopimus

Konkludenttisesti syntynyttä sopimusta voidaan pitää tosiseikkojen perusteella syntyneen sopimuksen sukulaisilmiönä. Konkludenttinen sopimus kuitenkin eroaa siitä hieman. Konkludenttinen sopimus on tyypillisesti käsillä silloin, kun osapuolet harjoittavat keskinäistä yhteistoimintaa, joka osoittaa sopimussuhteen olemassaolon tai osapuolten välillä voidaan muuten katsoa olevan yhteisymmärrys tietyn sidonnaisuuden olemassaolosta, vaikka varsinaisia sopimussuhdetta koskevia tahdonilmaisuja ei olisi annettu. Tyypillisesti tällaisessa tilanteessa ei myöskään pystytä osoittamaan sopimuksen syntymisen tarkkaa ajankohtaa tai syntytapaa.²⁰⁷

Konkludenttisen sopimuksen syntymisessä kiinnitetään huomiota osapuolen käyttäytymiselle annettavaan merkitykseen. Konkludenttinen sopimus sitoo osapuoliaan, vaikka merkitys, joka asianomaisen käyttäytymiselle annetaan, ei perustuisi asianomaisen tahtoon. Osapuoli on sidottu käyttäytymiseensä siinä merkityksessä, joka sillä objektiivisesti arvioiden on. Käyttäytymiselle voidaan antaa merkitys, jonka vilpittömässä mielessä oleva adressaatti sille antaa.²⁰⁸

Tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välinen konkludenttinen sopimus ei siis perustuisi niinkään tarjouksen ja vastauksen elementeille, vaan heidän käytöksestään ilmenevälle sopimussuhteelle. On selvää, että tilaajan ja tuottajan työntekijöiden suhdetta ei voida pitää täysin ei-vaihdannallisena. Tuottajalle suunnatut toimintaohjeet ja suora pyrkimys parantaa toimintaohjeilla työntekijöiden työoloja ja -ehtoja ilmentää ainakin objektiivisesti arvioiden tilaajan tarkoitusta tuottajan työntekijöitä kohtaan. Vastaavasti tuottajan työntekijät voivat olla aktiivisesti mukana toimintaohjeiden valvonnassa erilaisten raportointijärjestelmien kautta. On kuitenkin epäselvää, riittäisikö tämänkaltainen yhteistoiminta ilmentämään sopimussuhdetta.

²⁰⁶ *Norros* 2010, s. 17 sekä *Hemmo* 2008, s. 87.

²⁰⁷ *Hemmo* 2008, s. 88 sekä *Norros* 2010, s. 18.

²⁰⁸ *Telaranta* 1953, s. 217– sekä *Saarnilehto et al* 2001, s. 291–292 sekä 293.

Pääsääntönä on, että kukaan ei voi joutua sidotuksi oikeustoimeen jota hän ei ole ollut valmis hyväksymään, ja jolle hän ei ole antanut tahdonilmaisua. Tämän vuoksi sopimuksen syntymiselle konkludenttisesti on suomalaisessa oikeuskäytännössä asetettu suhteellisen korkea kynnys. Sopimuksella on yleensä tarkoitus luoda nimenomaisia muutoksia oikeustilaan sopimuspuolten välillä, eikä sitä ole tarkoitus joutua käyttämään tulppana tilanteissa, joissa haluttaisiin vain varmuudeksi estää sopimuksen syntyminen vahingossa. Ei olisi tarkoituksenmukaista, että sopimuspuoli voisi tahtomattaan tulla sidotuksi sellaiseen sopimukseen, jota hän ei olisi todellisuudessa hyväksynyt.²⁰⁹

Sopimuksen olemassaoloa koskeva harkinta nojaa yleensä tapauksen kokonaisarviointiin. Sopimuksen olemassaolo vaatii tuekseen vahvoja ja yhdensuuntaisia puoltavia perusteita. Korkeasta kynnyksestä huolimatta sopimus voidaan katsoa syntyneeksi, mikäli osapuolten tosiasiallinen toiminta puoltaa sopimuksen voimassaoloa riittävän vahvasti.²¹⁰

Tilaaajan ja tuottajan työntekijöiden yhteistoiminta sijoittuu tässä kontekstissa harmaalle alueelle. Ilman tilaajaa tuottaja olisi tuskin sitoutunut vastaaviin standardeihin. Kuitenkin tilaaajan ja tuottajan välisessä sopimuksessa tuottaja on se taho, joka on velvollinen menettelemään toimintaohjeiden mukaisesti työntekijöitään kohtaan. Kyse ei siis ole puhtaasti tilaaajan ja tuottajan työntekijöiden välisestä yhteistoiminnasta, mutta ei puhtaasti myöskään tuottajan ja tuottajan työntekijöiden välisestä sopimuksesta. Sopimukseen liittyvän yhteistoiminnan puolesta kuitenkin puhuu tilaajien yhteiskuntavastuuohjelmien yhteiskunnallinen asema riskimaissa. Riskimaissa tilaajat ovat omaksuneet yhteiskuntavastuuohjelmiansa ansiosta rooleja, joiden on perinteisesti katsottu kuuluvan valtiolle tai esimerkiksi ammattiliitoille.²¹¹ Tapauksessa KKO 1997:152 ammattiliiton ja työntekijän välillä katsottiin olevan työntekijän edunvalvontaa koskeva konkludenttinen sopimus.

Tapauksessa työntekijä oli menettänyt osittain oikeutensa palkkaturvaan, koska työntekijä oli laiminlyönyt palkkasaataviensa valvonnan työnantajan konkurssissa lain edellyttämällä tavalla. Työntekijän mukaan kyseinen laiminlyönti oli kuitenkin ammattiliiton vastuulla, sillä ammattiliitto oli hänen mukaansa ottanut vastuulleen palkkasaatavien valvonnan. KKO:n mukaan liiton oli katsottava hiljaisesti ottaneen

²⁰⁹ Ks. esim. *Norros* 2010, s. 18, *Hemmo* 2008, s. 88 tai *Telaranta* 1953, s. 223–225.

²¹⁰ Ks. esim. *Hemmo* 2008, s. 88.

²¹¹ Tästä esim. *Phillips – Lim* 2009, esim. s. 334–335.

konkurssivalvonnan suorittamisen hoitaakseen, vaikka työntekijä ja liitto eivät olleet nimenomaisesti sopineet asiasta. Liitto tuomittiin korvaamaan työntekijälle aiheutunut vahinko.

Kansainvälisen tuotannon normityhjiössä voidaan kiistatta sanoa, että yritysten yhteiskuntavastuuohjelmat ovat tuoneet niille edunvalvonnallisia piirteitä tuottajien työntekijöihin nähden²¹². Mikäli suomalaisen tilaajan voitaisiin esimerkiksi yllä käsitellyn tapauksen tavoin katsoa ottaneen hiljaisesti työntekijöiden työolot vastuulleen vaatimalla tuottajalta tietynlaisten standardien toteutumista, johtaisi se tilanteeseen, jossa tilaajan voitaisiin mahdollisesti katsoa syyllistyneen sopimusrikkomukseen. Sopimuksen suoritushäiriöiden seurauksia käsitellään tarkemmin jaksossa 4.6.

4.4.2 Sopimuksen luoma edunsaaja-asema sopimuksen ulkopuoliselle

4.4.2.1 Varsinainen sopimus kolmannen hyväksi

Pääsäännön mukaan suomalaisessakaan sopimusoikeudessa sopimuksen ulkopuolinen kolmas taho ei voi esittää muiden tekemään sopimukseen perustuvia vaatimuksia. Kaksiasianosaisuutta koskevan opin mukaan sopimuksella voidaan lähtökohtaisesti velvoittaa vain sopimuksen osapuolia. Kolmas ei myöskään lähtökohtaisesti voi saada oikeuksia sellaisen sopimuksen perusteella, johon nähden kolmas on ulkopuolinen. Sopimuspuolien katsotaan luovan välilleen oikeussuhteen, jonka synnyttämiä vastuukysymyksiä arvioidaan muiden normien kuin sopimuksenulkoisten vastuuperiaatteiden nojalla. Tämän ajattelutavan mukaan kaikki muut ovat sopimuspuolten näkökulmasta sivullisia, joita sopimusoikeudelliset oikeusvaikutukset eivät koske.²¹³

Mitään estettä ei kuitenkaan ole sille, että kaksi sopimuspuolta sopivat keskenään edun myöntämisestä sopimuksen ulkopuoliselle kolmannelle taholle. Tämä johtuu sopimusvapauden pääsäännöstä. Tässä problematiikassa olennaista on, milloin kolmannelle muodostuu niin vahva oikeusasema sopimuksen johdosta, että hän voi esittää kannekelpoisia vaatimuksia sopimuspuolia kohtaan, tai että hänelle sopimusteitse myönnettyä etua ei voida enää peruuttaa ilman hänen suostumustaan. Tämänkaltaisissa tilanteissa kolmannelle koituva etu on irtaantunut sopimuspuolten päätäntävällästä ja

²¹² Ks. esim. *Reich* 2007, s. 170 sekä *Phillips – Lim* 2009, esim. s. 334–335.

²¹³ Ks. esim. *Norros* 2010, s. 154, *Hemmo* 2008, s. 533, *Hemmo* 1998, s. 6 sekä *Telaranta* 1990, s. 403.

sopimuksella voidaan katsoa olevan kaksiasianosaissuhteen ulkopuolelle ulottuva vaikutus.²¹⁴ Kolmannen osapuolen edunsaaja-asemaa kokevat sopimusoikeudelliset opit ovat huomattavan yhtäläiset yhdysvaltalaisien edunsaajaa koskevien oppien kanssa.

Esimerkiksi *Norros* ja *Telaranta* jakavat kolmatta hyödyttävät sopimukset kanneoikeutta koskien varsinaisiin ja epävarsinaisiin sopimuksiin kolmannen hyväksi. Epävarsinaisessa sopimuksessa osapuoli sitoutuu suhteessa vastapuoleensa tekemään kolmatta hyödyttävän suorituksen. Kolmas ei kuitenkaan saa tällaisessa sopimuksessa itsenäistä kanneoikeutta, vaan oikeus vaatia suoritusta toteutettavaksi kolmannelle on vain toisella sopimuspuolella. Varsinainen sopimus kolmannen hyväksi edellyttää vähintäänkin osapuolten tarkoitusta siitä, että kolmas saa itsenäisen, kannekelpoisen oikeuden vaatia suoritusta sopimuspuolelta. Ratkaisevaa on se, onko kolmannelle osapuolella ollut perusteltu syy käsittää kahden muun välinen sopimus siten, että sopimuspuolten tarkoituksena on ollut perustaa kolmannelle itsenäinen, kannekelpoinen oikeus. Punnittavaksi tulee näin ollen sopijapuolten tarkoitus sekä kolmannen luottamuksensuoja.²¹⁵

CSR-kontekstissa tuottaja ja tilaaja nimenomaisesti sopivat siitä, että tuottaja implementoi käytäntöihinsä tilaajan tai kolmannen tahon (esimerkiksi BSCI) toimintaohjeet ja ainakin julkisuusmielessä tämä tehdään yleensä siksi, että tilaajan tuotantoketjua voitaisiin pitää eettisenä. Ensi näkemältä sopijapuolten tarkoitus on siis parantaa esimerkiksi tuottajan työntekijöiden työoloja. Tilanne ei kuitenkaan ole näin yksiselitteinen. Ensinnäkin jo pelkkä vastuunrajoituslauseke, jossa kiistetään toimintaohjeiden tarkoituksena olevan tuottaa oikeuksia kolmansille osapuolille, poistaa riskin osapuolten tarkoitukseen liittyvästä epäselvyydestä. Toiseksi, suurimmat suomalaiset tilaajat käyttävät kaikki yhteiskuntavastuujärjestelmä BSCI:tä, jonka tuottajille suunnatut toimintaohjeet kyllä käsittelevät myös työntekijän asemaa ja oikeuksia, mutta joka ei varsinaisesti velvoita tilaajaa ryhtymään toimiin toimintaohjeita rikottaessa. BSCI:n toimintamekanismi ilmentää vähäisempää tarkoitusta tosiasiallisesti turvata tuottajan työntekijöiden asemaa tai parantaa työoloja kuin selkeästi sanktoidut tai tilaajaa itseään velvoittavat toimintaohjeet. Toistaiseksi näyttää siis siltä, että ainoa oikeudellisesti sitova instrumentti CSR-kentällä on kappaleessa 3.7 esitelty *Bangladesh Accord on Fire and Building Safety* –sopimus.

²¹⁴ Ks. esim. *Norros* 2010, s. 155 sekä *Hemmo* 2008, s. 534–535.

²¹⁵ *Norros* 2010, s. 155 ja *Telaranta* 1990, s. 403 sekä 446.

Vastuunrajoitusten osalta kolmannen osapuolen edunsaaja-asemaa koskien on huomioitava, että suomalaisessa käytännössä kohtuusperiaate ja siihen liittyvät heikomman suojaa koskevat näkökohdat voivat kaventaa sopimusvapautta. OikTL 36 §:n sovittelusäännös on indispositiivinen.²¹⁶ On mahdollista, että edellä kuvatun kaltaista vastuunrajoitusta voidaan pitää kohtuuttomana. Tämä voisi olla mahdollista tilanteessa, jossa tuottajan työntekijöiden on ollut perusteltua luottaa siihen, että tuottajalle suunnattujen toimintaohjeiden tarkoitus on tosiasiallisesti ollut parantaa työolosuhteita. Mikäli tilaaja on nimenomaisesti laatinut tuottajia koskevan vastuullisuusjärjestelmän auditointineen tai sitoutunut tällaiseen järjestelmään, josta tiedotetaan myös tuottajien työntekijöille, voitaisiin katsoa kohtuuttomaksi, että toimintaohjeiden sitovuus tuottajan työntekijöitä koskien on kuitenkin rajattu pois.²¹⁷

BSCI:n käytön etuna tilaajille on se, että tilaajan ei tarvitse käyttää vastuunrajoituslauseketta, joka voisi muodostaa kohtuullistamisriskien lisäksi punaisen vaateen esimerkiksi kuluttajille tai sidosryhmille. Tämänkaltaisen vastuunrajoituslauseke ilmaisisi selkeästi, että yhteiskuntavastuuohjelma on pelkkä markkinointiväline.

Keskeistä varsinaisen sopimuksen muodostumiselle on, voiko tilaajan ja tuottajan välinen järjestely toimintaohjeiden noudattamisesta luoda sellaisen perustellun luottamuksen tuottajan työntekijöille, että heille voitaisiin katsoa syntyneen sopimukseen perustuvia oikeuksia (esimerkiksi työtuntikaton, minimipalkan tai työturvallisuutta koskevien määräysten noudattamisen ja valvonnan osalta). Vaihtoehtoisesti voidaan kysyä, voiko tuottajan sitouttamisen toimintaohjeisiin katsoa objektiivisesti arvioituna ilmentävän tilaajan tarkoitusta suojata tuotantoketjun työntekijöitä.

²¹⁶ OikTL 36 §:n 1 ja 2 momentin mukaan ”Jos oikeustoimen ehto on kohtuuton tai sen soveltaminen johtaisi kohtuuttomuuteen, ehtoa voidaan joko sovitella tai jättää se huomioon ottamatta. Kohtuuttomuutta arviolta on otettava huomioon oikeustoimen koko sisältö, osapuolten asema oikeustointa tehtäessä ja sen jälkeen vallinneet olosuhteet sekä muut seikat.

Jos 1 momentissa tarkoitettu ehto on sellainen, että sopimuksen jääminen voimaan muilta osin muuttumattomana ei ole ehdon sovittelun vuoksi kohtuullista, sopimusta voidaan sovitella muiltakin osin tai se voidaan määrätä raukeamaan.”

²¹⁷ Tutkielmassa ei käsitellä kohtuusnäkökulmaa aiheen laajuuden vuoksi enempää. Kohtuullistamisen mahdollisuus on kuitenkin tärkeä huomioida. Esimerkiksi suomalaisen sopimusoikeuden periaate, jonka mukaan osapuolen ei pidä antaa kohtuuttomasti rikastua toisen osapuolen kustannuksella tai esimerkiksi yllättäviä ja ankaria vakioehtoja koskevat säännöt saattaisivat soveltua myös tämänlaiseen tapaukseen. Kohtuusperiaatteesta ks. esim. *Saarnilehto* 2000, s. 109–111 ja 123–124, *Wilhelmsson* 2008, s. 92–97 ja 209–210 tai *Telaranta* 1990, s. 190.

4.4.2.2 Osapuolten oikeus peruuttaa sopimuksella perustetut oikeudet

Sopimukset kolmannen hyväksi voidaan kategorisoida lailla säänneltyihin (esimerkiksi vakuutus sopimukset) ja lailla sääntelemättömiin sopimustyyppeihin. Tässä tutkielmassa tarkasteltava tilanne sijoittuisi lailla sääntelemättömien sopimusten kategoriaan. Lailla sääntelemättömien sopimusten tulkintaa ohjaavat sopimusoikeuden yleiset periaatteet. Tarkastelu aloitetaan tällöin itse sopimuksesta sekä sen sanamuodosta ja siihen liittyvistä osapuolten tarkoituksista, sillä sopimusosapuolet määrittävät sen, millaisia oikeuksia kolmas sopimuksen perusteella saa.²¹⁸

Sopijapuolet voivat myös muuttaa tai peruuttaa kolmannelle annettuja oikeuksia ilman kolmannen osapuolen suostumusta, vaikka sopimuspuolet olisivat alun perin sopineet kolmannen oikeuden peruuttamattomaksi. Tietyissä tilanteissa kuitenkin kolmannen osapuolen sopimuksen perusteella saamia oikeuksia suojataan. *Hemmon* mukaan kolmannen luottamusta voidaan ensinnäkin suojata, jos sopimuspuolet ovat nimenomaisesti sitoutuneet pitämään kolmannen osapuolen saaman oikeuden voimassa kolmanteen kohdistetulla lupauksella.²¹⁹

Toiseksi, samanlainen vaikutus on myös sopimuspuolten ilmoituksella kolmannelle tälle perustetusta oikeudesta. Niin kauan, kun sopijapuolet eivät ole antaneet kolmannelle tietoa tälle perustetusta oikeudesta, sopijapuolet voivat peruuttaa kyseisen oikeuden. Sopijapuolien oikeus peruuttaa kolmannelle suunnattu etu ennen sen tiedoksiantamista johtuu suoraan OikTL 7 §:n säännöstä, jonka mukaan tarjouksen tekijällä on oikeus peruuttaa tarjouksensa ennen kuin tarjouksen saaja on ottanut selon tarjouksesta, tai samaan aikaan, kun tämä tapahtuu.²²⁰

Kolmannen henkilön asiasta saamaa *käsitystä* pidetään oikeuskirjallisuudessa yleisesti relevanttina sen arvioimisessa, voivatko sopimuspuolet enää peruuttaa kolmannelle sopimuksella perustetun oikeuden. *Norros* muotoilee oikeuskysymyksen negaation kautta: niin kauan, kun sopijapuolet eivät ole antaneet kolmannelle tietoa tälle perustetusta oikeudesta, sopijapuolet voivat vielä vapaasti sopia oikeuden peruuttamisesta. Jos tieto taas on jo annettu, peruuttamisoikeutta punnitaan sen

²¹⁸ *Hemmo* 2003, s. 412.

²¹⁹ *Hemmo* 2003, s. 412. Ks. myös *Hemmo* 2008, s. 536.

²²⁰ *Hemmo* 2003, s. 412. Ks. myös *Hemmo* 2008, s. 536, *Norros* 2010 s. 156. Ks. tästä myös *Telaranta* 1990 s. 452. *Telaranta* ei ole käsitellyt peruuttamisoikeutta OikTL:n vaan vakuutus sopimuslain kannalta.

perusteella, minkälaisen käsityksen kolmas on perustellusti voinut saada oikeutensa pysyvyydestä.²²¹ *Hemmon* mukaan kolmannen luottamusta on suojattava, mikäli kolmannella on perustellusti aihetta luottaa sopimuksen mukaisen oikeuden voimassapysymiseen.²²²

Tällä hetkellä Suomessa ei ole kovinkaan tuoretta oikeuskäytäntöä sopijapuolien oikeudesta peruuttaa kolmannelle perustettu oikeus, ja esimerkiksi tapaukset KKO 1934 I 10 ja KKO 1962 II 113 kuvaavat melko ristiriitaista oikeuskäytäntöä. Tapauksissa on punnittu yhtäältä sopijapuolien tarkoitusta – ovatko sopijapuolet tarkoittaneet perustaa kolmannelle peruuttamattoman oikeuden – ja toisaalta kolmannen luottamuksen suojaamista.

Tapauksessa KKO 1934 I 10 ostaja ja myyjä sopivat kiinteistön kaupan yhteydessä, että osa, 75 000 markkaa, kauppahinnasta olisi maksettava kolmannelle. Kun ostaja ja myyjä sopivat myöhemmin koko kauppahinnan alentamisesta ja alensivat näin ollen myös kolmannelle sovitun osuuden määrää 60 000 markkaan, kolmas vaati alkuperäisen summan maksamista vedoten muun muassa siihen, että hän oli saanut tiedon kauppasopimuksesta ja sen sisällöstä jo kaupantekotilaisuudessa. Korkein oikeus hylkäsi kanteen äänin 4 – 1. Korkein oikeus katsoi, että ostaja ja myyjä eivät olleet *tarkoittaneet* perustaa kolmannelle peruuttamatonta saamisoikeutta.

Tapauksessa KKO 1962 II 113 taas suojattiin kolmannen luottamusta. Tapauksessa oli kyse perheen sisäisistä asumisjärjestelyistä. Tapauksessa poika oli sopinut isänsä kanssa, että isällä ja tämän äitipuolella oli oikeus asua vuokratta elinikänsä pojan omistamassa huoneistossa. Myös äitipuolelle oltiin annettu tieto hänen hyväkseen tehdystä sopimuksesta. Kun isä kuoli, poika kuitenkin väitti, että oli ennen isän kuolemaa sopinut isän kanssa sopimuksen peruuttamisesta äitipuolelleen perustetun oikeuden osalta. Tapauksessa korkein oikeus totesi, että äitipuolella oli ollut perusteltua aihetta käsittää saamansa oikeus niin itsenäiseksi ja lopulliseksi, että hänelle sovittua oikeutta ei oltaisi voitu ilman hänen suostumustaan lakkauttaa muissa kuin sopimuksessa nimenomaisesti mainituissa tapauksissa. Pojan kanne hylättiin.

²²¹ *Norros* 2010, s. 156–157 sekä *Hemmo* 2003, s. 412.

²²² Ks. esim. *Hemmo* 2008, s. 536. Kolmannelle annetun tiedon synnyttämästä luottamuksesta sitovuuden perustajana lyhyesti myös *Saarnilehto et al.* 2001, s. 285–286.

Oikeuskäytäntö koskien kolmannen luottamuksensuojaa on epäyhtenäistä. Lieneekin perusteltua sanoa, että tapauskohtaiset tosiseikat ja kokonaisuus ratkaisevat arvioinnin kolmannelle sovittun oikeuden peruuttamisen mahdollisuuksista. *Norros* toteaa ratkaisujen epä johdonmukaisen linjan noudattelevan myös sopimusoikeuden yleistä periaatteellisten tulkintalinjojen muutosta tahtoteoriasta kohti luottamusteoriaa.²²³

Tahtoteorian mukaan sopimusvelvoite syntyy nimenomaan osapuolten tahdosta sitoutua ja tämän sitoutumistahdon ilmaisemisesta toiselle. Todellisesta tahdosta poikkeava ilmaisu sopimuksessa ei tällöin velvoita. Tahtoteoria on hyvin merkityksellinen etenkin sopimus ja kolmas -asetelmassa, koska tahdon korostaminen estäisi tarkoituksettomien velvoitteiden syntymisen. Tahtoteorian keskeinen heikkous piilee juuri tässä sen houkuttelevimmassa piirteessä. Mikäli toinen sopijapuoli ei voisi luottaa toisen sopijapuolen tahdonilmaisuun sillä perusteella, että ilmaisu voisi olla pätemätön jostakin hänelle tuntemattomasta syystä, toisi se liiallisia epävarmuustekijöitä sopimuksen sitovuutta koskevaan pääsääntöön ja tätä kautta vaihdantaan yleensä. On katsottu, että sopimuksen sitovuuden pääsääntöön on voitava luottaa. Suomalaisen sopimusoikeuden voidaankin katsoa kehittyneen tahtoteorioista tahdonilmaisun saajan luottamuksen suojaamiseen – luottamusteoriaan.²²⁴

Yleisellä tasolla voitaneen olettaa, että etenkin pikamuotiketjujen tilaajien todellinen tahto ei vastaa sitä, että saataisiin aikaan asiointi, jossa koko tuotantoketjun läpinäkyvyys ja työntekijöille toimintaohjeissa kirjatut oikeudet toteutuisivat tosiasiallisesti. Tämä rajoittaisi suoraan tuotannon volyyymia tai pidentäisi tuotantoaikoja. *Hemmon* mukaan tämä tarkoittaisi tahtoteorian valossa silloin sitä, että tahdonilmaisua ei ole annettu onnistuneesti. Myös *Telaranta* suhtautuu kriittisesti tähän tahtoteorian elementtiin, jossa osapuolen todellinen tarkoitus ratkaisee koko sopimuksen pätevyyden. *Telaranta* pitää tahtoteorian tätä aspektia liian pitkälle vietynä johtopäätöksensä.²²⁵

4.4.2.3 Poikkeus tiedoksi annetun oikeuden pysyvyyteen

OikTL 39 §:n mukaisen *re integra* -säännön mukaan kolmannelle osapuolelle sopimuksella perustettu oikeus on peruutettavissa vielä tiedonannon jälkeenkin, jos

²²³ *Norros* 2010, s. 158.

²²⁴ *Hemmo* 2008, s. 31–33.

²²⁵ *Telaranta* 1953, s. 120–121.

erityisten asianhaarojen katsotaan antavan siihen aihetta lainkohdassa tarkoitettulla tavalla. Säännön mukaan tarjous on peruutettavissa, kunnes se on vaikuttanut määräävästi vastaanottajan toimintaan.²²⁶

Tällä säännöllä saattaisi olla käytännön merkitystä tilanteessa, jossa tilaajan ja tuottajan välisen sopimuksen voitaisiin katsoa asettavan tuottajan työntekijät edunsaaja asemaan. Jos tämä ei olisi ollut tilaajan tarkoitus, ja tuottaja ja tilaaja näkisivät tarpeelliseksi myöhemmin täsmentää sopimusta (tai toimintaohjeita), voitaisiin *re integra* -säännön perusteella näin tehdä. Mikäli asia myöhemmin riitautettaisiin, jäisi toiminnan asianmukaisuus tuomioistuimen ratkaistavaksi.

Määräävästi vastaanottajan toimintaan vaikuttamiseksi voitaisiin tulkita esimerkiksi työntekijöiden halukkuus aloittaa työskentely kyseisen tuottajan palveluksessa saatuaan tiedon heidän työolojaan koskevista toimintaohjeista. Toisaalta sama tilanne voitaisiin myös tulkita tilanteeksi, jossa tarjous ei ole vaikuttanut määräävästi työntekijöiden toimintaan. Jälkimmäiseen tulkintaan voisi johtaa näkemys, jonka mukaan riskimaissa vaateteollisuuden palveluksessa työskentelevillä ihmisillä ei useinkaan voida katsoa olevan muita työllistymisvaihtoehtoja. Tästä syystä voitaisiin katsoa, että nykyiset työntekijät luultavasti joka tapauksessa työskentelisivät samalle tai samankaltaiselle tuottajalle. Eri asia on kuitenkin se, millainen merkitys tälle seikalle tulisi antaa oikeudellisessa arvioinnissa. Lisäksi jälkimmäisessä tulkinnassa määräävästi vastaanottajan käyttöön vaikuttavaksi toiminnaksi voitaisiin laskea esimerkiksi työtaistelutoimenpiteet tai muu vastaava oikeuksien toteuttamisen vaatiminen. Toisaalta on hyvä huomioida, että erityisesti riskimaissa, joissa oma valtiollinen työlainsäädäntö voi olla heikkoa tai olematonta, työtaistelutoimenpiteisiin ryhtyminen voi merkitä työpaikan menettämistä.

4.4.2.4 Johtopäätökset

Tuottajien työntekijöiden muodolliset edellytykset sekä edunsaajastatukselle että oikeusaseman peruuttamattomuudelle täytyvät: 1) tuottajan työntekijät ovat yleensä ryhmänä määritelty tilaajan ja tuottajan välisissä sopimuksissa, joihin kuuluu tuottajan sitoutuminen tilaajan toimintaohjeisiin; 2) toimintaohjeissa on yleensä hyvin yksiselitteisiä ja tarkkoja määräyksiä siitä, millaiset työolot tuottajan tulee

²²⁶ Norros 2010, s. 14–15.

työntekijöilleen järjestää. Näiden määräysten voidaan lähes poikkeuksetta katsoa parantavan työntekijöiden asemaa riskimaiden yleiseen tasoon verrattuna; 3) ainakin useimmat riskimaissa toimivat länsimaiset yritykset tiedottavat tuottajan työntekijöille heidän oikeuksistaan.²²⁷

Punnittavaksi tulisi yhtäältä työntekijöiden saama käsitys heille perustetun oikeuden pysyvyydestä sekä tilaajan ja tuottajan tarkoitus objektiivisesti arvioituna. Oikeuskäytännön epäyhtenäisyys vahvistaa käsitystä, jonka mukaan tapauskohtainen harkinta vahvistaa, kumpaa tulkintaa ratkaisussa painotettaisiin. Mielenkiintoinen kysymys on myös, voitaisiinko esimerkiksi BSCI-järjestelmään sitoutumista todella pitää objektiivisesti arvioiden vain markkinointina, jolloin tilaajan *tarkoituksena ei* objektiivisesti arvioituna olisi tuottajan työntekijöiden aseman parantaminen. Vai voisiko tuottajien sitouttaminen esimerkiksi BSCI-järjestelmän toimintaohjeisiin tosiasiaassa ilmentää objektiivisesti arvioituna tilaajan tarkoitusta parantaa tuottajien työoloja. Samalla tavalla voidaan kysyä, voitaisiinko esimerkiksi BSCI-järjestelmään sitoutumisen katsoa itsessään herättävän tuottajan työntekijöissä sellaisen perustellun luottamuksen heille perustettujen oikeuksien pysyvyyteen, että heille muodostuisi oikeus kompensatioon sopimusrikkomuksen perusteella. Järjestelmän pyrkimykset tuottajien työntekijöiden tiedottamisessa ja kouluttamisessa ovat kiistattomat.²²⁸

4.4.3 Lupauksen ja luottamuksensuojan merkitys suomalaisessa sopimusoikeudessa

Suomalaisessa sopimusoikeudessa ei ole omaa varsinaista doktriinia lupaukselle annettavasta luottamuksensuojasta, joka olisi verrannollinen yhdysvaltalaiseen *promissory estoppel* -doktriiniin. Yhdysvaltalaisessa doktriinissa on pohjimmiltaan kyse luottamuksensuojasta: mikäli henkilölle muodostuu annetun lupauksen johdosta luottamus lupauksen täyttämiseen ja lupauksen täyttämättä jättäminen johtaisi epäoikeudenmukaiseen lopputulokseen, voidaan lupaus tuomioistuimessa vahvistaa

²²⁷ Ks. esim. *Phillips – Lim* 2009, s. 343–345, taulukot 1 ja 2, *Wal-Mart Standards for Suppliers* 2012 tai esimerkiksi *The BSCI Code of Conduct*.

²²⁸ *BSCI-käsikirja 2/2014* esim. s. 160–169 sekä esim. s. 187– selvitetään yksityiskohtaisesti BSCI-järjestelmän toimintaa muun muassa tuottajien työntekijöiden osalta sekä auditoijan että auditoitavan perspektiivistä. Käsikirjan perusteella tuottajien työntekijöitä pyritään opastamaan toimintaohjeista julisteilla, koulutuksilla ja muuten tiedottamalla.

täytäntöönpanokelpoiseksi eli voidaan vahvistaa, että osapuolten välillä on lupaukseen perustuva sopimus.²²⁹

Jotta *promissory estoppel* -kanne voi menestyä, kantajan täytyy näyttää seuraavat seikat: 1) selkeän ja ehdottoman lupauksen olemassaolo; 2) lupauksenantaja on voinut ennakoita, että lupauksensaaja luottaa annettuun lupaukseen; 3) lupauksensaajan on tosiasiassa täytynyt luottaa lupaukseen; ja 4) lupauksensaaja on kärsinyt vahinkoa luottamuksensa johdosta. *Promissory estoppel* -kanteen tarkoitus on tällöin sen epäoikeudenmukaisen tilan välttäminen, joka johtuisi siitä, että lupausta ei olla tuomioistuimessa vahvistettu sopimukseksi.²³⁰ Yhdysvaltalaisen doktriinin soveltuvuutta yhteiskuntavastuutapauksiin on käsitelty lähemmin kappaleessa 3.5.3.

Pääsääntöisesti millä tahansa velvoittautuvan sävyisellä lausumalla ei näin ollen voi perustaa sopimusoikeudellista sitovuutta Yhdysvalloissa. Sama pääsääntö koskee myös Suomea. Suomalaisessa sopimusoikeudessa kuitenkin tunnistetaan myös sellaisen sitovan lupauksen tekeminen, eli yksipuolinen sitova velvoite, joka on rinnastettavissa OikTL:n sopimuksentekovälineisiin sekä *promissory estoppel* -doktriiniin.²³¹

Vaikka suomalainen doktriini on samankaltainen, sitä ei voida pitää yhtä jäsenyneenä kuin Yhdysvalloissa. Sitova lupaus ei ole selkeä käsite, ja sen erottaminen esimerkiksi muista lausumista, joilla on tahdonilmaisun piirteitä, on hankalaa. Lupauksen mahdollinen sitovuus edellyttääkin tiettyjen kriteereiden täyttymistä tullakseen tunnistetuksi sopimusoikeudellisesti velvoittavaksi. Ensimmäisenä näistä voidaan pitää lupauksen sanamuotoa. Lupauksen sanamuodon tulisi välittää antajansa sitoutumistarkoitus yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyjen puhetapojen pohjalta. Tämä tarkoittaa sitä, että lupaus voidaan tehdä sitovasti myös esimerkiksi ilman sanoja ”sitoutua” tai ”velvoittautua”. Lupauksen sitovuutta tulkitaan näin ollen tilanteen kokonaisarviointin perusteella, johon voivat kuulua vaihtelevat ilmaisumuodot tai jopa ns. hiljainen käyttäytyminen. Lupaukseen liittyvä sitovuus ilmentää myös osaltaan sopimusoikeuden muutosta ilmaisijan tahdon painottamisesta kohti ilmaisun saajan luottamuksen suojaamista. Vastaanottajan perusteltua luottamusta voidaankin pitää yhtenä sitovan lupauksen tunnistamisen apuvälineistä. Tämän lisäksi merkitystä voi olla

²²⁹ *Promissory estoppel* -opin perusteita osana yhdysvaltalaisen sopimusoikeuden yleisiä oppeja mm. *Scheb – Scheb II* 2002, s. 225 tai esimerkiksi *Hames – Ekern* 2010, s. 233.

²³⁰ *Chase* 2007, s. 11–12. Opista tarkemmin ks. *Calamari – Perillo* 2003 s. 253–.

²³¹ *Hemmo* 1998, s. 23. Ks. myös *Hemmo* 2008, s. 78–80 tai *Saarnilehto* 2000, s. 75.

esimerkiksi lupauksen vastikkeellisuudella sekä sen liittymisellä taloudelliseen toimintaan.²³²

Tapauksissa KKO 1999:33 sekä KKO 1999:32 lupauksen vastaanottajan luottamusta suojattiin. Tapauksissa oli kyse yksipuolisesti annetun tiedotteen vaikutuksesta tiedotteen antajan vahingonkorvausvelvollisuuteen. Tapauksissa tiedotteen vastaanottajat olivat ryhtyneet toimiin tiedotteessa annettujen tietojen pohjalta. Vastaanottajille oli aiheutunut taloudellista vahinkoa toimiessaan tiedotteessa annettujen tietojen perusteella.

Tapaukset liittyivät kumpikin telakkayhtiö Wärtsilä Meriteollisuus Oy:n konkurssiin. Telakkayhtiön jouduttua maksuvaikeuksiin yhtiön omistajat, rahoittajat ja valtio sopivat yhtiön toiminnan rahoittamisesta tilattujen alusten rakentamisen turvaamiseksi. Kauppa- ja teollisuusministeriö oli antanut julkisuuteen sopimusta koskevan tiedotteen, jossa todettiin alusten rakennusaikaisen rahoituksen olevan turvattu. Tiedotteen johdosta telakkayhtiön alihankkijat olivat jatkaneet toimituksiaan ja rakennettavan aluksen tilaaja oli suorittanut aluksen kauppahinnan maksuerän. Telakkayhtiön jouduttua konkurssiin alihankkijoiden toimitukset jäivät osaksi maksamatta ja kauppahinnan maksuerä jäi tilaajan vahingoksi. Korkein oikeus katsoi valtion olevan vastuussa alihankkijoille sekä tilaajalle aiheutuneesta vahingosta. Tapauksessa voidaan erottaa selkeästi yhdysvaltalaisen *promissory estoppel* -doktriinin elementit. Yhdysvaltalaisen doktriinin elementeistä saattaisikin saada arviointiapua myös arvioitaessa yksipuolisen lausuman sitovuutta Suomessa.

Mikäli tilaajan CSR-ohjelmaan kuuluvia tuottajalle suunnattuja toimintaohjeita voitaisiin pitää sitovan lupauksen tyypisenä velvoittautumisena, johtaisi tämä tilaajan sopimusvastuuseen tuottajan työntekijöitä kohtaan. Systematiikka on siis verrannollinen konkludenttisen sopimuksen syntymiseen, mutta kyse ei ole yhteistoiminnasta vaan yksipuolisesta velvoittautumisesta. Tilaajalle muodostuvia velvollisuuksia olisivat esimerkiksi erilaiset valvonnalliset velvollisuudet ja niistä johtuvat tuottajan sanktioinnit. Tosin on hyvä huomata, että BSCI-järjestelmä antaa tilaajan käytännössä itse muotoilla varsinaiset velvollisuutensa tai niiden puuttumisen auditointien tuloksien johdosta. Mikäli tilaaja ei ole määritellyt itselleen velvollisuuksia, ei tilaajan voida luultavasti katsoa antaneen sitovaa lupausta pelkästään BSCI-järjestelmään

²³² Hemmo 1998, s. 22–26.

sitoutumisella, vaikka se osaltaan ilmentäisikin tilaajan tarkoitusta parantaa tuottajiensa työntekijöiden työoloja.

CSR-ohjelmat ja etenkin tuottajille suunnatut toimintaohjeet ovat systematiikaltaan lähimpänä joko tässä kappaleessa käsiteltyä yksipuolista velvoittautumista tai kolmannelle osapuolelle myönnettyä etua varsinaisten sopimuspuolten välisessä sopimuksessa. Esimerkiksi konkludenttisen sopimuksen muodostuminen tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välille vaatisi taustalleen sopimussuhteen kaltaista yhteistoimintaa. Tuottajan työntekijöitä ei lähtökohtaisesti kuitenkaan voida rinnastaa tilaajan työntekijöiksi, vaikka tilaaja osan työehdoista päättäisikin.

Yksipuolisesta velvoittautumista voidaan pitää sitovana siten, että se perustaa velvoittautujalle sopimusvastuun lupauksen vastaanottajaan nähden. Käytetyllä semantiikalla on suuri rooli sitovuuden määrittämisessä. On eri asia, onko käytetty semantiikka yksiselitteistä ”minä, A, lupaan maksaa B:lle Y euroa asian X tullessa ilmi” vai ympäripyöreästi muotoiltua ”pyrimme aina ottamaan huomioon kestävän kehityksen tuotantoketjussamme”. Esimerkiksi BSCI-järjestelmän käyttö mahdollistaa kummankinlaiset valinnat. Tästä syystä CSR-instrumenttien käytännön merkitystä voidaankin pitää usein jopa vastuuta rajoittavana. On täysin tilaajan valittavissa, mikä on käytetyn CSR-instrumentin velvoittavuuden taso.

Yksipuolisen velvoittautumisen sopimusoikeudellisen sitovuuden taustalla on sääntö, jonka mukaan yksityisillä on kelpoisuus tietyistä normeista määräämiseen. Normeista voidaan määrätä esimerkiksi lupauksella. Mikäli A lupaa maksaa B:lle Y euroa voidaan tämän tarkoituksena pitää sitä, että A:lle syntyy velvollisuus B:tä kohtaan. Tämä voi tarkoittaa sitä, että lupauksen vastaanottajalla on lupaaajalta täytäntöönpanokelpoinen sitoumus. Tällöin tämänkaltaisella yksipuolisella velvoittautumisella voi olla juridisesti se tarkoitus, että tuomioistuin voi velvoittaa A:n sitoumuksensa mukaiseen suoritukseen.²³³

Lienee perusteltua todeta, että useimpien yhteiskuntavastuuohjelmien ei ole tarkoitus sitovasti velvoittaa tilaajaa. Etenkin nykyisissä CSR-ohjelmissa pyritään välttämään suorien, tilaajaa velvoittavien määräysten käyttämistä.²³⁴ Asiaa voidaan kuitenkin arvioida ensinnäkin luottamuksensuojan näkökulmasta lupauksen vastaanottajan

²³³ *Kaisto* 2005, s. 333–334.

²³⁴ Tästä tarkemmin esim. *Vytopil* 2015, s. 265–266.

saaman käsityksen kannalta. Toiseksi voidaan arvioida, vähentääkö nimenomaisen velvoittavan semantiikan puute lupauksen tuomaa sitovuutta, jos lupaus on kuitenkin objektiivisesti arvioituna esitetty siten, että ulkopuolinen voisi sen tulkita sitovaksi velvoittautumiseksi.

4.5 Tilaajan vahingonkorvausoikeudellinen vastuu

4.5.1 Johdanto

Tässä kappaleessa tarkastellaan, määräytyykö tilaajan vahingonkorvausvastuu sopimuksen ulkoisten vai sopimukseen perustuvien vastuusääntöjen mukaisesti. Olennaista on, vaikuttavatko tuottajalle suunnatut toimintaohjeet vastuuperusteen määräytymiseen. Pääsääntöisesti nähdään, että sopimuksen kaksiasianosaissuhteen ylittävät vaatimukset voivat perustua vain sopimuksen ulkoiseen vastuuseen²³⁵.

On selvää, että suomalainen tilaaja voi olla sopimuksen ulkoisessa vahingonkorvausvastuussa täysin ilman CSR-ohjelmaa tai siihen kuuluvia toimintaohjeita, mikäli vahingon aiheuttanut toiminta on johtunut tilaajan tuottamuksesta. Tilanteet voivat käsittää esimerkiksi ihmisoikeusloukkauksiin tai ympäristöririkokseen syyllistymisen. Tämä tutkielma koskee kuitenkin nimenomaan tilaajan ja tuottajan välisen sopimuksen vapaaehtoisten yhteiskuntavastuutoimien vaikutusta tilaajan oikeudelliseen vastuuseen. Vahingonkorvausvastuun perusteen määräytymistä tutkittaessa tilaajan ja tuottajan välisen sopimuksen kaksiasianosaissuuskysymykset korostuvat.

Kappaleessa analysoidaan, voisivatko esimerkiksi tuottajille suunnatut toimintaohjeet muuttaa tilaajan ja tuottajan välisen sopimuksen kaksiasianosaissuhdetta siten, että tuottajan työntekijät voisivat kohdistaa tilaajaan sopimusperusteisen korvausvaatimuksen. Lisäksi on edellä lausutusta huolimatta syytä tarkastella, voisiko yhteiskuntavastuuohjelman laiminlyönnin aiheuttama tuottajan työntekijöiden kärsimä vahinko perustaa tilaajalle joissain tilanteissa puhtaan deliktivastuun. Tämä edellyttää käytännössä sen analysointia, onko suomalaisessa vahingonkorvausoikeudessa yhdysvaltalaiseen *duty of care* -doktriiniin verrattavia elementtejä, eli voiko tilaajalle muodostua edes teoriassa sopimuksen ulkoista vahingonkorvausvastuuta tilanteessa,

²³⁵ Ks. esim. Hemmo 1998, s. 6.

jossa tuottajan työntekijöiden työolot eivät ole vastanneet tilaajan asettamia toimintaohjeita.

4.5.2 Vahingonkorvauslain soveltamisala

Suomessa sopimuksen ulkoista vastuuta sääntelee yleislakina vahingonkorvauslaki (31.5.1974/412, VahL). Sopimusvastuu määräytyy usean sopimustyyppikohtaisen erityislain mukaan, tai tällaisten ollessa tilanteeseen sopimattomia, sopimusoikeuden yleisten periaatteiden mukaan. Sopimusvastuu on kyseessä silloin, kun ns. sopimuskynnyksen katsotaan ylittyneen eli osapuolten välillä vallitsee sopimustunnusmerkistön täyttävä oikeussuhde tai muu sopimusta muistuttava yhteistoimintasuhde²³⁶. Sopimuksenulkoisen-, eli deliktivastuun soveltuminen tapaukseen määrittyy puolestaan negation kautta: vahingonkorvauslaki soveltuu tapaukseen silloin, kun käsillä ei voida katsoa olevan sopimusta (VahL 1:1 §:n mukaan ”vahingon korvaamiseen on sovellettava tämän lain säännöksiä. Tämä laki ei kuitenkaan koske, ellei tässä tai muussa laissa toisin säädetä, sopimukseen perustuvaa tai muussa laissa säädettyä korvausvastuuta”).²³⁷

Suomen vahingonkorvauslaki sääntelee tilanteita, joissa henkilö on aiheuttanut toiselle vahingon, joka asettaa toisen huonompaan asemaan kuin tilanteessa, jossa vahinkoa ei olisi aiheutunut. Vahingoksi määritellään siis todellisen ja oletetun tapahtumankulun erotus. Vahinko voidaan määritellä esimerkiksi seuraavasti: ”vahinko on ulkoisen seikan aiheuttama odottamaton muutos, jota on pidettävä vahingonkärsijän kannalta epäedullisena”.²³⁸ Suomen vahingonkorvausoikeus ei tunnista tuottamusvastuun osalta samanlaisia *duty of care* -velvoitteen syntymekanismia kuin yhdysvaltalainen vahingonkorvausoikeus. Tutkielmassa tarkastelluissa yhdysvaltalaisissa tapauksissa vahingonkorvausvastuu liittyi nimenomaan poikkeuksiin, joissa vastuu syntyy vapaaehtoisten toimien perusteella vahinkotapahtuman ulkopuoliselle taholle.

Suomessa vahingonkorvausvastuun syntymekanismit ovat erilaisia. Esimerkiksi ”laupiaalle samarialaiselle” syntyvä vahingonkorvausvastuu, jota usein kuvataan

²³⁶ Ks. esim. *Norros* 2007, s. 92, *Hemmo* 1998, s. 1–2 tai *Routamo – Ståhlberg – Karhu* 2006, s. 60–62.

²³⁷ Ks. esim. *Hemmo* 1998, s. 21.

²³⁸ Ks. esim. *Routamo – Ståhlberg – Karhu* 2006, s. 30.

esimerkillä, jossa sivullinen pysähtyy auttamaan loukkaantunutta, kuuluu Suomessa ennemmin rikosoikeudellisen heitteillepanon tai pelastustoimen laiminlyönnin piiriin.²³⁹

Alihankintaa koskevan vahingonkorvausoikeudellisen pääsäännön mukaan tilaajan isännänvastuu ei käsitä itsenäisen yrittäjän aiheuttamaa vahinkoa. Yhdysvalloissa vahingonkorvausvastuu saattaa kuitenkin käsittää myös pääurakoitsijan (tilaajan) vastuun käyttämästä aliurakoitsijasta (tuottajasta), mikäli aliurakoitsija on ainakin osittain toiminut pääurakoitsijan hallinnan alaisena²⁴⁰. Suomessa vastaava vastuu muodostuu silloin, kun tilaajan käyttämä itsenäinen yrittäjä on työoikeuden tarkoittamassa mielessä työnantajan (tilaajan) johdon ja valvonnan alainen²⁴¹. Suomessa nämä säännöt koskevat puhdasta deliktivastuuta. Sopimusperusteisessa vastuussa jokainen vastaa täytäntöönpanoapulaistensa aiheuttamista vahingoista, kuten omistaan.²⁴²

Hypoteettisessa tapauksessa ulkomaisen tuottajan työntekijät kärsivät vahinkoa tuottajan toimien johdosta. Tuottajaa tulee pitää lähtökohtaisesti tilaajasta itsenäisenä yrittäjänä. Näin ollen tilaaja ei olisi deliktivastuussa tuottajansa vahinkoa aiheuttaneista toimista. Mikäli asiaan sovelletaan sopimusvastuuta, voisi tilaaja taas olla vastuussa myös tilaajaan nähden itsenäisen yrittäjän aiheuttamasta vahingosta. Tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välinen sopimuksen kaltainen suhde estäisi vastuun siirtymisen tilaajalta tuottajalle. Periaate seuraa sopimussitovuuden pääsäännöstä. Velvoitteistaan ei voi vapautua siirtämällä ne itsenäisen yrittäjän täytettäväksi²⁴³. Tästä syystä on tärkeää analysoida, onko tilaajan vastuu tuottajan työntekijöihin nähden vahingonkorvausoikeudellista vai sopimusoikeudellista. Tämän lisäksi vastuumuodoilla on muitakin merkittäviä eroja.

Keskeisimmät vastuumuotojen erot koskevat ensinnäkin esimerkiksi puhtaiden varallisuusvahinkojen korvaamista. VahL 5:1 §:n mukaan vahingonkorvaus käsittää hyvityksen henkilö- ja esinevahingosta sekä 4 a ja 6 §:ssä säädetyin edellytyksin kärsimyksestä. Milloin vahinko on aiheutettu rangaistavaksi säädetyllä teolla tai julkista

²³⁹ Esimerkissä sivullinen ei aiheuttanut onnettomuutta eikä hänellä ole huolellisuusvelvollisuutta loukkaantunutta kohtaan ennen kun hän pysähtyy auttamaan. ”Laupiaan samarialaisen” voidaan näin ollen nähdä vapaaehtoisesti asettavan itsensä asemaan, jossa hänelle syntyy vahingonkorvausoikeudellinen huolellisuusvelvollisuus loukkaantunutta kohtaan.

²⁴⁰ Ks. esim. *Vytopil* 2015, s. 222–223 sekä *Phillips – Lim* 2009, s. 364.

²⁴¹ Ks. esim. *Routamo – Ståhlberg – Karhu* 2006, s. 241 tai *Hemmo* 2005b, s. 57.

²⁴² Ks. esim. *Routamo – Ståhlberg – Karhu* 2006, s. 242–243 tai *Hemmo* 2005b, s. 57.

²⁴³ *Routamo – Ståhlberg – Karhu* 2006, s. 242.

valtaa käytettäessä taikka milloin muissa tapauksissa on erittäin painavia syitä, käsittää vahingonkorvaus hyvityksen myös sellaisesta taloudellisesta vahingosta, joka ei ole yhteydessä henkilö- tai esinevahinkoon. Deliktivastuussa puhtaiden varallisuusvahinkojen korvaaminen on siten rajoitettua, kun taas sopimusvastuussa vahinkolaji on korvaamiskelpoinen ilman rajoituksia. Toinen merkittävä ero koskee todistustaakkaa: deliktivastuussa näyttötaakka on vahingon kärsineellä, kun taas sopimusvastuussa vahingonaiheuttajan tulee näyttää menetelleensä huolellisesti. Tämän lisäksi kansainvälisyksityisoikeudelliset lainvalintasäännöt poikkeavat toisistaan. Deliktivastuussa vahingon aiheutumisaikalla on merkitystä lainvalinnassa, kun taas sopimusoikeudellista lainvalintaa määrittää usein luontoissuoritusvelvollisen kotipaikka.²⁴⁴

4.5.3 Harmaa alue vastuumuotojen välillä

Vapaaehtoiisiin yhteiskuntavastuutoimiin liittyvien vastuukysymysten vastuun kategorisoiminen joko sopimukseen perustuvaksi tai sopimuksenulkoiseksi vastuuksi ei ole täysin selkeää. Vastuumuodon valikoitumista voidaan jäsentää seuraavasti: Ensimmäistä vaihtoehtoa edustaa tilanne, jossa tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välillä voitaisiin katsoa olevan sopimukseen perustuva velvollisuus. Sopimusrikkomustapauksessa tilaaja olisi sopimusvastuussa tuottajan työntekijöihin nähden. Toinen vaihtoehto on tilanne, jossa sopimusta ei voida katsoa syntyneeksi. Tämä ei kuitenkaan vielä tarkoita vielä automaattisesti deliktivastuun soveltamista. Hypoteettisessa tilanteessa kantajat kohdistavat vaatimuksia tilaajaan nimenomaan tilaajan ja tuottajan välisen sopimuksen perusteella. Esimerkiksi tapauksen *Wal-Mart Stores, Inc.* kantajien kanne perustui tilaajan ja tuottajan väliseen sopimukseen.

Näin ollen hypoteettisessa tapauksessa sopimusvastuuta ei voida sulkea pois, vaikka tapauksen vastapuolten välillä ei olisi varsinaista sopimusta. Tilaajan tuottajalle asettamat toimintaohjeet sekä niistä johtuva, vaikkakin kiistanalainen, velvoittautuminen muodostavat korvauskanteen perusteen. Tämä sijoittaisi CSR-liitännäiset oikeustapaukset harmaalle alueelle vastuumuotojen välissä.

Tyypillisesti harmaalle alueelle sijoittuva tilanne on käsillä esimerkiksi, kun varsinaisten sopimuspuolten sopimuksella on vaikutuksia kaksiasiansaissausteiden

²⁴⁴ Ks. eroista tarkemmin *Hemmo* 2005b, s. 3–4 tai vaikutuksista lainvalintaan jakso 4.2.

ulkopuolelle. Tämänkaltainen tilanne voi olla esimerkiksi tilanne, jossa vahingonaiheuttajan ja vahingonkärsijän välillä on sopimussuhteen kaltainen järjestely, jossa toinen osapuoli toimii toisen hyväksi ilman varsinaista toimeksiantosuhdetta, mutta kuitenkin jollain toisesta johtuvalla perusteella.²⁴⁵ Yleisesti voitaneen todeta, että oikeuskirjallisuudessa vallitsee yksimielisyys siitä, että sopimusvastuun käyttöala ei ole enää yhtä täsmällinen kuin aikaisemmin, ja että sen voidaan katsoa selvästi laajentuneen.²⁴⁶

CSR-liitännäisessä tapauksessa tapauksen mahdolliset kanneperusteet voitaisiin johtaa nimenomaan tilaajan tuottajan työntekijöiden hyväksi tarkoittamista vapaaehtoisista toimista. Sopimusvastuun soveltamista puoltaa ensinnäkin se, että kantajapuolen vaatimukset liittyvät tilaajan ja tuottajan väliseen sopimukseen eli sopimuksella voidaan katsoa olevan vaikutuksia kaksiasianosaissuhteen ulkopuolelle. Toiseksi tuottajan työntekijät yksilöidään ryhmänä tilaajan ja tuottajan välisessä sopimuksessa. Vaikka tilaajan ei voitaisi katsoa velvoittautuvan työntekijöitä kohtaan, vaatii tilaaja silti, että tuottaja noudattaa tilaajan asettamia nimenomaisesti tuottajan työntekijöitä koskevia standardeja.

Tämänkaltaisten tilanteiden kohdalla lainsoveltajan on tehtävä valinta siitä, kumpaan vastuumuotoon tilanne voidaan katsoa kuuluvaksi, vai voidaanko tilanteen katsoa kuuluvan kummankin vastuumuodon alle. Mikäli tapaus on mahdollista sijoittaa toisen vastuumuodon alle, sovelletaan tällöin tätä vastuumuotoa koskevia säännöksiä. Mikäli tapauksen katsotaan sijoittuvan kummankin vastuumuodon piiriin, voitaneen soveltaa molempia sääntöjä.²⁴⁷ Vahingonkorvausvastuun soveltamista koskeva oikeuskäytäntö raja-alueilla on kuitenkin vielä epäselvää. Suomen oikeuskäytännössä ei ole selkeitä sääntöjä, joiden mukaan valinta vastuumuotojen välillä harmaalla alueella tapahtuisi. Myös menettely molempien sääntöjen soveltuessa tapaukseen on vielä jäsentymätöntä.²⁴⁸

Esimerkiksi tapauksessa KKO 2001:70 arvioitiin sopimussuhteen vaikutusta ja liittymäkohtia kaksiasianosaissuhteen ulkopuolisiin henkilöihin. Tapauksessa asianajaja oli toiminut kommandiittiyhtiön vastuunalaisena yhtiömiehenä neljän muun kanssa.

²⁴⁵ *Routamo – Ståhlberg – Karhu* 2006, s. 66–67. Ks. kaksiasianosaissuhteen ylittävästä sopimusvastuusta tarkemmin esim. *Hemmo* 2012, s. 415–423 tai *Mononen* 2004, s. 1387–1388.

²⁴⁶ Ks. esim. *Routamo – Ståhlberg – Karhu* 2006, s. 60, *Hemmo* 2005b, s. 5 ja *Mononen* 2004, s. 1388.

²⁴⁷ *Routamo – Ståhlberg – Karhu* 2006, s. 68.

²⁴⁸ *Routamo – Ståhlberg – Karhu* 2006, s. 68.

Asianajaja oli toiminut pesänhoitajana useissa konkurssipesissä, ja kavaltanut 11 konkurssipesän varoja. Yhtiö vastasi konkurssipesille aiheutuneesta vahingosta. Asianajaja, joka oli aiheuttanut vahingon konkurssipesille ei ollut toiminut sopimussuhteessa konkurssipesiin, mutta hänen asemansa konkurssipesiin nähden ei ollut täysin ulkopuolinen. Tuomioistuimen ratkaisun mukaan, koska pesänhoito ei voi perustua sopimukseen, vaan perustuu tuomioistuimen määräykseen, asianajajan vastuu ei olisi voinut perustua sopimukseen. Tuomioistuin katsoi, että vastuu sijoittuu sopimusperusteisen ja sopimukseen perustumattoman vastuun väliin. Vaikka kyse ei ollut sopimusvastuusta, vastuu muistutti sopimusvastuun olosuhteita.

Ratkaisussa tilannetta ei sijoitettu kummankaan vastuumuodon piiriin, vaan todettiin ainoastaan, että tapauksessa ei ole perusteltua soveltaa niitä rajoituksia, jotka VahL 5:1 §:ssä on säädetty puhtaan varallisuusvahingon korvaamiselle. Myös aiemmin esitellyissä telakkayhtiön konkurssia koskevissa tapauksissa KKO 1999:33 sekä KKO 1999:32 tuomittiin taloudelliset vahingot korvattaviksi, vaikka kysymyksessä ei ollut varsinaiseen sopimukseen perustuva vastuu.

Puhtain tyyppitilanne deliktivastuun soveltumisesta tapaukseen on tilanne, jossa vahinko aiheutuu ”ei-vaihdannallisessa suhteessa, jossa osapuolten välillä ei ole nimenomaista yhteistoimintaa”²⁴⁹. Tätä tukee myös periaatteessa VahL 1:1 säännöksen rajaus, jonka mukaan ”Tämä laki ei kuitenkaan koske, ellei tässä tai muussa laissa toisin säädetä, sopimukseen perustuvaa tai muussa laissa säädettyä korvausvastuuta”. Täysin puhtaan deliktivastuun määritelmä voidaankin miltei automaattisesti sulkea pois vapaaehtoiisiin yhteiskuntavastuutoimiin liittyvässä tapauksessa. CSR-liitännäiset korvausvaatimukset liittyvät luonteenomaisesti nimenomaan tilaajan vapaaehtoisuuteen perustuviin toimiin, joiden vuoksi korvausvaatimus kohdistetaan tuottajan sijaan tilaajaan. Tilanteessa tilaaja on siis huomionnut kantajan useimmiten erittäin näkyvällä tavalla sekä kantajalle itselleen että kuluttajakohderyhmälle. Voidaankin siis esittää, että CSR-liitännäisessä tapauksessa ei yllä esitetty puhtaan deliktivastuun määritelmä täytyisi koskaan.

Kuitenkin CSR-liitännäisissä tapauksissa on myös deliktivastuuta tukevia seikkoja, joskin nämä ovat vaikeammin perusteltavissa. Deliktivastuun osittaista soveltuvuutta tapauskohtaisten ominaispiirteiden valossa voinee lisätä ensinnäkin nimenomaisen

²⁴⁹ Hemmo 1998, s. 386.

sopimuksen puuttuminen. Yleisimpiä suomalaisyritysten käyttämiä tuottajille suunnattuja toimintaohjeita (BSCI), leimaa tilaajan vastuuta rajoittava rakenne ja semantiikka. Tilaajalle ei aseteta suoria velvollisuuksia esimerkiksi tehdastarkastuksiin tai rikkomusten ilmetessä velvollisuuksia reagoida rikkomuksiin tietyllä tavalla. Tilaaja ei tosiasiallisesti *velvoitaudu* tuottajan työntekijöitä kohtaan.

Oikeuskirjallisuuden valossa näyttäisi kuitenkin siltä, että esimerkiksi pelkkä toimintaohjeiden olemassaolo tilaajan ja tuottajan välisessä sopimuksessa merkitsisi sitä, että osapuolten välillä ei voitaisi katsoa olevan ”ei-vaihdannallista suhdetta, jossa osapuolten välillä ei ole mitään yhteistoimintaa”. Esimerkiksi *Hemmon* mukaan vastuumuodon valinnassa voidaan käyttää apuna kysymystä ”olisiko laiminlyöty velvoite pysynyt voimassa muuttumattomana, vaikka osapuolien välillä ei olisikaan sopimusta?”. Mikäli vastaus olisi ”kyllä”, on kyse deliktivastuusta. Vastauksen ollessa kieltävä voidaan katsoa, että loukatun käyttäytymisnormin sisältö on perustunut osapuolten päätöksiin.²⁵⁰ Mikäli yrityksen CSR-ohjelmaan kuuluu tuotantoketjun työntekijöiden työolosuhteiden parantamiseen tähtääviä toimia, voidaan perustellusti katsoa, että asetelmasta voidaan ennemmin havaita ”sopimuksella perustettu loukattu käyttäytymisnormi”, kun todeta sellaisen puuttuminen kokonaan.

Ratkaisuna tämänkaltaisille vastuumuotojen harmaalle alueelle jääville tilanteille *Hemmo* ehdottaakin luopumista kaksijakoisesta vastuumuotoerottelusta, ja esittää harmaalle alueelle sijoittuvien tilanteiden erottamista omaksi kategoriakseen, joita käsitellään kaksijakoisen vastuumuotojaon ulkopuolella – nimenomaisesti käyttäen esimerkkeinä tilanteita, joissa osapuolten välillä ei ole varsinaista sopimussuhdetta, mutta varallisuusvahingon korvaamiseen on osapuolten muun erityissuhteen vuoksi reaalaisia perusteita.²⁵¹ Tämänkaltaista lähestymistapaa voitaisiin pitää loogisena myös CSR-liitännäisiin vahingonkorvausvaatimuksiin.

Puhdas vahingonkorvausvastuu tuottajan työntekijöiden työoloja koskien asettunee pelkästään tuottajan ja tuottajan työntekijöiden väliin. Tämän vuoksi tutkielmassa ei käsitellä puhtaan deliktivastuun käsittäviä tilanteita suomalaisen lainsäädännön

²⁵⁰ *Hemmo* 1998, s. 33. *Hemmo* havainnollistaa asiaa myös esimerkillä vastuumuodon valinnasta lentomatkustajille aiheutuneiden henkilövahinkojen yhteydessä. Huolimatta siitä, että lentomatkustaja on aina sopimussuhteessa matkustaessaan lentokoneella, voidaan aiheutuneita vahinkoja lähestyä silti deliktivastuun näkökulmasta, sillä velvollisuus välttää matkustajille aiheutuvia henkilövahinkoja olisi olemassa ilman sopimustakin.

²⁵¹ *Hemmo* 1998, s. 382–383.

kannalta. Tutkielma rajautuu niihin tilanteisiin, joissa kanneperusteiden taustalla on CSR-ohjelman laiminlyönti, jolloin harmaalle alueelle sijoittumisesta huolimatta tämä hypoteettinen tilanne sopii paremmin sopimusperusteisen korvausvastuun alueelle. Deliktivastuun ollessa epätodennäköinen vaihtoehto on myös oikeudenloukkausten seuraamusten tarkastelu syytä keskittää sopimusperusteisen suoritusvelvollisuuden laiminlyöntiä koskevien seuraamusten arviointiin. Seuraavassa luvussa tarkastellaan sopimusperusteisen korvausvastuun perusteita CSR-liitännäisen tapauksen kannalta.

4.6 Suorituksen laiminlyönnin sopimusoikeudelliset seuraukset

4.6.1 Sopimusvelkojan oikeuskeinot

Jos tapauksen katsotaan sijoittuvan sopimusvastuun alueelle, kantajasta tulee tapauksessa sopimusvelkoja. Suoritushäiriötilanteessa sopimusvelkojalla on käytettävissään tilanteesta riippuen erilaisia oikeuskeinoja. Oikeuskeinojen tarkoituksena on joko saada sopijapuoli täyttämään sopimusvelvoitteensa tai muutoin saattaa sopimusrikkomuksesta kärsivä siihen asemaan, johon hän olisi päässyt, mikäli sopimus oltaisiin täytetty. Tämä johtuu sopimuksen sitovuuden periaatteesta. Seurauksia, joita sopimusrikkomus voi sopimusvelalliselle aiheuttaa ovat muun muassa luontoissuoritusvelvollisuus, sopimuksen purkaminen, virheen oikaisu (korjaaminen), vahingonkorvaus tai esimerkiksi vastikkeen alennus.

On huomattava, että muut oikeuskeinot kuin vahingonkorvaus vaativat osapuolten välille varsinaisen sopimuksen, johon liittyy luontoissuoritusvelvollisuus. Tästä syystä näitä oikeuskeinoja käsiteltäessä hypoteesi on se, että tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välille voitaisiin katsoa muodostuneen esimerkiksi konkludenttinen sopimus, tai että tuottajan työntekijöiden voitaisiin katsoa olevan tilaajan ja tuottajan välisen sopimuksen edunsaajia. Sopimusperusteisen vahingonkorvausvastuun käyttöala sen sijaan on laajempi, ja se voi tulla sovellettavaksi myös ns. harmaalla alueella oleviin tilanteisiin, joissa kaikki sopimuksen keskeiset oikeusvaikutukset eivät ole käsillä.²⁵²

Erilaiset oikeuskeinot eivät sulje toisiaan pois, vaan niiden voidaan katsoa myös toimivan yhdessä, jolloin ne toimivat vuorovaikutuksessa toisiinsa. Esimerkiksi vahingonkorvaus voi yhdistyä luontoissuoritukseen siten, että velkoja voi vaatia

²⁵² Hemmo 1998, s. 21 ja 27.

sopimusrikkomuksen jälkeen virheetöntä suoritusta ja sopimusrikkomuksesta jo aiheutuneen vahingon korvaamista.²⁵³ Tavanomaisissa tilanteissa sopimuspuolet voivat myös esimerkiksi sopia luontoissuorituksesta tai virheen oikaisua koskevista ehdoista ennen kuin esimerkiksi sopimuksen purkamisen sisältävät vaihtoehdot voidaan ottaa käyttöön. Lisäksi voidaan sopia esimerkiksi sopimussakosta tai muista seuraamuksista tai menettelytavoista virheiden tai rikkomusten varalle.²⁵⁴ Tavanomaisessa sopimustilanteessa sopimusrikkomusten seuraamuksista sopiminen on keskeinen osa sopimustekniikkaa.²⁵⁵

Hypoteettisen CSR-liitännäisen kanteen kantajien oikeuskeinojen valikoima on huomattavasti tavanomaisia tilanteita suppeampi. Esimerkiksi hinnanalennus tai purku eivät tässä kontekstissa tule kyseeseen. Vahingonkorvauksen lisäksi ei vaihtoehtoisia oikeuskeinoja luontoissuorituksen sekä oikaisun vaatimisen lisäksi ole juuri käytettävissä.

Luontoissuorituksen ja oikaisun vaatimisen lähtökohta on, että velkoja saa velallisen vastustelusta huolimatta vaatia sopimuksen täyttämistä sovitulla tavalla. Termeillä on katsottu olevan eroa siinä suhteessa, onko velallinen jättänyt täyttämättä suorituksensa kokonaan vai täyttänyt suorituksensa vain osaksi tai virheellisesti. Velkojan vaatimusta sopimuksen täyttämiseksi ensimmäisessä tilanteessa kutsutaan luontoissuoritukseksi, ja jälkimmäisessä tilanteessa oikaisemiseksi. Kummankin oikeuskeinon tavoitteena on sopimuksen täyttäminen.²⁵⁶

Luontoissuorituksen tai oikaisun vaatiminen tarkoittaisi ensisijaisesti sitä, että tilanteesta riippuen joko tuottajaan tai itse tilaajaan kohdistuisi vaatimus vallitsevien käytäntöjen muuttamisesta vastaamaan esimerkiksi toimintaohjeissa asetettuja standardeja. Toinen mahdollinen vaatimus olisi vahingonkorvausvaatimus. Vahingonkorvausvaatimus voisi koskea täyttämättä jääneistä sopimusvelvoitteista aiheutuneen vahingon korvaamista.

Sopijapuolet voivat tavanomaisessa sopimussuhteessa sopia etukäteen korvausvelvollisuudesta. Korvausvelvollisuudesta sopiminen on melkein aina vastuuta

²⁵³ Hemmo 1994, s. 232–234.

²⁵⁴ Hemmo 2005a, s. 216 ja 223. Seurauksista tarkemmin myös esim. Saarnilehto 2001, s. 449–.

²⁵⁵ Ks. esim. Hemmo 2005a, s. 217.

²⁵⁶ Norros 2010, s. 187–188. Ks. myös esim. Saarnilehto 2001, s. 449–450 tai Hemmo 2005a, s. 218–.

rajoittavaa. Tilanteessa, jossa vahingonkorvausvelvollisuudesta ei ole erikseen sopimussuhteessa sovittu, on suorituksen tekijällä lain ja sopimusoikeudellisten periaatteiden mukaisesti laaja ja melko helposti täyttyviin vastuuperusteisiin sidottu korvausvastuu.²⁵⁷

Kaikki tilanteeseen soveltuvat seuraamukset – vahingonkorvaus, luontoissuoritus ja oikaisu – ovat luonteeltaan sellaisia, että ne syntyvät lain tai yleisten periaatteiden tuella sen estämättä, että niistä ei ole nimenomaisesti sovittu. Ainoat tapaukset, joissa voidaan katsoa luontoissuoritusvelvollisuuden tai oikaisuvelvollisuuden olevan rajoitettuja, ovat tilanteita, jotka koskevat velallisen henkilökohtaisesti täytettäväksi sovittua työ- tai palvelusuoritusta suoritusta tai tilanteita, joissa sopimuksen täyttäminen olisi mahdotonta esimerkiksi sopimuksen kohteen tuhoutumisen vuoksi.²⁵⁸

Luontoissuoritusvelvollisuus ja oikaisu ovat tulevaisuuteen keskittyviä oikeuskeinoja. Sopimusrikkomukseksi katsottava menettely on sen sijaan mahdollisesti jatkunut koko sopimuksen tai sopimuksen tapaisten velvoitteiden voimassaoloajan eli koko sen ajan, jolloin tilaaja on velvoittanut tuottajan noudattamaan toimintaohjeita. Vaikka menettely korjattaisiinkin vastaamaan myös käytännössä toimintaohjeiden tavoitteita esimerkiksi työoloista ja minimipalkasta, ei se korvaa työntekijöille aiheutunutta vahinkoa verrattuna tilanteeseen, jossa toimintaohjeiden mukaisen käytännön toteutuminen oltaisiin varmistettu alusta saakka.

Luontoissuoritusvelvollisuuden ja oikaisun käyttöala on sopimusperusteista vahingonkorvausvastuuta rajoitetumpi, sillä sopimusperusteinen vahingonkorvausvastuu käsittää näistä poiketen myös vastuumuotojen harmaalle alueelle jäävät tilanteet. Tämän vuoksi sopimusperusteista vahingonkorvausta on pidettävä hypoteettisen CSR-liitännäisen tapauksen kannalta tärkeimpänä oikeuskeinona. Seuraavassa kappaleessa käsitellään tarkemmin sopimusperusteista vahingonkorvausvastuuta.

²⁵⁷ Hemmo 2005a, s. 239.

²⁵⁸ Norros 2010, s. 193 ja 188. Luontoissuoritusvastuun rajoitukset on jaoteltu 1) veloitteen laadusta ja 2) suorituksen estymisestä tai merkittävästä vaikeudesta johtuviin. Laadusta johtuva estyminen tapahtuu esimerkiksi, kun kyse on henkilökohtaisesta työ- tai palvelusuorituksen tekemisestä. Ketään ei voi fyysisesti pakottaa työhön, vaan tällaisessa tapauksessa velallinen voi aina vapautua veloitteestaan maksamalla vahingonkorvausta. Toisesta tilanteesta on kyse, mikäli sopimuksen täyttäminen on mahdotonta esimerkiksi sopimuksen kohteen tuhoutumisen vuoksi, tai jos sopimuksen täyttäminen vaatisi velalliselta suhteetonta uhrautumista.

4.6.2 Sopimusperusteinen vahingonkorvaus

4.6.2.1 Mitä korvataan?

Sopimusperusteisen vahingonkorvauksen tarkoituksena on korvata sopimuspuolelle se vahinko, joka hänelle on sopimusrikkomuksen johdosta tosiasiaassa aiheutunut. Sopimusperusteisen vahingonkorvauksen laajuus määräytyy sen mukaan, millaiseen taloudelliseen asemaan velkoja olisi päässyt, jos velallinen olisi täyttänyt velvoitteensa oikein. Näin ollen sopimussidonnaisuus pysyy, vaikka velallinen ei olisi täyttänyt sopimuksen mukaisia velvoitteitaan. Oikeuskirjallisuudessa katsotaan, että sopimuksen perusteella velkojalla on oikeus siihen taloudelliseen arvoon, jonka sopimus olisi hänelle tuottanut. Sopimukseen perustuvan vahingonkorvauksen tehtävänä on siis varmistaa, että velkojan saamisoikeus tulee täytetyksi taloudellisten arvojen tasolla. Tätä kutsutaan positiivisen sopimusedun korvaamiseksi²⁵⁹. Etenkin sellaisien sopimustyyppien kohdalla, joita ei koske mikään erityissäätely, joudutaan vahingonkorvauskysymyksiä arvioimaan puhtaasti näiden oikeuskäytännössä ja -tieteessä kehitettyjen periaatteiden valossa.²⁶⁰

Positiivisen sopimusedun korvaaminen tuottajan työntekijöille koskisi työntekijöiden palauttamista siihen taloudelliseen asemaan, esimerkiksi palkan määrää koskien, jossa työntekijät olisivat olleet, mikäli CSR-ohjelman mukaisien käytäntöjen noudattamista olisi valvottu huolellisesti. Sopimusperusteinen vahingonkorvaus ei sen sijaan toimi sanktioluonteisesti. Sopimukseen perustuvasta sanktioluonteisesta vahingonkorvauksesta eli sopimussakon käytöstä on aina sovittava erikseen.²⁶¹

Sopimusperusteinen vahingonkorvaus kattaa tapauksesta riippuen sekä välittömät että välilliset vahingot tai pelkästään välittömät vahingot. Tämä määräytyy sen mukaan, mitä vastuuperustetta käsillä olevaan tapaukseen voidaan soveltaa; kontrollivastuuta vai ekskulpatiovastuuta. Kontrollivastuun ollessa käsillä sopimusvelallisen on osoitettava sopimusrikkomuksen johtuneen esteestä, joka oli velallisen vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolella. Ekskulpatiovastuun ollessa käsillä velallisen on sopimusrikkomustilanteessa osoitettava menettelleensä huolellisesti velvoitetta täyttäessään. Kontrollivastuun on katsottu rajoittuvan välittömiin vahinkoihin, kun taas

²⁵⁹ Ks. esim. *Saarnilehto et al.* 2001, s. 597 tai *Hemmo* 2012, s. 261.

²⁶⁰ *Norros* 2010, s. 190–191 tai *Hemmo* 1998, s. 149.

²⁶¹ *Saarnilehto et al.* 2001, s. 598.

ekskulpaatiovastuun on katsottu ulottuvan myös välillisiin vahinkoihin. Lailla sääntelemättömissä sopimustyypeissä ei ole selkeää, kumpaa vastuuperustetta sovelletaan, mutta yleisesti voidaan ohjenuorana pitää henkilöön kohdistuvien palveluksien ja suoritusten olevan ekskulpaatiovastuun piirissä.²⁶²

Tilaaajan sopimusvastuun alueella voidaan sen henkilöllisen ulottuvuuden johdosta päätyä luontevammin ekskulpaatiovastuun kuin kontrollivastuun alueelle. Tilanteessa, jossa tuottajan työntekijät eivät ole esimerkiksi saaneet toimintaohjeiden mukaista palkkaa, voidaan välittömänä vahinkona pitää saamatta jäänyttä suoritusta. Välilliset vahingot tässä kontekstissa olisivat vahinkoja, jotka eivät ole suoraan aiheutuneet siitä, että toimintaohjeiden noudattamista on laiminlyöty.

Sopimusvastuu kattaa myös puhtaat varallisuusvahingot, vaikka yleensä suorituksen virheellisyytapauksissa virheen korjaaminen ja hinnanalennus ovat ensisijaisia seuraamuksia vahingonkorvaukseen nähden. Henkilö- ja esinevahingotkin voivat tulla korvattaviksi sopimuspuolten välisessä suhteessa, mutta tältä osin sovelletaan vahingonkorvauslain 5 luvun sääntöjä.²⁶³

CSR-liitännäisessä tapauksessa vahingonkorvaus voisi teoriassa kattaa tilanteesta riippuen korvaukset henkilövahingoista varallisuusvahinkoihin. Henkilövahinkoja voi aiheutua esimerkiksi puutteellisesta työturvallisuudesta ja varallisuusvahinkoja esimerkiksi maksamattomien palkkojen muodossa. Varallisuusvahinkona voitaisiin pitää maksetun palkan ja tuottajalle suunnattujen toimintaohjeiden mukaisen palkan erotusta. Ei ole tosin aivan selkeää, voidaanko saamatta jääneiden tai liian vähäisinä maksettujen palkkojen korvaamista pitää CSR-liitännäisessä tapauksessa vahingonkorvauksena vai virheen oikaisuna.

Virheen oikaisu teoreettisesti puhtaimmassa muodossaan saattaisi koskea koko sinä aikana maksettuja palkkoja, kun CSR-ohjelma on ollut yhtiöllä voimassa, ja vahingonkorvauksena puolestaan voitaisiin pitää osakompensaatiota (sopimusperusteisen vastuun vanhentumisen rajoissa²⁶⁴). Oikaisu tässä muodossa voisi käytännössä johtaa kohtuuttomuuteen yrityksen näkökulmasta. Tilaaaja ei voi täysin

²⁶² Ks. esim. *Hemmo* 2005b, s. 301–301 ja 304 tai *Mononen* 2004, s. 1388–.

²⁶³ Ks. esim. *Hemmo* 2005b, s. 308.

²⁶⁴ Sopimusperusteisen vastuun vanhentumisesta ks. *Hemmo* 2005b, s. 323.

vastata tuottajansa toimista. Tämän lisäksi CSR-ohjelma on saattanut olla voimassa jo vuosia.

Tärkeä kysymys sopimusvastuun näkökulmasta on myös se, löytyykö sopimusrikkomuksen ja vahingon väliltä syy-yhteys.²⁶⁵ CSR-liitännäisessä tapauksessa syy-yhteys voitaisiin osoittaa esimerkiksi tehdastarkastuksien laiminlyönnin ja työolojen välisellä yhteydellä tai tehdastarkastusten tulosten ja rikkeisiin reagoimattomuuden yhteydellä työoloihin. Jälkimmäisessä tilanteessa tilaaja ei olisi näin ollen kannustanut tuottajaa korjaamaan toimintaohjeita rikkovia työoloja tai esimerkiksi palkkoja. Ainakin teoriassa syy-yhteys on helppo osoittaa. Mikäli auditointi tai tarkastukset olisi tehty asianmukaisesti ja/tai niiden tuloksiin oltaisiin reagoitu asianmukaisesti, ei esimerkiksi henkilövahinkoja tai ansionmenetyksiä olisi välttämättä päässyt syntymään – ja mikäli olisi – tilaaja olisi silti täyttänyt sopimusvelvoitteensa.

Syy-yhteyden vaatimuksen lisäksi vastuuta rajoittaa sääntö, jonka mukaan sopimusvastuussa on suljettu pois velallisen vastuu sellaisista vahingonkärsijän yksilöllisistä vahingoista, joiden uhasta velallinen ei ole voinut olla selvillä (ennakoitavuus- tai adekvaattisuusrajoitus)²⁶⁶. Myös ennakoitavuuden vaatimus toteutuisi CSR-liitännäisessä tapauksessa, sillä esimerkiksi toimintaohjeisiin perustuvat vaatimukset liittyvät nimenomaan tilaajan määrittämiin velvollisuuksiin.

4.6.2.2 Kolmannen oikeus sopimusperusteiseen vahingonkorvaukseen

Kappaleessa 4.4.2 käsiteltiin tilannetta, jossa riskimaatuottajan työntekijät voitaisiin nähdä tilaajan ja tuottajan välisen sopimuksen edunsaajana, mikäli tässä sopimuksessa on sitouduttu CSR-ohjelman tuottajalle suunnattuihin toimintaohjeisiin. Tällaisessa tilanteessa tuottajan työntekijät, mikäli heidät voitaisiin tapauksessa katsoa sopimuksen edunsaajatahoksi, olisivat tietyin edellytyksin oikeutettuja sopimusperusteiseen vahingonkorvaukseen.

Pääsääntöisesti kolmannen osapuolen oikeus sopimusperusteiseen vahingonkorvaukseen tulee arvioitavaksi sopimuksenulkoisten vastuusääntöjen perusteella, joihin liittyy korvaussuojaa supistavia piirteitä. Tästä huolimatta esimerkiksi tilanteessa, jossa osapuolet ovat nimenomaisesti tarkoittaneet perustaa

²⁶⁵ Ks. esim. *Hemmo* 2005b, s. 315 tai *Saarnilehto et al.* 2001, s.600–.

²⁶⁶ *Hemmo* 2005b, s. 315.

sopimuksellaan oikeuksia kolmannelle taholle, ollaan katsottu, että kolmannelle taholla on sopimusoikeudellinen suoja välittömään sopimussuhteeseen nähden.²⁶⁷

4.6.2.3 Vastuunrajoitusehdot

Vastuuta rajoittavia ehtoja ei voi tässä kontekstissa käsitellä perinteisestä näkökulmasta, jossa kaksi sopijapuolta sopivat vastuutaan rajoittavista seikoista keskinäiseen sopimukseensa liittyen. CSR-ohjelmien vastuunrajoitus voi tapahtua kahdella tavalla. Tilaaaja voi rajoittaa vastuutaan ensinnäkin ohjelman muotoilulla siten, ettei tilaajalle perusteta vastuita, vaan kaikki velvollisuudet kohdistuvat tuottajaan. Tämän lisäksi vastuuta on mahdollista rajoittaa suoralla vastuunrajoituslausekkeella, jonka tarkoituksena on poistaa riski siitä, että CSR-ohjelman katsottaisiin tuottavan kolmannelle taholle siihen perustuvia oikeuksia.

Esimerkiksi Eetin tutkimuksen käsittämät suomalaiset tilaajat eivät vielä tänäkään tutkimuksen aikaan olleet käyttäneet varsinaisia vastuunrajoituslausekkeitä toimintaohjeissaan. Nämä tilaajat olivat kaikki sitoutuneet BSCI-järjestelmään, jonka tuottajille suunnatut toimintaohjeet eivät sisällä tilaajaan kohdistuvia velvollisuuksia. Tästä huolimatta CSR-kentällä on myös perinteisiä vastuunrajoitusehtoja. Mikään ei estäisi myöskään suomalaista tilaajayritystä käyttämästä varsinaista vastuunrajoituslauseketta omien tuottajalle suunnattujen toimintaohjeidensa yhteydessä. Vastuuta rajoittavien ehtojen osalta on oikeuskäytännön puuttuessa epäselvää, voiko tilaaja onnistuneesti vedota vastuunrajoitukseen, mikäli voidaan katsoa, että tilaajan ja tuottajan työntekijöiden välille on syntynyt sopimuksen kaltainen suhde. Lisäksi vastuunrajoitusehtoja rajoittaa kansainvälisestikin tunnettu periaate, jonka mukaan tahalliseen tai törkeän huolimattomaan sopimusrikkomukseen syyllistynyt ei voi vedota vastuutaan rajoittaviin ehtoihin. Periaate ei ilmene esimerkiksi laista, mutta siitä vallitsee laaja yksimielisyys.²⁶⁸

Sopimuksella velvoittautunut sopijapuoli voi näin ollen saada suojaa omaa tuottamuksellista menettelyään vastaan, mutta korkea-asteisen tuottamuksen vastuunhallintaintressi ei enää saa suojaa. Tämä tuottamusaste on oikeuskäytännössä määritelty muun muassa tahallisuutta lähellä olevaksi menettelyksi tai

²⁶⁷ Hemmo 2005b, s. 325–326 sekä Saarnilehto et al. 2001, s. 607.

²⁶⁸ Hemmo 2005b, s. 321–323. Ks. myös esim. KKO 1993:166.

häikäilemättömäksi ja välinpitämättömäksi toiminnaksi.²⁶⁹ Suomalainen oikeuskäytäntö ei ole tähän mennessä analysoinut yhtäkään CSR-liitännäistä oikeustapausta. Näin ollen jää vielä avoimeksi, onko esimerkiksi vain julkisuuskuvan takia rakennettua CSR-ohjelmaa vailla tarkoitusta toteuttaa sitä käytännössä pidettävä oikeuskäytännössä määriteltynä häikäilemättömyytenä tai välinpitämättömyytenä.

4.7 Vastuu kuluttajalle

4.7.1 Markkinointi ja keskivertokuluttaja

Yritystä koskeva sopimus- ja vahingonkorvausoikeudellinen vastuu voi liittyä tuotantoketjun työntekijöiden lisäksi kuluttajiin. Tätä vastuuta säännellään kuluttajansuojalaissa (KSL, 20.1.1978/38). Kuluttajansuojalaki sääntelee muun muassa tuotteiden markkinointia sekä tuotteen virheellisyyttä.

Tuotteiden markkinointiin liittyy yrityksen vastuu itse markkinoinnista sekä markkinoinnista seuraava tuotteita koskeva virhevastuu. Vastuu markkinoinnista asettaa rajat sille, mitä pidetään hyväksyttävänä markkinointina. Markkinoinnista johtuva virhevastuu tuotteesta käsittää tilanteet, joissa tuote ei ominaisuuksiltaan vastaa sitä, mitä on markkinoinnissa ilmoitettu.

Markkinoinnin käsite on kattokäsite tiedoille, joita elinkeinonharjoittaja antaa tarjoamistaan tavaroista tai palveluista. Markkinoinnin käsitteen alle kuuluu esimerkiksi mainonta. Markkinoinnin tarkoitus on edistää elinkeinonharjoittajan tarjoamien hyödykkeiden kysyntää tai elinkeinonharjoittajan imagoa, ja markkinoinniksi voidaan käsittää esimerkiksi yrityksen nettisivuilla esillä oleva CSR-ohjelma tai muu yhteiskuntavastuuta koskeva esillä oleva tieto.²⁷⁰

Seuraavissa kappaleissa käsitellään kumpaakin vastuuperustetta. Vastuuperusteiden eroista keskeisimpiä ovat niiden seuraamukset. Markkinointia ja menettelyjä asiakassuhteessa valvoo kuluttaja-asiamies. Kuluttaja-asiamiehen keinovalikoimaan kuuluvat esimerkiksi erilaisten kielto- ja oikaisupäätösten teko sekä uhkasakko.

²⁶⁹ Hemmo 2005b, s. 323. Ks. esim. KKO 1995:71 ja KKO 2001:17.

²⁷⁰ Paloranta 2014, s. 1. Ks. myös Peltonen – Määttä 2015, s. 78.

Seuraamukset ovat näin ollen yritykselle lähinnä hallinnollisia.²⁷¹ Tavarahan virhevastuuseen liittyy kuluttajan hyvittäminen virheellisen tavarahan johdosta. Tavarahan virheen seuraamuksia ovat KSL 5 luvun mukaan esimerkiksi ostajan oikeus pidättäytyä maksusta, virheen oikaisu, hinnanalennus ja kaupan purku tai vahingonkorvaus, mikäli kuluttaja on kärsinyt vahinkoa tavarahan virheen vuoksi.

Markkinointia säännellään KSL 2 luvussa. Yrityksellä on velvollisuus antaa tuotteesta oikeita tietoja. Yrityksellä on vastuu valmiista tuotteesta sekä markkinoinnista silloin kun esimerkiksi tuotteen valmistustapa tai alkuperä ei vastaa markkinointia (KSL 2:6.2 §). Tämä koskee sekä virhevastuuta että vastuuta markkinoinnin hyväksyttävyydestä. Tämä soveltunee myös vastuullisuusmarkkinointiin. Esimerkiksi, mikäli yrityksen CSR-ohjelmaan kuuluu nollatoleranssi tuotantoketjussa esiintyviä ihmisoikeusloukkauksia kohtaan, voisi kuluttaja kohtuudella odottaa, että tilaajan löytäessä rikkeitä tuotantoketjussaan se ryhtyy välittömästi toimenpiteisiin. Näin ei kuitenkaan useinkaan ole²⁷².

Markkinoinnissa on keskeistä keskivertokuluttajan käsite. Tätä käytetään mittapuuna sille, mitä kuluttajalta voidaan kohtuudella odottaa markkinointiaineistoa havainnoidessaan. Hallituksen esityksessä HE 32/2008 vp todetaan sopimattomia kaupallisia käytäntöjä koskevan direktiivin (Directive on Unfair Commercial Practices, 2005/29/EY; UCPD) mukaisesti, että keskivertokuluttajan mittapuuna on EY:n tuomioistuimen²⁷³ oikeuskäytännössä tarkoitettu valistunut, kohtuullisen tarkkaavainen ja huolellinen keskivertokuluttaja. Hallituksen esityksessä todetaan, että oikeuskäytännössä lähtökohtana on se, minkä käsityksen tavallinen kuluttaja markkinointiaineistosta saa.²⁷⁴ Toisin sanoen markkinointia on aina arvioitava

²⁷¹ Seuraamuksista tarkemmin ks. esim. *Peltonen – Määttä* 2015, s. 167–.

²⁷² Ks. esim. *Inditex Group Code of Conduct*: ”Inditex competes fairly in the market and under no circumstances will we tolerate deceptive, misleading or malicious behaviour”. Inditex Group käsittää tunnettuja brändejä kuten Zara ja Massimo Dutti. Toimintaohjeet huomioivat työntekijöiden oikeudet yksityiskohtaisesti. Kuitenkin käytäntö osoittaa, että mahdollisesti ilmeneviä ongelmia ei välttämättä pystytä korjaamaan tai korjata vuosienkaan saatossa. Ks. esim. orjatyövoiman käyttöä koskeva tapaus Brasiliasta vuodelta 2011: <https://www.forbes.com/sites/andersonantunes/2011/08/17/zara-accused-of-alleged-slave-labor-in-brazil/#6674f4891a51>. Uutisoinnin mukaan työoloihin ei kuitenkaan saatu neljässä vuodessa parannusta: <https://www.theguardian.com/fashion/2015/may/12/zara-owner-inditex-fines-brazil-working-conditions-claim>.

²⁷³ Nykyisin kyseessä on Euroopan unionin tuomioistuin, EUT.

²⁷⁴ *Peltonen – Määttä* 2015, s. 85–86. Ks. myös *HE 8/1977 vp* s. 15, jonka määritelmä kuluttajalle toistuu oikeuskäytännössä. Hallituksen esityksen mukaan kuluttajana pidetään sellaista luonnollista henkilöä, joka hankkii kulutushyödykkeitä omaan tai perheensä käyttöön, ja jolla ei ole kulutushyödykkeiden asiantuntemusta tai niistä annettavien tietojen syvällisempää arviointikykyä.

kuluttajan näkökulmasta, eli mainoksia nopeasti silmäilevän ei-ammattilaisen kannalta.²⁷⁵

4.7.2 Kielletyt markkinointimuodot

KSL 2:3.1 §:n 2 kohdan mukaan menettelyä pidetään markkinoinniksi sopimattomana, jos se on omiaan selvästi heikentämään kuluttajan kykyä tehdä perusteltu ostopäätös tai kulutushyödykkeeseen liittyvä muu päätös ja johtamaan siihen, että kuluttaja tekee päätöksen, jota hän ei ilman menettelyä olisi tehnyt. Sopimattoman markkinointimenettelyn lisäksi KSL sääntelee myös markkinoinnissa annettavia tietoja. KSL 2:6 § sisältää kiellon antaa markkinoinnissa tai asiakassuhteessa totuudenvastaisia tai harhaanjohtavia tietoja tuotteesta koskien esimerkiksi tuotteen alkuperää tai valmistustapaa, jos tiedot ovat omiaan johtamaan siihen, että kuluttaja tekee ostopäätöksen tai muun kulutushyödykkeeseen liittyvän päätöksen, jota hän ei ilman annettuja tietoja olisi tehnyt.

Harmaalle alueelle sijoittuu usein esimerkiksi BSCI-vastuullisuusjärjestelmää käyttävien yritysten vastuullisuusmarkkinointi. Yritykset käyttävät usein järjestelmän aineistoa osana omaa vastuullisuusmarkkinointiaan. Kuluttajalle syntyy kuva, että yritys pyrkii aktiivisin toimin edistämään esimerkiksi työntekijöiden oikeuksien toteutumista tuotantoketjussa, vaikka käytännössä BSCI-järjestelmän tärkeintä funktiota voidaan luonnehtia lähinnä tiedonhankinnalliseksi, eli lähestymistapa on enemmän passiivinen kuin aktiivinen. Usein myöskään järjestelmään sitoutuneet yritykset eivät anna konkreettista tietoa seuraamuksista, jotka koskevat tuottajien mahdollisia toimintaohjeiden rikkomuksia. Olisi kohtuutonta olettaa, että kuluttaja tämän markkinoinnin pohjalta ymmärtää sen, että yrityksen saama tieto toimintaohjeiden laiminlyönnistä ei välttämättä johda minkäänlaisiin toimenpiteisiin.

4.7.3 Virhevastuu

Kuluttajansuojalaki sääntelee markkinoinnissa annettavien tietojen lisäksi myös kuluttajankauppaa ja tavarantoiminnan virhettä. KSL 5 luvun 12 §:n yleisen virhesäännöksen mukaan tavarantoiminnan on lajiltaan, määrältään, laadultaan, muilta ominaisuuksiltaan ja pakkaukseltaan vastattava sitä, mitä voidaan katsoa sovitun. Saman luvun 13 § sääntelee

²⁷⁵ Peltonen – Määttä 2015, s. 85–86.

tavarasta annettavia tietoja. Pykälän mukaan tavarassa on myös virhe, jos se ei vastaa *niitä tietoja tavarán ominaisuuksista tai käytöstä*, jotka myyjä tai joku muu aikaisemmassa myyntiportaassa tai myyjän lukuun on antanut tavaraa markkinoitaessa tai muuten ennen kaupantekoa.

Lainsäädäntö, hallituksen esitykset tai kuluttajansuojaa koskeva oikeuskirjallisuus eivät suoraan vahvista, että tavarán alkuperää tai tuotantoa koskeva informaatio laskettaisiin tavarán ominaisuuksiksi. UCP-direktiivissä tuotteen pääominaisuuksiksi on lueteltu muun muassa tuotteen saatavuus, edut, riskit, koostumus tai maantieteellinen alkuperä. On epäselvää, tulisiko pykälää tulkita siten, että hyödykkeen tuotantoa ja alkuperää koskeva markkinointi ei vaikuta tavaraa koskevaan virhevastuuseen, vaan ainoastaan yrityksen vastuuseen markkinoinnista.

Näin ollen jää epäselväksi, vaikuttaako esimerkiksi tuotantoa koskeva valheellinen tai harhaanjohtava vastuullisuusmarkkinointi tavarán virhevastuuseen samalla tavalla kuin tavarán koostumusta tai riskejä koskeva harhaanjohtava markkinointi. Selvää kuitenkin on, että kuluttajansuojalain tarkoitus on suojata kuluttajan oikeutta oikeisiin tietoihin perustuneisiin ostopäätöksiin.

Pääsääntönä voidaankin 5:13 §:n mukaan pitää sitä, että markkinointia vastaamaton tavara tulkitaan myös virheelliseksi tavaraksi. Tällöin kuluttajan oikeuskeinoihin kuuluvat KSL:n mukaan esimerkiksi oikeus pidättäytyä maksusta, virheen oikaisu, hinnanalennus ja kaupan purku tai vahingonkorvaus. Oikeus pidättäytyä maksusta ja virheen oikaisu koskevat tilannetta, jossa tavara on vain osittain viallinen, voidaan korjata tai myyjän on mahdollista toimittaa tavarán tilalle virheetön tavara. Vahingonkorvaus koskee taas tilannetta, jossa virheellinen tavara on aiheuttanut ostajalle vahinkoa.

Harhaanjohtavan tai valheellisen vastuullisuusmarkkinoinnin tapauksessa nämä oikeuskeinot eivät kuitenkaan tule kyseeseen. Näin ollen kuluttajalle jäävät vaihtoehdot koskevat hinnanalennusta ja purkua. Hinnanalennus koskee kuluttajan oikeutta vaatia virhettä vastaavaa hinnanalennusta ja kaupan purku koskee puolestaan oikeutta purkaa kauppa, ellei virhe ole vähäinen. Käytäntö määrittäisi, mikä olisi harhaanjohtavaa vastuullisuusmarkkinointia koskeva hinnanalennus vai muodostaisiko se niin kokonaisvaltaisen virheen, että kuluttajalle muodostuisi oikeus purkaa kauppa.

4.8 Johtopäätökset

Sopimusoikeudelliset kanneperusteet jotka koskevat tuottajan työntekijöiden vaatimuksia tilaajan CSR-ohjelman mukaisiin työoloihin ja -ehtoihin saavat myös suomalaisessa järjestelmässä teoreettista tukea. Käytäntöä tosin monimutkaistaa suomalaisten yritysten BSCI-järjestelmään nojaava CSR. BSCI ei velvoita suoraan tilaajia, joten useimmat sopimusoikeudelliset kanneperusteet jäisivät myös Suomessa vaille kunnon tarttumapintaa.

Tästä huolimatta on kuitenkin selvää, että tilaajan vahingonkorvausvelvollisuus määräytyisi varsinaisen sopimuksen puuttuessaikin sopimusvastuun mukaan. Tämä tarkoittaa tilaajan näkökulmasta laajaa vastuuta, joka kattaisi niin taloudelliset kuin välillisetkin vahingot. On kuitenkin huomattava, että jotta tilaajan voitaisiin katsoa olevan vahingonkorvausvastuussa tuottajan työntekijöihin nähden, on nimenomaan tilaajan tullut olla vastuussa vahingon aiheuttaneesta laiminlyönnistä. Asiassa olisi siis pystyttävä näyttämään työntekijöille aiheutuneen vahingon johtuneen nimenomaan tilaajan laiminlyönnistä.

Mikäli tilaaja ei nimenomaisesti sitoudu eli velvoita itseään esimerkiksi valvomaan tuottajan toimia, on asiassa vaikeaa näyttää sellainen tilaajan *velvollisuus*, jonka laiminlyönti olisi aiheuttanut tuottajan työntekijöille aiheutuneen vahingon. Mikäli tilaaja lähinnä *varaa mahdollisuuden* valvoa tai rikkomusten johdosta sanktoida tuottajaa tämä ei vielä tarkoita, että tilaajalle muodostuisi vahingonkorvausvelvollisuus tuottajan työntekijöitä kohtaan, mikäli tuottaja ei noudata tilaajan asettamia toimintaohjeita.

Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että Suomessa ei voitaisi arvioida tilaajan mahdollista vastuuta esimerkiksi tuottajan työntekijöiden luottamuksensuojan valossa. Suomalaista tilaajaa vastaan nostetun kanteen osalta arviointi keskittyisi todennäköisesti kanneperusteesta huolimatta sopimusoikeuden osalta kolmeen seikkaan. Ensinnäkin voitaisiin esimerkiksi arvioida, ilmentääkö BSCI-järjestelmään sitoutuminen tilaajan tarkoitusta parantaa riskimaatuottajan työntekijöiden työoloja ja -ehtoja. Toiseksi voitaisiin arvioida, voiko tilaajan sitoutuminen BSCI-järjestelmään herättää tuottajan työntekijöissä perustellun luottamuksen tilaajan aikomukseen parantaa tuottajan työntekijöiden työoloja ja -ehtoja. Lopuksi voisi tulla kysyttäväksi, ilmentääkö BSCI-järjestelmään sitoutuminen sittenkin vain tilaajan markkinointitarkoitusta.

Pohjimmiltaan CSR-ohjelmat ovat kuitenkin suunnattu nimenomaan kuluttajille. CSR-ohjelmia ja niihin kuuluvia tuottajille suunnattuja toimintaohjeita onkin Suomessa oletettavasti käytännöllisempää lähestyä lupauksena kuluttajille sen sijaan, että kyseessä olisi lupaus tuottajan työntekijöille. Tämä ei tosin johda suoraan niiden tuottajien työntekijöiden kompensointiin, joiden työoloja koskevilla standardeilla myytäviä hyödykkeitä on harhaanjohtavasti markkinoitu.

Toinen mahdollinen vaihtoehto on, että esimerkiksi kuluttajien suunnalta tuleva paine vaikuttaa siihen, että erilaisia oikeudellisesti sitovia sopimusrajat ylittäviä hallintamekanismeja käytetään tulevaisuudessa enemmän. Yhdysvaltoihin verrattuna eurooppalaiset yritykset näyttäisivät olevan valmiimpia myös oikeudellisesti sitoviin ratkaisuihin. Esimerkiksi oikeudellisesti sitovassa *Bangladesh Accord on Fire and Building Safety* -sopimuksessa suurin osa allekirjoittajista on eurooppalaisia, ja joukossa on myös suomalaisia yrityksiä, esimerkiksi Stockmann Group (Lindex-ketjun osalta) sekä Reima.

Kuluttajille suunnattu vastuullisuusmarkkinointi voi vaikuttaa merkittävästikin ainakin tiedostavien kuluttajien ostopäätöksiin. Tilanteessa, jossa tuottajan työntekijät eivät tosiasiallisesti ole saaneet osakseen mitään toimintaohjeiden mukaisista parannuksista, mutta kuluttajalle silti markkinoidaan yrityksen vastuullisuutta, voidaan Suomessa punnita myös kohtuuskäytäntöä. Suomalaisessa oikeuskäytännössä sovelletaan esimerkiksi rikastumiskiellon periaatetta. Periaatteen mukaan toisen sopimuspuolen ei pidä antaa kohtuuttomasti rikastua toisen osapuolen kustannuksella.²⁷⁶ Asiaa koskevan käytännön puuttuessa jää tosin myös kohtuuskäytäntöjen arviointi pelkän teorian tasolle, vaikka suomalainen sopimus- ja kuluttajansuojaoikeus kohtuullistavien näkökulmien puolesta puhuukin.

²⁷⁶ *Wilhelmsson* 2008, s. 210. Tällä viitataan esim. s. 162–163 yksinoikeuslausekkeisiin. Yksinoikeuslausekkeiden analogia (ehdot, joissa toiselle sopimuspuolelle annetaan yksinoikeus voi toisinaan sitoa kohtuuttomasti yksinoikeuden luovuttanutta tahoa), ei vastaa täysin hypoteettisen CSR-liitännäisen tapauksen asetelmaa, mutta tiettyjä samankaltaisuuksia on nähtävissä. Tilanteessa tilaaja saa kilpailuetua vastuullisuusmarkkinoinnistaan, joka hyödyttää yksinomaan tilaajaa, mutta ei vastuullisuusmarkkinoinnin väitetyjä kohteita (tuottajan työntekijöitä).

5 Lopuksi

Yhdysvaltalaisessa tapauksessa *Wal-Mart Stores, Inc.* kanteen vaatimusten hylkäämisen taustalla oli kysymys semantiikasta eli siitä, mihin ketju oli tosiasiaassa velvoittautunut. Ketju oli varannut oikeuden tehdastarkastuksiin, minkä ei kuitenkaan katsottu velvoittavan yritystä korvausvastuun perustavalla tavalla. Tämän vuoksi tapauksessa hylättiin sekä sopimus- että vahingonkorvausoikeudelliset vaatimukset.²⁷⁷ Suomessa keskeisimmät kysymykset tulisivat olemaan samat. Myöskään BSCI-järjestelmän toimintaohjeissa tilaaja ei *sitoudu* parantamaan tuottajan työntekijöiden asemaa.

Suomalaisten yritysten vapaaehtoisten yhteiskuntavastuutoimien oikeudellisten vaikutuksien arvioimista hankaloittaa oikeustapausten puute, jolloin johtopäätökset jäävät olennaisilta osin teorian ja yleisten oppien varaan. Yhdysvaltojen ja Suomen sopimusoikeuden opit ovat kuitenkin yleisellä tasolla paikoin huomattavankin verrannollisia. Yhdysvaltalaisten yhteiskuntavastuuta koskevien kanteiden vaatimusten perusteet sekä vaatimusten hylkäämistä koskevat perusteet saivat yllättävän paljon teoreettista tukea myös suomalaisesta sopimusoikeudesta.

Kummassakin oikeusjärjestyksessä näyttäisi olevan epätodennäköistä, että nykymuotoisen vapaaehtoisen yhteiskuntavastuun keskimääräinen toteutustapa voisi johtaa sopimus- tai vahingonkorvausoikeudelliseen vastuuseen. Voidaan jopa sanoa, että nykymuotoisten vapaaehtoisten yhteiskuntavastuutoimien pääasiallinen funktio on tilaajan vastuuta rajoittava. Yhteiskuntavastuuhjelmien yksi tehtävä on toimia niitä koskevien oikeudellisten riskien rajoittajana. Tämän lisäksi ne rajoittavat valtiollisen lainsäädännön tai kuluttajien suunnalta syntyvän paineen kehittymistä.

Kuluttajansuojaan liittyvät näkökohdat näyttävät rajoittuvan Yhdysvalloissa pääosin markkinointiin, kun taas suomalaisessa järjestelmässä tavaran markkinointi vaikuttaa pääsääntöisesti myös virhevastuuseen. Kuluttajansuojaa koskevien vastuukysymysten aktualisoituminen vaikuttaa olevan kummassakin oikeusjärjestyksessä esimerkiksi sopimusvastuuta todennäköisempää. Kuluttajan oikeussuoja ei kuitenkaan ulotu esimerkiksi tuottajan työntekijöille toimintaohjeiden rikkomuksista syntyneiden vahinkojen korvaamiseen. Kuluttajansuojaa koskevat oikeustapaukset voivat kuitenkin saada paljon näkyvyyttä. Tämä voisi johtaa paremmin koordinoituun

²⁷⁷ Ks. esim. *Maryanov* 2010, s. 433–434.

yhteiskuntavastuun toteuttamiseen, ja pitkällä aikavälillä myös pysyvämpien ratkaisujen löytämiseen.

Vapaaehtoiseen yhteiskuntavastuuseen perustuvaa järjestelmää voi ja onkin syytä tarkastella kriittisesti. Tästä huolimatta voidaan kuitenkin myös kysyä, miksi tämänkaltainen vastuullisuus nähdään olevan keskitetysti suurten länsimaisten brändiyritysten velvollisuus. *Vytopilin* väitöskirjatutkimukseen liittyvästä empiirisestä aineistosta selviää, että esimerkiksi Kiinassa valtion sisäiset suhdannevaihtelut näyttäisivät vaikuttavan kiinalaistuottajien halukkuuteen sitoutua tilaajayritysten sanelemiin eettisiin toimintaohjeisiin. Hyvässä taloustilanteessa kiinalaiset tuottajat saattoivat kieltäytyä eettisiin toimintaohjeisiin sitoutumisesta ja suosia kotimaisia tilaajia. Huonommassa taloustilanteessa eettiset toimintaohjeet oli helpompi sisällyttää tilaussopimukseen.²⁷⁸

Toisaalta taas kriittisten näkemysten mukaan vapaaehtoinen yhteiskuntavastuu on nimenomaan keino jarruttaa valtiollisen lainsäädännön kehittymistä tuotantovaltioissa. Sekä koti- että ulkomaiset tilaajat hyötyvät *race to the bottom* -ilmiöstä. Yleensä eettiset toimintaohjeet sisältävät määräyksen tuotantomaan lainsäädännön noudattamisesta, ja mikäli esimerkiksi tuotantoa koskeva (kuten työtä tai ympäristöä koskeva) lainsäädäntö on heikkoa, hyötyvät tilaajat tästä taloudellisesti. Heikko lainsäädäntö tarkoittaa usein sitä, että tuotannon liitännäiskulut ovat vähäisiä. Yhteiskuntavastuuohjelmien tuoma positiivinen julkisuus eli kilpailuetu yhdistettynä sääntelemättömään tuotantoon voi tarkoittaa tilaajalle mahdollisuutta tuottaa sille korkeinta mahdollista voittoa.

Voidaan kuitenkin ajatella, että vapaaehtoinen yhteiskuntavastuu on ylipäättään askel oikeaan suuntaan. Mikäli CSR-ohjelmat muodostaisivat liian suuria sopimusoikeudellisen sitovuuden kaltaisia vastuuriskejä, yritysten täytyisi olla äärimmäisen varovaisia pyrkimyksissään eettiseen tuotantoon. Tämä voisi osaltaan myös jarruttaa työn standardeja koskevaa positiivista kehitystä²⁷⁹. Toisaalta taas vapaaehtoisuuteen perustuvan järjestelmän poistuminen voisi toimia paineena etenkin riskimaille kehittää toimivia lainsäädännöllisiä rajoja tuotannolle.

Mahdollinen sopimus-, kuluttajansuoja-, tai vahingonkorvausoikeudellinen vastuu muodostavat siis vain osan koko vapaaehtoisia yhteiskuntavastuutoimia käsittävää

²⁷⁸ *Vytopil* 2015, s. 21.

²⁷⁹ Ks. esim. *Vytopil* 2015, s. 234.

kysymyksenasettelua. Kysymys oikeudellisesta vastuusta yhteiskuntavastuuohjelman perusteella jää tapauskohtaisten seikkojen varaan, eikä yleistettävissä olevaa sääntöä voida esittää. Selvää kuitenkin on, että tilaajan ja tuottajan välisessä sopimuksessa tuottajan työntekijöihin kohdistetut yhteiskuntavastuutoimet voivat ylittää tämän sopimuksen kaksiasianosaissuhteen.